

42691.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İbrahim İSLAM

MİLLÎ MÜCADELE'DE
YENİ ADANA GAZETESİ

42691

Doktora Tezi

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Enver KONUKÇU

ERZURUM-1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ: BASIN-YAYIN HAYATININ GELİŞİMİ ve İŞLEVİ.....	1
I. BÖLÜM: YENİ ADANA GAZETESİNİN YAYIN HAYATI, DİĞER	
BASIN ORGANLARI İLE İLİŞKİSİ ve FİKRİ YAPISI.....	9
A. YAYIN HAYATI.....	9
1. "Yeni Adana" Gazetesi.....	9
2. İdare ve Yazı Heyeti.....	14
3. Amacı, Yayın İlkeleri ve Etkisi.....	17
B. DİĞER BASIN-YAYIN KURULUŞLARIYLA İLİŞKİSİ.....	21
1. Mahallî Basın.....	21
a) Ferda Gazetesi.....	21
b) Adana Postası.....	29
c) Rehber ve Diğerleri.....	34
2. Anadolu ve İstanbul Basını.....	35
3. Yabancı Basın.....	37
C. DÜŞÜNCE YAPISI.....	41
1. Türkçülük Düşüncesi ve İttihat Terakki İle İlişkisi.....	41
2. Hilâfet, Saltanat ve İstanbul Hükümetleri.....	46
3. Yönetim Anlayışı.....	50
II. BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE ve YENİ ADANA GAZETESİ.....	55
A. MİLLÎ MÜCADELE.....	55
1. Genel Bakış.....	55
2. Doğu Cephesi.....	57
3. Batı Cephesi.....	60
a) Sakarya Savaşı'na Kadar.....	60
b) Büyük Taarruz ve Sonrası.....	68

II

B.	TBMM ve ANKARA HÜKÜMETİ.....	71
III.	BÖLÜM: DIŞ POLİTİKA ve YENİ ADANA GAZETESİ.....	77
A.	BATILI DEVLETLERİN AMAÇ ve FAALİYETLERİ.....	77
	1. Amerika Birleşik Devletleri.....	77
	2. İngiltere.....	79
	3. Fransa.....	84
B.	BOLŞEVİKLER İLE İLİŞKİLER.....	89
C.	TÜRK ve İSLÂM DÜNYASI İLE İLİŞKİLER.....	94
	1. Türk Dünyası.....	94
	2. İslam Dünyası.....	96
IV.	BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE'DE ÇUKUROVA ve YENİ ADANA.....	101
A.	BÖLGENİN ÖNEMİ ve BÜYÜK DEVLETLERİN İLGİSİ.....	101
B.	İŞGAL ve FRANSA'NIN BÖLGEDEKİ FAALİYETLERİ.....	105
C.	MİLLÎ MÜCADELE'DE ÇUKUROVA ERMENİLERİ.....	114
	1. Ermeniler ve Çukurova.....	114
	2. Çukurova'da Ermeni Faaliyetleri.....	118
D.	DİĞER CEMAATLERİN FAALİYETLERİ ve MUHTARİYET TARTIŞMASI.....	126
E.	KUVA-YI MİLLİYENİN TEŞKİLATLANMASI, MÜCADELE ve TAHLİYE.....	130
	1. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti.....	130
	2. Mücadele ve Fransa'nın Bölgeyi Tahliyesi.....	135
F.	SOSYAL, KÜLTÜREL ve EKONOMİK HAYAT.....	143
	1. Sosyal ve Kültürel Gelişmeler, Etkinlikler.....	143
	2. Ekonomik Durum.....	146
	SONUÇ.....	154
	BİBLİYOGRAFYA.....	156
	ÖZGEÇMİŞ.....	161
	EKLER.....	162

EK 1 : Yeni Adana Gazetesinin Sahibi Ahmet Remzi YÜREĞİR ve Başyazarları Avni DOĞAN ile Ferit Celal GÜVEN.....	162
EK 2 : Seçilmiş Makaleler 1 "AYDINLIK GÜNLER".....	163
EK 3 : Seçilmiş Makaleler 2 "HAÇIN'DEKİ TÜRKLER".....	165
EK 4 : Seçilmiş Makaleler 3 "İSTİKLAL GÜNÜ 699".....	167
EK 5 : Seçilmiş Makaleler 4 "HAK ve KUVVET".....	169
EK 6 : Seçilmiş Makaleler 5 "İSTANBUL'DAKİLERE".....	172
EK 7 : Seçilmiş Makaleler 6 "PROTESTOLAR".....	174
EK 8 : Seçilmiş Makaleler 7 "ADANALI ARAB KARDEŞLERİMİZİN PROTESTOSU".....	176
EK 9 : Seçilmiş Makaleler 8 "SURIYE NE HALDE".....	178
EK 10: Yeni Adana Gazetesinin Zaman İçinde Değişen Logosu.....	180
EK 11: Yeni Adana Gazetesinin "Sakarya Zaferi" Özel Sayısı.....	181
EK 12: Yeni Adana Gazetesinin "Adana'nın Kurtuluşu" Özel Sayısı.....	182
EK 13: Yeni Adana Gazetesinin, İkinci İnönü Muharebesi'nin Yıldönümü Sayısı.....	183
EK 14: Yeni Adana Gazetesinin TBMM'nin Açılış Yıldönümü Sayısı.....	184
EK 15: Yeni Adana Gazetesinin "Büyük Taarruz" Özel Sayısı.....	185
EK 16: Yeni Adana Gazetesinin Son Sayfası Reklâm ve İlanlar.....	186

ÖZET

XIX. ve XX. yüzyılda hızlı bir gelişme gösteren basın, istek ve beklentilerin gerçekleşmesi için gerekli kamuoyu oluşturmanın en önemli aracı haline gelmiştir. Bu bakımdan Millî Mücadele'nin amaçlarını kitlelere duyurabilmesi, benimsetmesi ve destek bulması, mücadelenin önemli bir boyutunu oluşturur.

Bu araştırmada, Millî Mücadele'nin Çukurova'daki temsilcisi durumdaki Yeni Adana Gazetesi neşriyatı incelenmiştir. Gazetenin yayın hayatı, yazı heyeti, düşünce yapısı, iç ve dış gelişmeler hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir. Ayrıca Yeni Adana gazetesi yayınlarının Millî Mücadele'ye etki ve katkısıyla, Çukurova'da işgale karşı mücadelenin bütün boyutlarıyla tesbitine çalışılmıştır.

Yeni Adana gazetesi koleksiyonunu esas alan bu çalışmada, mahalli basın Ankara basını incelenerek hem gazetenin etkinliği hem de karşı görüş değerlendirilmiştir. Gazeteye yansıyan haberler ile düşünce ve değerlendirmeler, ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TBMM Zabıt Ceridesi, yayınlanmış belgeler, hatıralar ve araştırmalarla desteklenmiştir. Böylece olayların doğrulanması ve tamamlanması sağlanmıştır.

Sonuç olarak, gazetenin, Millî Mücadele lehinde kamuoyu oluşmasında etkin rol oynadığı ve karşıpropagandayı etkisiz hale getirdiği görülmüştür. Çukurova'da Millî Mücadele'nin örgütlenmesi, maddî ve manevî destek sağlanması, Ankara ile iletişimin kurulması konularında Yeni Adana'nın etkili olduğu görülmüştür. Bölge halkının Millî Mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve Millî Mücadele'nin başarısına inancın geliştirilmesi de Yeni Adana sayesinde gerçekleşmiştir.

ABSTRACT

This study is not a press research in the technical sense, nor has it any claim to retell of the Fight for National Independence. The purpose of the study is to set forth the approach of the newspaper "Yeni Adana" towards the developments which occurred at that period. We therefore hold the view that the study will contribute greatly to the bringing to light of the intellectual atmosphere. In other words, this study has the aim of finding out how the developments which took place between 1919-1922 found echo in the press and public opinion, and that upon which views and criteria these developments were founded. We also endeavored to determine the reaction of public opinion and non-governmental organizations about the events.

This study consists of four main sections apart from the introduction, conclusion and appendices. In the introduction, the function of the press regarding the formation of public opinion as well as the developments in the world and Ottoman press were summarized. In the first part the publication life, editorial board efficiency, tendency and other qualities of "Yeni Adana" were studied. In the second part, the attitude of the newspaper "Yeni Adana" towards the National Independence and TBMM (Turkish Grand National Assembly) and the Ankara Government were appreciated. In the third part, the views regarding the foreign policy were determined, while in the fourth part the viewpoint of "Yeni Adana" about the fight for National Independence in Çukurova as well as its activities in and contribution to it were determined.

The study is essentially based on the archives of "Yeni Adana". Certain local newspapers were made use of as well so as to find out the anti-theses. Among the sources we made use of are The General Staff Archives known as "ATASE", Ottoman Archives, and memoirs of the native and foreign researchers.

As a result, it was found out that "Yeni Adana" contributed significantly to the organization of the National Independence in Çukurova and to the formation of the public opinion on this issue. The Organization of the National Independence in Çukurova, the economic and social factors were brought to light.

ÖNSÖZ

Son yıllarda Millî Mücadele basını ile ilgili araştırmaların artması, tarihimizin bu döneminin değerlendirilmesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Millî Mücadele'nin salt askeri tarih anlayışından kurtararak, sosyal, ekonomik ve düşünsel yönleriyle ortaya konulması tartışmasız bir gerekliliktir. Bu bakımdan, toplumdaki düşüncelerin yansımaları olarak kabul edilen basının incelenmesi, o günkü görüş ve eğilimlerin tesbiti açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma, Millî Mücadele dönemindeki gelişmeleri ve beklentileri yerel bir gazeteye yansıyan şekliyle, başka bir ifade ile, Çukurova insanının bakışı ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Millî Mücadele hakkındaki görüşlerin zaman ve olaylara bağlı olarak değişiminin tesbitine çalışılmıştır.

Bu araştırmada Yeni Adana gazetesi koleksiyonu esas alınmıştır. Bununla birlikte, bölgede yayınlanan diğer gazetelerin verdiği bilgi ve savunduğu görüşler değerlendirilmiştir. Ayrıca, Ankara basını, Meclis zabıtları, arşiv vesikaları, hatıralar ile araştırmalardan yararlanılmıştır. Araştırma, bir yönüyle Ankara'nın görüşlerini ortaya koymakta, diğer yönüyle Millî Mücadele döneminde Çukurova'daki gelişmeleri ve düşünceleri tesbit etmektedir. Çünkü Yeni Adana gazetesi, Kuva-yı Milliye ve Ankara ile ilişkilerinin sonucu olarak, hem Ankara'nın politikasını yansıtmakta hem de, bölgedeki gelişmeler ve kamuoyunun tepkisi hakkında bilgi vermektedir.

Konu, giriş, sonuç ve ekler dışında dört bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, Yeni Adana gazetesinin yayın hayatı, idâre ve yazı heyeti, düşünce yapısı ve etkisi incelenmiştir. İkinci bölümde, Millî Mücadele,

VII

üçüncü bölümde, dış politika konusundaki düşünceler değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise, Fransa'nın bölgedeki faaliyetleri, Ermeni sorunu, Çukurova'da Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması ile bölgenin sosyal ve ekonomik durumu hakkında elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Temel kaynak olarak aldığımız Yeni Adana gazetesi, Millî Mücadele süresince 456 sayı neşretmiştir. 1918 yılı sonlarında başlayan ve Adana'da neşredilen ilk sekiz sayı elde edilememiştir. Bunun dışındaki sayıların hemen tamamı bulunmuş ve incelenmiştir. Adana'nın işgali dönemine ait olup, Adana dışında basılan 184 sayı bir cilt halinde Adana Atatürk Müzesi'nde bulunmaktadır. Adana'nın kurtuluşundan 1922 yılı sonuna kadar Adana'da yayınlanan 272 sayı iki cilt halinde, Türk Tarih Kurumu arşivinde ve ayrıca Yeni Adana gazetesi arşivinde bulunmaktadır. Adana'da yayınlanan bu nüshalara 1'den başlayarak yeni sıra numaraları verilmiş, eski numaralar da devam ettirilmiştir (1-185, 3-187, 67-251 gibi). Burada sürekliliği sağlamak ve takibi kolaylaştırmak için, eski sayılar devam ettirilmiş, karışıklığa yol açabileceği düşüncesiyle yeni sayılar dikkate alınmamıştır.

Bu araştırma sırasında bana istediğim gibi çalışma imkân ve fırsatını veren hocam Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya, mektupla ve telefonla bilgi verme zahmetinde bulunan rahmetli Kasım ENER'e, kaynak temininde yardımcı olan Adana Bölge Müzesi Müdürü İsmet İPEK'e ve Yeni Adana gazetesi çalışanlarına teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında çok değerli yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT'a bilhassa müteşekkirim.

VIII

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	: Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
bkz.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
c.	: cilt
D.	: Dosya
DH. KMS	: Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Kataloğu
F.	: Fihrist (belge no)
GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Gizli Celse Zabıtları
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
K.	: Klasör
MV	: Meclisin Vükelâ Mazbataları Kataloğu
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: sayfa
TAD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
v.	: vesika no
vd	: ve devamı
YA	: Yeni Adana gazetesi
ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Caridesi

GİRİŞ

BASIN-YAYIN HAYATININ GELİŞİMİ VE İŞLEVİ

Herhangi bir konu ya da olay hakkında bilgi vermeyi amaçlayan yazılı belgelerin tarihi oldukça eskidir. Ancak gazetelere ilk örnek olarak, M.Ö. 1750 tarihlerinde, III. Ramses döneminde Mısır'da çıkarılan Papirus'lar gösterilmektedir. M.Ö. 2. binde kağıdın bulunmasından sonra Çin'de duvar ilanları şeklinde duyurular yapıldığı da bilinmektedir. Roma Devletinde Acta Publica adıyla, resmi gazete nitelikli yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlarda, el ile yazma, kazıma veya oyma tekniği kullanılmıştır. Bu tekniklerden, müteharrik harflere geçişin Orta Asya'da başladığı ve bu tekniğin ilk kez Çin veya Uygur Türkleri tarafından kullanıldığı yolunda iddialar vardır (1).

Ortaçağ'ın sonlarında büyük ticari şirketlerin, siyaset ve ticaretle ilgili haberlerin yer aldığı, el yazması bültenleri çıkarması modern gazeteciliğin başlangıcı olarak gösterilmektedir (2). Bununla beraber, XVI. yüzyılda yayınlanmaya başlanan ve genellikle doğal afet, savaş, kutlama gibi ilgi çekici bir konuyu ele alan kitapçıkların, gazeteciliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Bugün bilinen ilk modern gazete, 1615 tarihinde Almanya'da yayınlanan Francfurter Post Zeitung'dur. Aynı yıllarda, ticarî ilişkilerinden dolayı, Dünya'nın çeşitli bölgelerine yayılmış olan Flemenkler ve İngilizler, gelişmeleri izlemek amacıyla ticarî bültenler çıkarmışlardır. 1621 yılında daha çok Avrupa'daki gelişmeleri izlemek için çıkarılan İngilizce courante'lar, 1702 yılında günlük gazete olarak yayınlanan The Daily Courante'ın öncüsü olmuştur. İngiltere'de 1772'de Morning Post, 1791'de The Observer yayın hayatına başlamıştır.

(1) Fuat Süreyya Oral: **Türk Basın Tarihi**, Ankara, 1968, s.14.

(2) Avrupa'da basın ve yayın hayatının gelişimi için bkz. M. Nuri İNUĞUR; **Basın ve Yayın Tarihi**, İst. 1982, s.33 vd.

Fransa'da 1621 yılında resmî gazete niteliğinde Gazette de France yayına başladı. 1777'de yayınlanan Journal de Paris, Fransa'da ilk günlük gazete olma özelliğine sahiptir. Amerika'da ise ilk düzenli gazete 1704'de yayınlandı.

XIX. yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler, gazetelerin hem sayılarını hem de niteliklerini değiştirdi. 1798'de Almanya'da Allgemeine Zeitung büyük saygınlık kazandı. İngiltere'de The Times, 1815'de 5.000 olan tirajını 1850'de 50.000'e çıkardı. Bu yüzyılda gazetelerin çeşitli niteliklerinin öne çıkmaya başladığı görülür. ABD'de 1835'de yayın hayatına başlayan New York Heral, ciddi haberciliği, 1841'de yayınlanan New York Tribune kölelik karşıtı yayınlarıyla ilgi çekti. 1851'de yayınlanan New York Times basının etkinliğini arttırdı. İngiltere'de 1851'de The Daily Telegraph, Fransa'da 1854'de Le Figaro, Almanya'da 1856'da Frankfurter Zeitung Avrupa basınının önemli unsurları olarak yayın hayatına başladılar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında gazetelerin amaç ve niteliklerinde de önemli bir gelişme ortaya çıktı. Bundan önce sadece okuyucusunu bilgilendirmeye yönelik yayın yapan gazeteler, bundan sonra, belli konularda düşünce ve kamuoyu oluşturma amacına yöneldiler. Böylece çeşitli sorunlarla, bu sorunların çözümüne yönelik görüşlerin ortaya çıkıp yayılmasında önemli bir işlev üstlendiler. XIX. yüzyılda propaganda devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmada, çıkar ve beklentilerini gerçekleştirmede bir araç olma niteliğini kazandı. Propagandanın en önemli unsuru ise gazetelerdi. Bu özellikleriyle gazeteler, XIX. yüzyılda en etkili kamuoyu oluşturma aracı oldular (3). XX. yüzyılda hızla gelişen

(3) İzzet ÖZTOPRAK; **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Ankara, 1981, s.38. Basının kamuoyu oluşumuna etkisi hakkında ayrıca; Nermin ABADAN; **Halk Efkarı Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, 1956, s.24 ve 70. Duygu SEZER; **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972, s.17.

basın özellikle sanayileşmiş ülkelerde bir sektör haline geldi. Yeni basım teknikleri ve ulaşım imkanları gazetelerin basım ve dağıtımını ile haberleşme konularında kolaylıklar sağladı.

Osmanlı Devleti'nde basım hayatının oluşmasına Müslüman olmayan unsurlar öncülük ettiler. Yahudiler, 1494'de İstanbul'da, sonra Selanik, İzmir ve Edirne'de kendi matbaalarını kurdular. 1567'de İstanbul'da Ermeni matbaası da açıldı. Ermeniler'i Rumlar ve Cizvitler izlediler (4). Müslüman unsura yönelik ilk matbaa ise ancak 1727'de açıldı. Osmanlı Devleti'nde basın hayatının oluşum ve gelişimine de gayri Müslimler öncülük ettiler. XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul'da Fransızlar Gazette Française de Constantinople, İzmir'de Rumlar Le Smyrneen ve Le Spectateur Oriental gazetelerini çıkarıyorlardı. 1840 yılında İzmir'de Rumca, Ermenice ve İbranice gazeteler yayınlanıyordu. Osmanlı Devleti'nde bir Fransız gazetesi örnek alınarak 1831'de yayınlanan Takvim-i Vekâyi, Türkçe basının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ancak 1850'de iki Türkçe gazeteye karşılık İstanbul ve İzmir'de yabancı dilde 16 gazetenin yayınlanıyor olması, (5) Türkçe dışı basının gücünü anlatmak için bir ölçü sayılabilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin dış borçları, Süveyş Kanalı ve Hindistan'a Anadolu üzerinde telgraf hattı projesi gibi gelişmeler, Anadolu ve Ortadoğu'nun iletişim bakımından önemini arttırmıştır. Avrupalı misyonerlerin Beyrut ve Lübnan'da dil konusunda yaptıkları araştırmaların sonucu olarak 1855'de İstanbul'da Miratü'l-Ahval adıyla ilk Arapça özel gazete yayına başlamıştır. 1828'den beri Mısır'da Vaka-yı Mısıriyye adıyla Türkçe-Arapça bir gazete zaten yayınlanıyordu. Megalo İdea'nın yayın organı olan Nealogos gazetesi de 1863 yılında İstanbul'da yayına başladı (6). 1860'da Tercüman-ı Ahval,

(4) ORAL, **Basın Tarihi**, s.42-43.

(5) Orhan KOLOĞLU; "**Türkçe-Dışı Basın**", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.1, s.75.

(6) KOLOĞLU, "**Türkçe-Dışı**" s.78.

1862'de Tasvir-i Efkâr gazetelerinin yayınlanması Türkçe basının gelişimi açısından önemlidir. 1857, 1864 ve 1867 tarihlerinde çıkarılan kararnameler basın hayatına ilişkin hukukî zemini oluşturdu (7). 1867-1870 yılları arasında Muhbir, Hürriyet, Ulum gibi gazeteler Osmanlı Devletinin sınırları dışında Türkçe basını oluşturular.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde 7 Kasım 1864 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile eyalet sisteminden vilayet sistemine geçildi. Aynı yıl Tuna, 1865'de Bosna, daha sonra da Suriye, Erzurum, Halep, Edirne vilayetleri oluşturuldu. Her vilayetin merkezinde, valilik bünyesinde bir matbaanın açılması kararlaştırıldı. Vilayet matbaaları, kırtasiye malzemesi, salname, takvim, kitap basımının yanı sıra, vilayet gazetesi çıkardılar. Türkçe-Bulgarca olarak yayınlanan Tuna vilayet gazetesini, Erzurum'da Envâr-ı Şarkîye, Bursa'da Hüdavendigâr, Diyarbakır'da Diyarbakır gazeteleri izledi. 1872'de Adana'da Seyhan adıyla vilayet gazetesinin yayınına başlandı. 1876 tarihi itibarıyla İstanbul dışında yayınlanan 29 gazeteden 22'sini bu vilayet gazeteleri oluşturuyordu (8). Vilayet gazeteleri Anadolu'da hem teknik hem de gazeteci yetiştirme bakımından mahalli basının öncüsü oldular ve Millî Mücadele basımının altyapısını meydana getirdiler.

Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan özgürlük ortamı basın hayatının da canlanmasını sağladı. 16 Temmuz 1909'da matbuat yasası değiştirilerek, gazete ve dergi çıkarılması kolaylaştırıldı. Ancak 1913'de yasada yapılan değişikliklerle denetim ve cezalar arttırıldı. Bu değişiklik basın hayatına hemen yansdı. Nitekim 1912 yılında yayına başlayan 45 gazete varken, 1913 yılında yayınlanan gazete sayısı 92 olarak saptanmıştır. Osmanlı Devleti'nde, Birinci Dünya Savaşı-na girdiği 1914 yılında yayınlanan gazete ve dergi sayısı ise 73'tür (9).

(7) ÖZTOPRAK, *Türk Basını*, s.23.

(8) Bülent VARLIK; "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri" Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedesi, c.1, s.99.

(9) ÖZTOPRAK, *Türk Basını*, s.27.

XX. yüzyılda, Osmanlı Devleti dışında kalan Türk dünyasında basın hayatı oldukça canlı idi. Türkistan'da, çoğu Taşkent'te olmak üzere, Terakki, Hurşit, Azya, Sada-yı Türkistan, Kengeş gazeteleri yayınlanıyordu. Azerbaycan'da yayınlanan gazeteler ise, çoğu Bakü'de olmak üzere, Ekinçi, Hayat, Füyüzât, Rehber, İrşad, İttifak, Şelâle, Son Haber, Açık Söz idi. Kırım'da, Tercüman, Ay-kap, Ang, Akyol, Millet gazeteleri yayınlanıyordu (10).

Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte, gelişmeleri duyurmak ve Milli Mücadele'yi destekleyen bir kamuoyu oluşturmak için çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Hem Mustafa Kemal, hem de Büyük Millet Meclisi bu konunun önem ve gereğini takdir etmişlerdir. Sivas Kongresi'nin bitiminde, 14 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Milliye'nin yayınına başlandı. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra, 10 Ocak 1920'de Hakimiyet-i Milliye yayına başladı. Bu gazete haftada iki kez yayınlanıyor ve Milli Mücadele'ye ilişkin haberleri duyuruyordu.

Basın ve kamuoyu oluşturma çabası bakımından önemli bir gelişme de Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. 6 Nisan 1920 tarihinde kurulmasına karar verilen ajansın amacı, milli birliğin tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı halkı uyarmak ve Milli Mücadele ile ilgili gelişmeleri duyurmaktır (11). Bu konuda başka bir gelişme de 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün oluşturulmasıdır.

(10) ORAL, **Basın Tarihi**, s.235 ve dv.

(11) ÖZTOPRAK, **Türk Basını**, s.40-41, Hıfzı TOPUZ; **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973, s.132-133.

Osmanlı Devletinde 1911'de Osmanlı Telgraf Ajansı kurulmuştu. Ajans daha sonra Osmanlı Millî Ajansı, 1918'de Türkiye Havas-Reuter Ajansı adıyla faaliyetlerine devam etti. İşgal kuvvetlerinden yana bir politika izleyen Havas-Reuter Ajansı İstanbul'un Anadolu kuvvetleri tarafından teslim alınmasına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. ÖZTOPRAK, **Türk Basını**, s.30. Yücel ÖZKAYA; **Millî Mücadelede Atatürk ve Basın**, Ankara, 1989, s.45.

Büyük Millet Meclisi, henüz kurulduğu günlerde propaganda konusu gündeme geldi. Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi, 27 Nisan 1920'de Meclis başkanlığına verdiği önergede, düşmanın propaganda örgütleri oluşturarak, buna maddi ve manevi destek sağlamak suretiyle insanları yönlendirdiğini, sonuç olarak kendi çıkarlarını sağlayacak ortamları hazırladığını belirterek, bir irşad encümeninin kurulması gereğini dile getirdi. Büyük Millet Meclisi, 27 Nisan 1920 tarihinde İrşad encümeni kurulmasını kabul etti. Şeyh Servet Efendi (Bursa) Şeyh Seydi Efendi (Kütahya), Abdülhalim Çelebi (Konya), Rifat Bey (Konya), Halil Bey (Burdur) ve Hüseyin Mazlumbaba Efendi (Denizli)'den oluşan encümenin, Meclis Başkanlığı, İçişleri, Maliye, İktisat, Adliye encümenlerinden temsilcilerin katılımıyla desteklenmesi de kararlaştırıldı. Saruhan mebusu Mustaf Necati Bey'in 19 Mayıs 1920 tarihli, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmasını isteyen teklifi, İrşad Encümeni tarafından değerlendirilerek, "bütün iç ve dış yayın, irşad ve istihbarat işleriyle meşgul olmak, basının tüm idari işlerinin başvuru yerini teşkil etmek üzere" Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmasına karar verildi (12). Anadolu Ajansı'nı da bünyesine alan Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, bir yandan Antalya, Zonguldak, Erzurum ve Trabzon'da istihbarat merkezleri açarken, diğer yandan çeşitli gazetelere yardımda bulunuyordu. Ankara'da Hakimiyet-i Milliye ve Sebilü'r-Reşad, Eskişehir'de Yeni Dünya, Konya'da Öğüd, Kastamonu'da Açıksöz gazeteleri genel müdürlükten kağıt yardımı alıyorlardı (13). Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, 83 bin lira olan 1920 yılı harcamalarının 4.956 lirasını Ana-

(12) Ertuğrul Zekai ÖKTE; "Milli Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi" BTTD, 25 (Mart 1987), s.7 vd.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, Bakanlar Kurulu'nun 25.12.1920 tarihli tasarısı ile meclis genel kurulu tarafından Dışişleri Bakanlığına bağlandı, ÖKTE, "Propaganda" 35 (Ocak 1988) s.19-20.

(13) ÖZTOPRAK, *Türk Basını*, s.43-44, TBMM Zabıt Ceridesi, (ZC) Ankara, 1940-1961 c.4, s.343-345, c.8, s.516.

dolu basınına yardım, 35.000 lirasını da Anadolu şubelerinde istihbarat için kullanmıştır. Genel Müdürlüğün 1921 ve 1922 yılı bütçelerinde en büyük pay Anadolu basınına yardım için ayrılmıştır (14). Ayrıca Anadolu Ajansı her gün iki defa düzenli olarak şubelerine haber geçiyor ve bu haberlerin mahalli gazeteler aracılığı ile duyurulmasını sağlıyordu (15). Milli Mücadeleyi destekleyen Anadolu gazeteleri, telsiz istasyonları aracılığı ile aldığı iç ve dış gelişmelere ilişkin haberleri, meclis çalışmalarını, Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamelerini ve resmi savaş tebliğlerini yayınlıyordu (16).

Millî Mücadele, Anadolu basınından büyük bir destek görmesine karşılık, İstanbul ve İzmir basınından aynı destek ve ilgiyi görmedi. Gerek başlangıçta Anadolu harekâtının yeterince tanınmaması, gerekse işgal kuvvetlerinin denetimi bu konuda etkili oldu. İstanbul gazeteleri 1921'e kadar, Kuva-yi Milliye ve Mustafa Kemal Paşa'dan hemen hiç söz etmedi. Ancak I. ve II. İnönü Muharebeleri, Doğu'da Ermeniler'e karşı elde edilen başarı ve nihayet Fransa ile Ankara Antlaşmasının yapılması, Anadolu harekâtının İstanbul basınında yer almasını sağladı (17). Mütareke döneminde İstanbul ve İzmir'deki Türkçe basın sıkı bir sansüre tabi tutulurken, Ermeni ve Rum basının Milli Mücadele karşıtı yayınlarına izin veriliyordu. Anadolu basını üzerinde böyle bir baskı söz konusu değildi. Hatta Mustafa Kemal Paşa, kolordulara gönderdiği 23.3.1920 tarihli bir yazıda, âmal-ı milliye aleyhinde propaganda yapan Peyam-ı Sabah, Serbestî, Alemdar, Bosfor, Emanet ve emsali gazetelerin Anadolu'ya sokulmamasını istemişti (18).

Millî Mücadele döneminde, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde, bu mücadeleyi destekleyen birçok gazete yayınlandı. Bu gazeteler arasında

(14) ZC, c.23, s.74-78.

(15) ZC, c.8, s.519.

(16) ÖZKAYA, *Atatürk ve Basın*, s.26.

(17) ÖZKAYA, *Atatürk ve Basın*, s.10-11, ÖZTAPRAK, *Türk Basını*, s.36, *Yeni Adana (YA)*, 5 Ağustos 1336/1920, sayı: 10 ve YA, 1 Teşrinisani 336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(18) ÖZKAYA, *Atatürk ve Basın*, s.31.

İzmir'de Anadolu ve Duygu, 1 Eylül 1921'den itibaren Ankara'da Yeni Gün, sırasıyla Afyon, Konya ve Ankara'da Öğüd, Eskişehir'de Yeni Dünya, Balıkesir'de İzmir'e Doğru ve Doğru Söz, Kastamonu'da Açık Söz, Konya'da Babalık, Erzurum'da Albayrak, Diyarbakır'da Küçük Mecmua, Amasya'da Emel, Edirne'de Ahali, Trabzozn'da İstikbal, Samsun'da Ahali, Giresun'da Işık, Antalya'da Anadolu, Bolu'da Dertli ve Türkoğlu, Artvin'de Yeşil Yuva, Elazığ'da Satvet-i Milliye, Maraş'ta Amâl-i Milliye sayılabilir (19). Bu gazetelerin hemen tamamı ekonomik ve teknik açıdan büyük zorluklarla yayın hayatını sürdürüyor, ancak 200-600 adet basabiliyorlardı (20). Her bakımdan zor şartlar altında varlığını sürdürmeye çalışan bu gazetelerin tek ve ortak amacı, Millî Mücadele için kamuoyu desteği sağlamaktı. Yeni Adana, propaganda ve reklamı, çağın "en kuvvetli silahları" olarak görmekte, Türkiye'nin bu silahları etkili kullanamadığı için, Dünya kamuoyu üzerinde olumlu tesir yaratamadığını belirtmektedir (21).

(19) ÖZKAYA, *Atatürk ve Basın*, s.14, TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.127, Ömer Sami COŞAR; *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, 1967, s.6 vd.

(20) ZC, c.8, s.519-520.

(21) YA, 9 Teşrinievvel 1337/9 Ekim 1921, sayı: 163.

I. BÖLÜM

YENİ ADANA GAZETESİNİN YAYIN HAYATI, DİĞER BASIN ORGANLARI İLE İLİŞKİSİ VE FİKRİ YAPISI

A. YAYIN HAYATI

1. "Yeni Adana" Gazetesi

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros ateşkes antlaşmasınının 10 ve 16. maddeleri doğrudan Çukurova'yı ilgilendiriyordu. 10. madde ile Toros Tünelleri'nin işgali, 16. madde ile de bölgenin silahsızlandırılması kararlaştırılmıştı (1). Ancak yöneticiler, İngiltere'nin verdiği güvencelere inanarak, bölgenin işgal edilmeyeceğini düşünüyorlardı. General Allenby'nin 13.11.1918 tarih ve 27 numaralı talimatı bütün ümitleri ortadan kaldırdı. Bu talimatta, özetle; 7. maddeye göre Kilis-İslâhiye ve buradan Misis'e kadar olan demiryolu üzerindeki askerlerin Kasım sonuna kadar Seyhan Nehri'nin batısına çekilmesi, Seyhan Nehri doğusunun ve Adana-Tarsus hattının güneyinin tahliyesinin 5 Aralık'a kadar tamamlanması, Pozantı'nın tahliyesinin 15 Aralık 1918 tarihine kadar bitirilmiş olması isteniyordu. Talimatta ayrıca mütarekenin 20. maddesine göre silah ve makinalı tüfeklerin cephaneleriyle birlikte 15 Aralık'a kadar teslimi, mütarekenin 5. maddesine göre de askerlerin terhis istenmekteydi (2).

İngiltere'nin bu talimatı bölgenin işgal edileceği yolundaki endişeleri arttırdı. Ancak Erkan-ı Harbiye Riyaseti 19.11.1918 tarihli tezkere ile Harbiye Nezareti'ne ordunun Pozantı'ya kadar çekilmesi halinde hiç olmazsa Adana'da asayişin sağlayacak 3 taburluk bir kuvvetin kalmasını önerdi (3). Harbiye Nezareti ise 20.11.1918 tarihinde II. Orduya gönderdiği şifrede, İngiliz heyeti ile tahliye konusundaki görüşmelerin

(1) A. Fuat Türkgeldi; **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara 1948, s.70 vd.

(2) ATASE, K: 55, D: 221/31, F:4.

(3) HTVD, 31 (Mart 1960), v: 781.

devam ettiğini, Adana'da bir fırkanın bırakılması için çalışıldığını, ancak görüşmelerin sonucu belli olmadığından, mevcut malzemenin kurtarılması için şimdiden Pozantı'nın kuzeyine naklinin uygun görüldüğünü bildirdi (4). Osmanlı Hükümeti'nin süre uzatımı dahil bütün isteklerinin itilâf devletleri tarafından reddedilmesi üzerine bölge Pozantı'ya kadar tahliye edildi (5). 26 Aralık'ta itilâf devletleri Pozantı'nın da işgal edileceğini bildirdiler (6). Türk kuvvetleri erzak, eşya ve malzemelerinin bir kısmını Kelebek, bir kısmını Pozantı'da bırakarak kuzeye çekildi (7).

17 Aralık 1918'de itilâf devletleri adına 500 kişilik Fransız birliği Mersin'e çıktı. Bunlardan bir müfreze Adana'ya gönderildi. Beyrut'ta bulunan General Hamlin 19 Aralık'ta Mersin'e oradan Adana'ya geldi (8). 21 Aralık 1918'de Adana işgal edildi.

İşgale karşı bir yandan millî mukavemetin teşkilatlanması çabası sürerken, diğer yandan Millî Mücadele lehinde kamuoyu oluşturma çalışmaları başlandı. Öğretmen Ahmet Remzi Bey ve arkadaşları, Mücavirzâde Mustafa Emin Bey'in sahibi olduğu Hayat matbaasında, 25 Aralık 1918'de "Adana" adıyla bir gazetenin neşriyatına başladılar (9). Gazete, üç sayı neşrettikten sonra işgal kuvvetleri tarafından kapatıldı (10). Ahmet Remzi ve arkadaşı Avni Bey, yeni bir imtiyaz alarak, gazeteyi "Yeni Adana" adıyla yayınlamaya devam ettiler (11). Ancak gazetenin 8.

(4) HTVD, 31 (Mart 1960), v: 782-783.

(5) ATASE, K: 55, D: 221/31, F:4.

(6) HTVD, 33 (Eylül 1960) v:825.

(7) ATASE, K: 62, D: 241/73, F: 23 ve 40.

(8) ATASE, K: 55, D: 221/31 F: 32, HTVD, 33 (Eylül 1960), v: 830.

(9) COŞAR; **Millî Mücadele Basını**, s.66. ORAL, **Basın Tarihi**, s.36, İsmail Tevfik; **Adana Vilayeti Matbuatı**, 1932, s.13. A. Remzi YÜREĞİR; **"Millî Mücadelede Çukurova"** Yeni Adana, 5 Ocak 1953.

(10) ORAL, **Basın Tarihi**, s.36.

(11) İzzet ÖZTOPRAK, gazetenin 9 Aralık 1921'de Adana'ya geldikten sonra "Yeni Adana" adını aldığını ve günlük olarak yayımlandığını belirtiyor. **Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele**, Ankara, 1989, s.xx. Zekai GÜNER - Orhan KARA-TAŞ da aynı yanlışlığı tekrarlıyor. **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, 1990, s.370.

sayısının yayınını müteakib, işgal kuvvetleri, matbaayı basıp çalışanları tutukladılar. Böylece gazetenin yaklaşık bir ay süren Adana'daki ilk yayın hayatı sona erdi (12).

Karaisalı Kelebek istasyonunda 25 Temmuz 1920 tarihli 9. sayı ile Yeni Adana'nın yayınına yeniden başlandı. Elde edebildiğimiz bu ilk nüshada gazete ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Sahibi ve Mes'ul Müdürü: Ahmet Remzi, Nüshası: 5 kuruş Yıllık abone: 500, altı aylık abone 250 kuruş. Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar. İdarehanesi: Karaisalı'da. Her husus için Kilikya Heyet-i Merkeziyesi İstihbarat Şubesine müracaat edilir. Yine 9. sayıdan (muhtemelen başlangıçtan) itibaren Yeni Adana logosunda [**Kilikya Türk Ülkesidir**] ibaresi yer almaktadır. Bu ibare, 9 Eylül 1920 tarihli 14. sayıdan başlayarak [**Adana Türk Ülkesidir**] şekline dönüşmüştür (13). Şapograf yöntemiyle neşredilen 9-13. sayılar, baskı tekniği açısından olumlu sonuç vermemiştir. Bunun üzerine Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) hurufat, kasa ve pedal temini için Konya'ya gönderilmiştir. Konya'da Miralay Fahrettin Bey'in yardımıyla, Zeynel Abidin Hoca'nın kardeşi Rifat Hoca'dan gerekli malzemeyi alarak Pozantı'ya dönmesinden sonra, Yeni Adana neşriyatına burada devam etmiştir (14).

Gazetenin sayfa sayısı, boyutları, fiatı ve yayın akışı sık sık değişmektedir. Karaisalı'da neşredilen 9-13. sayılar 19x30 cm. boyutlarında, 9 Eylül 1920'den itibaren Pozantı'da yayınlanan sayılar ise 28x40 cm. boyutlarında ve 2 sayfadır. Adana'nın kurtuluşundan sonra 9 Aralık 1337/1921 tarihli 185. sayıdan itibaren neşriyatına Adana'da

(12) YÜREĞİR, YA, 3 Nisan 1953.

(13) Gazete, Çukurova için "Kilikya" adının, bölgenin Türk toprağı olmadığını belirtmek amacıyla özellikle kullanıldığına inanmakta ve buna karşı çıkmaktadır. Bu nedenle "Kilikya" yerine "Adana" ibaresi konulmuştur. Ama gazetenin yazılarında yine de zaman zaman Kilikya adı kullanılmıştır.

(14) Damar ARIKOĞLU; *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s.172-173.

devam eden gazete, 30x47 cm. boyutlarında ve 4 sayfa olarak yayınlanmıştır (15).

Yeni Adana, başlangıçta Pazartesi ve Perşembe günleri haftada iki kez yayınlanırken, 13 Mayıs 1337/1921 tarihli 80. sayıda gazetenin "hacmi biraz küçültülerek yevmî olarak" yayınlanacağı belirtilmektedir. 23 Haziran 1337/1921 tarihli 112. sayıda, "Cuma ve Pazartesinden maada hergün" çıkacağı belirtilen gazete, 25 Temmuzdan sonra haftada 3 gün yayınlanmıştır. Bu değişikliğin nedeni okuyuculara şu cümlelerle duyurulmuştur.

"Trenler harb dolayısıyla ticari eşya kabul etmediğinden, yolda bulunan kağıtlarımızı alamamaktadır. Mevcut kağıdı tasarruf maksadıyla, bilzarure gazetemiz haftada üç defa çıkacaktır..." (16). 1 Kanunusani 1338/1 Ocak 1922 tarihli 195. sayıda "dört sayfa ve gün aşırı" çıkacağı belirtilen Yeni Adana, 12 Mart 1922 tarihinden sonra Çarşamba ve Cumartesi günleri dışında hergün yayınlanmıştır. Nihayet 1 Haziran 1338/1922 tarih ve 279 sayılı nüshada, gazetenin bundan sonra Cumartesi günleri dışında hergün çıkacağı belirtilmiştir.

Yeni Adana'nın yayını, bilhassa Adana'nın kurtuluşuna kadar çok zor şartlar altında devam etmiş, adeta bir serüvene dönüşmüştür. İdarehanenin olmaması, kağıt ve mürekkep sıkıntısı, hurufat yetersizliği gibi olumsuzlukları aşabilmek için, kağıtları buz suyu ile ıslatmak, soba ısinden mürekkep yapmak gibi yöntemlere başvurulmuştur (17).

Başlangıçta 5 kuruş olan gazetenin flatı, 18 Mayıs 1337/1921 tarihli 84. sayıda 100 paraya düşmüş, 18 Ağustos 1337/1921 tarih ve 141. sayıda yeniden 5 kuruşa yükselmiştir.

(15) Bununla birlikte gazetenin bazen iki, bazen de 6 sayfa olarak yayınlandığı görülmektedir. Mesela, 27 Kanunusani 1338/27 Ocak 1922 tarihli 207 sayılı nüsha 6 sayfa, 18-31 Teşrinievvel 1338/18-31 Ekim 1922 tarihleri arasında 2 sayfa olarak yayınlanmıştır.

(16) YA, 25 Temmuz 1337/1921, sayı:133.

(17) Hikmet Şevki; "Milli Mücadelede Matbuat", Ayn Tarihi, 20/67 (Ekim 1929) s.4935.

Yeni Adana'nın birinci sayfasında hemen hergün, iç ve dış politika, askerî durum veya bölgedeki gelişmeleri konu alan bir başyazı yayınlanmaktadır. Baş yazılar, 23 Teşrinievvel 1336/23 Ekim 1920 tarihine kadar imzasız yayınlanmıştır. Bundan sonra Dünder ve Yıldız Alp imzalarıyla yayınlanmıştır. Baş yazıların konusunun büyük ölçüde Anadolu Ajansı'nın geçtiği haberler ya da Hakimiyet-i Milliye'nin yazılarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. birinci sayfada, baş yazıların dışında "Son Haberler", "Resmi Tebligat" veya "Tebligat-ı Resmîye" başlığı altında, cep-helerdeki gelişmelerle ilgili resmi raporlar yayınlanmaktadır. İkinci ve varsa diğer sayfalarda, "Adana Havadisleri" başlığıyla bölgedeki, askerî, idarî, siyasî, kültürel ve ekonomik gelişmelere yer verilmiştir. İç ve dış basından alınan haberler ile muhtelif konularda haber ve yorumlar da gazetede yer almaktadır. Bunlar arasında, 1921 yılı boyunca aralıklarla devam eden Malta sürgünlerinin dönüşüyle ilgili haberler, 1921 Hazeranında çok sık bir biçimde Silezya meselesiyle ilgili haberler sayılabilir.

Gazetede zaman zaman ilginç haberlere de yer verilmiştir. Meselâ, 29 Ocak 1921'de Adana'ya kar yağışı, Adanalı meşhur komünist Şişman Celal Paşa'nın hususî bir vagonla Pozantı'ya geldiği, "sokakların gövdesini isti'âb edemeyecek derecede dar olmasından dolayı" sokaklarda dolaşmasına izin verilmediği belirtilmektedir. Elektrik Fen Memurluğunun kaçak elektrik kullanılmasının tehlikeli olduğu yolundaki ilanı, 21-22 Eylül gecesi saatlerin bir saat geriye alınarak kış saati uygulamasının başlatılması, 16-17 Ekim 1921 gecesi ay tutulması, BMM matbasında, 23 Nisan'ı yılbaşı kabul eden bir takvimin basılması, 23 Temmuz 1922'de Türk ve Fransız takımları arasında Adana'da oynanan futbol maçıyla ilgili haberler buna örnek olarak gösterilebilir.

Adana'nın kurtuluşundan sonra hemen her sayıda "Gelenler" başlığı altında, Adana'ya dönüş haberlerine yer verilmiştir. Gazete, 1922 yılı

sayılarında TBMM çalışmalarına da geniş yer ayırmıştır. Yine kurtuluştan sonra Adana'da çıkan sayılarda son sayfa tamamen reklam ve ilanlara ayrılmıştır. Bunlar arasında hemen bütün yıl resimli olarak devam eden Amerikan Ford otomobilleri, İtalyan Fiat traktörleri ile Fransız Pamuk şirketi gibi yabancı firma reklamları dikkat çekicidir. Bunlardan başka, doktor, diş tabibi, otel, kitap-kırtasiye, satılık ev arsa ilanlarına da son sayfada yer verilmiştir.

2. İdare ve Yazı Heyeti

Gazetenin sahibi ve mes'ul müdürü Ahmet Remzi Bey'dir. Ahmet Remzi Bey, Anada'daki ilk neşriyatı arkadaşı Avni Bey'le birlikte gerçekleştirmiştir (18). İşgal kuvvetlerinin matbaayı basıp, gazeteyi kapatmalarından sonra, Ahmet Remzi Bey Adana'yı terketmiş, Avni Bey ise Boğazlıyan kaymakamlığına atanmıştır. Ahmet Remzi Bey'in Avni Bey'le ilişkisi hem Boğazlıyan, hem de daha sonra Ereğli kaymakamı olduğu dönemde devam etmiştir (19).

Yeni Adana'nın Kelebek ve Bilemedik'te Yazı İşleri Müdürlüğü'nü Adana Sultani'si Türkçe öğretmeni Agâh Bey yapmıştır. Gazetenin Pozantı'ya taşınmasından sonra, Agâh Bey'in Maarif Müdürlüğü'ne atanması ve Ferid Celal Bey'in cepheden dönmesi üzerine, Yazı İşleri Müdürlüğü'ne Ferid Celal Bey getirilmiştir. Bundan sonra gazetede, Ferid Celal "Dündar", Hakverdizâde M. Naci "Yıldız Alp", Nebioğlu Refik "Zamane Şairi" müstear adlarıyla yazı ve şiirlerini yayınlamışlardır (20). Ayrıca, Naci, Vehbi ve Yahya Nühed Beylerin, gazetede muharrir olarak çalışırken, bir süre cepheye gittikleri ve Adana'nın kurtuluşundan sonra döndükleri anlaşılmaktadır (21). Gazetenin mürettepliği Hamdi (Gönen) tarafından yürütülmüş, Yaşar, Kâzım ve Kuddusi Efendiler mürettip kadrosunda çalışmışlardır (22).

(18) YÜREĞİR, YA, 20 Ocak 1953.

(19) YÜREĞİR, YA, 31 Ocak 1953.

(20) YÜREĞİR, YA, 3 Nisan 1953.

(21) YA, 16 Kanunusani 1338/16 Ocak 1922, sayı: 202.

(22) YÜREĞİR, YA, 3 Nisan 1953. COŞAR, *Millî Mücadele*, s.73.

Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Ahmet Remzi Bey, 1892 yılında Adana'da doğmuştur. Adana Öğretmen Okulunu bitirip, göreve başladığı yıllarda I. Dünya Savaşı başlamıştı. Ahmet Remzi Bey, askerlik görevini yedek subay olarak yaptıktan sonra Adana'ya döndü. O sırada Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve Osmanlı orudusunun Çukurava'yı tahliyesi, bölgenin işgali ihtimalini ortay çıkarmıştı. Mütarekenin ilk günlerinde Suriye'den Adana'ya gelen Yıldıırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal'in Adanalı gençlerle yaptığı toplantıya katılan Ahmet Remzi Bey, daha o günden düşmana karşı verilecek mücadelenin hazırlığına başlamıştı. Netekim işgalin beşinci günü 25 Aralık 1918'de Adana gazetesini yayınlamaya başladı.

Ahmet Remzi Bey, Çukurova'da Kuva-yı Milliye'nin teşkilâtlanması için de büyük bir çaba harcamıştır. Adana'yı terk ettikten sonra, Boğazlıyan Kaymakamı Avni Bey'le çalışmalarını sürdürmüş, "Sivas'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Riyasetine" gönderdiği, 1.11.1919 tarihli telgrafta, "merkezi Kayseri veya Niğde'de olmak ve teşkilât-ı milliyeyi Adana'da teşmile çalışmak üzere", Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkiline "müsaade ve müzâheret" burulmasını istemiştir. Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına gönderdiği 4.11.1919 tarih ve 115 numaralı cevapta Kayseri'nin uygun görüldüğünü bildirdi (23). Bu cevap üzerine Kayseri'de Adana Müdafaa-i Hukuk teşkilâtını kuran Ahmet Remzi Bey, çalışmalarını Avni ve Zamir (Damar Arıkoğlu) Bey'lerle birlikte sürdürdü (24). Aynı zamanda Erciyes gazetesinde "Oğuz" müstear adıyla yazı yazıyordu. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çeşitli görevler alan,

(23) YÜREĞİR, YA, 21 Ocak 1953. B. Sıtkı BAYKAL; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara, 1974, s.42.

(24) ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.98, 104, YÜREĞİR, YA, 20 Ocak 1953.

Kuva-yı Milliye Levâzım Reisi olan (25) Ahmet Remzi Bey, 5.2.1921'de kurulan Adana İstihbarat Müdürlüğü görevini de yürütmüştür (26).

Ahmet Remzi Bey, Adana'nın kurtarılmasından sonra, Adana Matbuat Cemiyeti başkanlığına seçilmiştir (27). 1930'da Serbest Fırka Adana il teşkilâtının kurulmasında görev alan, 1946 seçimlerinde CHP Seyhan milletvekili olan Ahmet Remzi Yüreğir, partisinin İstanbul'da çıkarmayı tasarladığı İnkılâp gazetesinin yayın hazırlıklarını sürdürürken 7 Ekim 1951 günü geçirdiği bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir (28).

Yeni Adana gazetesinin başyazarı Ferid Celal (Güven), 1894 yılında İstanbul'da doğdu. Adanalı Celal Ağa'nın oğludur. 1912'de liseyi, daha sonra İstanbul Hukuk Mektebini bitiren Ferid Celal, 1914 yılında yedek subay olarak askere alınmıştır. Bir süre Azerbaycan'da görev yapmış, I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Adana'ya gelerek Temmuz 1920'de millî kuvvetlere katılmıştır. Hastalığı nedeniyle, grup kumandanlığından ayrılarak Pozanti'daki askerî harb divanına atanan Ferid Celal, burada Yeni Adana'nın başyazarlığını ve yöneticiliğini yapmıştır. 1924 yılında Adana'da Türk Sözü gazetesini çıkaran hukukçu-yazar, 1927'de Urfa, 1930'da İçel milletvekili olmuştur. Bir süre Türk Ocakları müfettişliği de yapan Ferid Celal, 1961'de Anadolu basını temsilcisi olarak Kurucu Mecliste görev almıştır (29).

Gazete'nin ilk başyazarı (30) Avni (Doğan) Bey, 1892'de Yozgat'ta doğdu. 1910'da İstanbul Sultanisi'ni, 1913'de Mülkiye'yi bitirdi. Millî

(25) ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.131.

(26) YÜREĞİR, YA, 4 Şubat 1953, ENER, **Adana Cephesi**, s.271. A. Remzi Bey, İstihbarat Müdürlüğü kurulmadan önce de çevredeki yerleşim merkezlerine giderek, düşmanın kuvvet ve faaliyeti hakkında bilgi toplayıp, bu bilgileri Ankara'ya iletliyordu. ATASE, K: 257, D: 10/2, F:1 ve 50.

(27) YA, 15 Teşrinievvel 1338/15 Ekim 1922, sayı: 391.

(28) YA, 25 Aralık 1990, 73. Yıl Özel Eki.

(29) ENER, **Adana Cephesi**, s.87. Kâzım ÖZTÜRK; **Türkiye Büyük millet Meclisi Albümü**, Ankara, 1973, s.127.

(30) İsmail Tevfik, **Matbuat**, s,14, Hikmet Şevki, "**Millî Mücadele**" s.4934.

Mücadele döneminde Boğazlayan ve Ereğli kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde politikaya atıldı. Bozok, Yozgat, Çankırı milletvekili ve Kastamonu senatörü olan Avni Doğan, 1925 yılında Şark İstiklal Mahkemesinde gazetecilerin yargılandığı davada savcılık görevini üstlenmiştir (31). 27 Mayıs'dan sonra Kurucu Mecliste görev yapan, Avni Doğan, 1965'de ölmüştür.

Çukurova'da Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasında, bu yönde kamuoyu oluşturulmasında ve düşman propagandasının etkisiz hale getirilmesinde önemli rol oynayan Yeni Adana gazetesi heyetinin yaşı genç ve tahsil düzeyi yüksektir. Gazetenin ilk yayınlandığı sırada Ahmet Remzi ve Avni Bey'ler 26 yaşındadır. Ferit Celal'de aynı yaşta onlara katılmıştır. Öğretmen, kaymakam, hukukçu olmaları ve sonraki yıllarda üstlendikleri görevler bilgi ve birikimlerinin açık kanıtıdır. Yeni Adana heyeti, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için, hayatlarını ve geleceklerini tehlikeye atarak, büyük bir vatanperverlik örneği göstermiştir.

3. Amacı, Yayın İlkeleri ve Etkisi:

İlk sekiz sayısı Adana'da, 9-13, sayıları Kelebek ve Bilemedik'de neşredilen Yeni Adana gazetesi, 9 Eylül 1920'de başladığı Pozantı'daki yayınlarına 27 Kasım 1921'de son vermiş, 9 Aralık'dan itibaren de neşriyatına Adana'da devam etmişti (32). Yeni Adana, çeşitli zorluklarla geçen yayın hayatı boyunca, işgalcilerle işbirliği yapan Türkçe gazeteler ve Ermenice gazetelerin yıkıcı etkisini ortadan kaldırmayı, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağına olan inancı kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır. Yeni Adana'nın neşriyatına önemli katkıları bulunan Damar Arıkoğlu, gazetenin amacını, "din ve şeriat namına, Kuva-yı Milliye aleyhine neşriyata karşı, mukabil neşriyat" (33) olarak açıklamaktadır. Yeni

(31) Avni DOĞAN; **Kurtuluş, Kurtuluş ve Sonrası**, İstanbul, 1964, s.173-174. Ergün Aybars; **İstiklâl Mahkemeleri**, İzmir, 1988, s.468.

(32) COŞAR, **Millî Mücadele Basını**, s.71-73. ORAL, **Basın Tarihi**, s.37. YÜREĞİR, YA, 3 Eylül 1953.

(33) ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.172.

Adana'da Adana Postası gazetesine cevap niteliğindeki "Kervan Geçer" başlıklı makalede amacını şöyle özetlemektedir:

"Gazetemizin gayesi kârî'lerimizce malumdur. Bizim için yalnız bir emel vardır ki, o da, milletimiz ve memleketimiz için çalışmak.. Maa'l-iftihar genç olan şahsiyetimizde para, mevkiî, iştihar gibi insanlığı küçülten bayağı duygular yer bulamamıştır ve bulamaz.

Bu böyle iken mahaza arzettiğimiz ulvi endişelere taban neşriyatımızla... bazı sefil, ahlaksız ve satılmış insanlar, şahıslarımızı hedef ittihaz ederek takip ettiğimiz mefkûreye saldırıyorlar.

Şahıslarını vesile-i tecavüz ettiğin bu iki genç ve onların takip ettikleri gaye, senin attığın çamurların yetişemeyeceği kadar yüksektir" (34).

Gazetenin dağıtımında geniş ölçüde posta teşkilâtından yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Adana İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesine yazdığı 14.9.1921 tarihli raporda; Yeni Adana gazetesinin muntazam işleyen postalar sayesinde bir gün sonra Adana'ya idhal edildiğini, böylece Hıristiyan gazetelerin uydurma yalanlarından ortaya çıkan şüphelerin izale olunduğunu belirtmektedir. Yine aynı raporda, Yeni Adana'nın, 150 adet Adana'ya, 30 adet Tarsus'a, 50 adet Mersin'e gönderildiği, Mersin'e gönderilen gazetelerden 20 adedinin Kıbrıs ve Beyrut'a sevk edildiği açıklanmıştır (35). Bu rakamlara nazaran gazetenin günde 400 adet kadar basıldığı tahmin olunabilir. Zaten Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü Muhittin Bey de 28.2.1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bilgide Yeni Adana'nın 400-500 adet basıldığını belirtmiştir (36).

Yeni Adana, 12 Mart 1337/1921 tarihli "Nazâr-ı Dikkate" başlıklı yazısında, cephelerdeki birçok okuyucunun gazeteyi görememekten şikayetçi olduğunu açıklamış, gazetenin "muntazam mıntikalara ve kaza ve nahiye merkezlerine ve hatta köylere kadar is'âl edilmek üzere postaya teslim" edildiği, ekseriya ihmâl yüzünden mahallinde dağıtımın

(34) YA, 10 Mayıs 1337/1921, sayı:79.

(35) YÜREĞİR, YA, 5 Ağustos 1953. Kasım ENER raporun tarihini 19 Eylül 1921 olarak vermektedir. *Adana Cephesi*, s.272.

(36) ZC, c.8, s.519. İzzet ÖZTOPRAK'ın verdiği 400-500 rakamı buradan alınmış olmalıdır. *Türk ve Batı*, s.xx.

aksadığı, halkımızı "irşad ve tenvir" gayesiyle ve büyük güçlüklerle yayınlanan gazetenin bu amacına ulaşamamasının üzücü olduğu izah edilmiştir (37). Gazete, nüshalarının Batı cephesindeki askerlere ulaştırılması ve onların da okumalarının sağlanması için, okunduktan sonra [Garb Cephesi Kumandanlığına - Cephedeki Gazilerimize] yazılarak postalanmasını istemektedir (38). Yeni Adana, nüshalarını ülkenin her köşesine ulaştırmaya çalışırken, bazı gazetelerin kaynak vermeden kendilerinin haberlerini kullandıklarını, bunun doğru bir davranış olmadığını belirterek, haber hakları üzerindeki titizliğini de göstermektedir (39).

Amacı, Millî Mücadele'yi desteklemek ve bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmek olan Yeni Adana, bu amacın gerçekleşmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Gazetenin Millî Mücadele'ye katkısı çok yönlü ve çok boyutludur. Büyük Millet Meclisi ve Ankara Hükümeti'nin faaliyetlerini duyurmak, askerî başarıları haber vermek, işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan gazeteler ve azınlık gazeteleriyle mücadele etmek, orduyu desteklemek bunlar arasında sayılabilir.

Gazete, yurt içi ve yurt dışı haberlerinin büyük bir bölümünü Anadolu Ajansı'ndan temin etmiştir. Ayrıca Zamir Bey milletvekili olduktan sonra gün aşırı telgrafhaneye giderek Ahmet Remzi Bey'le malumat alışverişinde bulduklarını anlatmaktadır (40). Gazetenin, Adana'nın kuruluşuna kadar Konya (41), Mersin (42), Cebelibereket (43), ve Narın'da muhabirinin bulunduğu anlaşılmaktadır (44). Bu haberleri süratle basarak, işgal altındaki köylere kadar ulaştıran Yeni Adana, işgal

(37) YA, 12 Mart 1337/1921, sayı: 62.

(38) YA, 5 Mart 1338/1922, sayı: 225.

(39) YA, 1 Mart 1337/1921, sayı: 59.

(40) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.148.

(41) YA, 1 Mart 1337/1921, sayı: 59.

(42) YA, 28 Haziran 1337/1921, sayı: 115.

(43) YA, 29 Haziran 1337/1921, sayı: 116.

(44) YA, 21 Ağustos 1337/1921, sayı: 142.

süresince Millî Mücadele'nin bölgedeki tek haber ve bilgi kaynağı olmuştur (45).

Yeni Adana'nın 23 Nisan kutlamaları ve Londra Konferansı sırasındaki etkisi ilerde belirtilecektir. Gazetenin Sakarya zaferini müjdeleyen, ay-yıldızlı tamamı kırmızı mürekkeple basılmış olan nüshası elden ele 5 liraya satılmıştır. Bölgedeki Fransız yönetiminin, bu gazetenin okunmasını yasaklaması ve bulunduranları ihbar edene 60 lira mükafat vermesi, gazetenin halk üzerindeki etkisinden korkulduğunu göstermektedir (46). Adana cephesi kumandanlarından Sinan Bey'in terfisi dolayısıyla gönderilen tebriklere Yeni Adana aracılığı ile teşekkür etmesi (47), İran Sefiri Asaf Han'ın Adana halkına ve Yeni Adana gazetesine teşekkür yazısı göndermesi (48), Adana mebusu Zamir Bey'in, çalışmalarından dolayı gazeteyi kutlaması (49), gazetenin etkinliğini gösteren örneklerdir. Ayrıca, Ankara Antlaşması ve Adana'nın kurtuluşu dolayısıyla çok sayıda kutlama telgrafı ya doğrudan gazeteye hitaben yazılmış ya da gazetede yayınlanmıştır. Adliye Vekili Refik Şevket Bey'in Adana'nın kurtuluşunu bildiren telgrafı (50), Muallim Niyazi Bey'in Yeni Adana gazetesine, Mersin mebusları, Ziya, Muhtar, İsmail Safa ile Adana mebusları, Eşref, Zekâi, Zamir Bey'lerin belediye başkanlığına telgrafları Yeni Adana'da yayınlandı (51). Gazetenin sahibi Ahmet Remzi Bey'in, Fransız yönetiminden bölgeyi Türk devleti adına teslim almak için gelen heyette yer alması (52), Franklin Bouillon'a Adanalılar adına teşekkür konuşmasını da gazetenin başyazarı Ferid Celal Bey'in yapmış olması,

(45) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.174.

(46) YA, 26 Şubat 1337/1921, sayı: 58.

(47) YA, 19 Mart 1337/1921, sayı: 64. Ayrıca aynı komutanın Adana'nın kurtuluşu dolayısıyla YA'ya kutlama telgrafı, YA, 18 Kanunuevvel 1337/18 Aralık 1921, sayı: 189.

(48) YA, 24 Kanunusani 1338/24 Ocak 1922, sayı: 206.

(49) YA 5 Haziran 1337/1921, sayı: 99.

(50) YA, 20 Teşrinievvel 1337/20 Ekim 1921, sayı: 168.

(51) YA, 23 Teşrinievvel 1337/23 Ekim 1921, sayı: 169.

(52) ENER, *Adana Cephesi*, s.288.

(53) Yeni Adana'nın etkisini gösteren örneklerdir. Daha sonra İzmir'in kurtuluşu münasebetleriyle, Antakya Selâmet-i Belde Cemiyeti ile Mersin ve Adana mebusları Yeni Adana gazetesine tebriklerini bildirmişlerdir (54). Erzin eşrafından Hocazâde İsmail Hakkı'nın bölgedeki eşkiyalık faaliyetleriyle ilgili şikâyetini "Yeni Adana gazetesi idârehânesine yapmış olması da, gazetenin etkinliğine kanıt olarak gösterilebilir (55).

Bunların dışında Yeni Adana gazetesinin Millî Mücadele'ye en önemli katkılarından biri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana Heyet-i Merkeziyesi'nin faaliyetlerine yaptığı destek ve katkıdır. Nitekim, Heyet-i Merkeziye Levâzım-ı Şıtaiye Komisyonu'nun başlattığı "Orduya Yardım, 15 Lira Bir Kaput Bedeli" kampanyası, gazetenin 2 Teşrinievvel-20 Teşrinisani 1336/2 Ekim-20 Kasım 1920 tarihleri arasındaki bütün nüshalarında halka duyurulmuş, bağış yapanların listesi ve bağış miktarları yayınlanmıştır. Bu kampanya sonucunda 1498.250 kuruş yardım toplanmıştır (56).

B. DİĞER BASIN-YAYIN KURULUŞLARIYLA İLİŞKİSİ

1. Mahallî Basın

a) Ferda Gazetesi

Mütareke ve işgal dönemi Adana'da basın hayatı bakımından oldukça hareketli geçmiştir. Bu dönemde Adana'da yayınlanan gazeteleri siyasal amaçları açısından üç grupta incelemek mümkündür. Birincisi, Millî Mücadele'yi destekleyenler: Bu grupta sadece Yeni Adana gazetesi yer alır. İkincisi, Millî Mücadele'ye karşı olan Türkçe gazeteler: Bunlar arasında, Fransızlarla işbirliği yapmakla birlikte, İstanbul Hükümeti'ne yakın görünen Ferda ile, işgalcilerin yanında yer alan Rehber ve Adana

(53) YÜREĞİR, Ya, 8 Eylül 1953.

(54) YA, 12 Eylül 1338/1922, sayı: 364.

(55) YA, 9 Teşrinievvel 1337/9 ekim 1921, sayı: 163.

(56) YA, 20 Teşrinisani 1336/20 Kasım 1920, sayı: 31.

Postası sayılabilir. Nihayet üçüncü grupta, azınlık gazeteleri olan, Ermenice, Hayıstan, Azamarad, Kilikya ve Toros gazetelerini saymak mümkündür.

Millî Mücadele karşıtı gazetelerden en etkilisi, Hürriyet ve İtilâf Fırkası temsilcisi Zeynelabidin'in kardeşi Ali İlmî Efendi tarafından yayınlanan Ferda'dır. Neşriyatına 5 Aralık 1918 tarihinde başlayan Ferda, (57) bir yandan saltanat ve hilâfeti savunan, diğer yandan işgal kuvvetlerini destekleyen ve Millî Mücadele'yi küçümseyen yazılarıyla, Yeni Adana'nın en önemli rakibi olmuştur.

Nüshalarında işgal kuvvetleriyle ilgili haberlere, işgal komutanlarının bildiri ve faaliyetlerine geniş yer veren Ferda (58), Millî Mücadele'ye karşı tavrını da açıkça ortaya koymaktadır. Bu gazete, "Muh-terem Milliyetçiler" başlıklı bir yazıda, Fransa'nın askerî ve siyasî açıdan mağlup edilmesinin mümkün olmadığını, Anadolu için asıl tehlikenin ise Bolşeviklik olduğunu belirtmektedir (59). Aynı gazete başka bir yazısında, "kurt Türklerce mübarek bir hayvandır diyenlerin, koca imparatorluğu prenslik haline" getirdiğini savunmaktadır (60). Ferda gazetesi, "Çetelerin Topları" başlıklı bir yazıda, elinde Avusturya yapımı, güllesi Alman, kundağı Bulgar malı ve kaması da uydurma olan bir top bulunan çetelerin Fransızları yenmesinin mümkün olmadığını belirtiyordu (61). "Konya, Karaman, Tefenni, Bozkır, Tokad, Kayseri, Bolu ahâlisi kâmilen

(57) Bazı araştırmacılar Ferda'nın yayına başlama tarihini 1 Aralık olarak belirtmektedir. COŞAR, **Millî Mücadele Basını**, s.66, ORAL, **Basın Tarihi**, s.36, İ. Tevfik, **Matbuat**, s.19. Ancak bizim elde edebildiğimiz eksik koleksiyonda gazetenin tarih-i tesisi 1 Rebiyülevvel 1337 olarak belirtilmektedir.

(58) Ferda, 5 Kanunusani 1335/5 Ocak 1920, sayı: 96, Kolonel Norman'ın Diyarbakır'a gidişi. 24 Şubat 1337/1921, sayı: 209, General Dufeux'nun 264 numaralı kararnameşi. 14 Teşrinisani 1337/14 Kasım 1921, sayı: 273, General Gou-

Kemalist'ler aleyhine kıyam etmişlerdir" (62) diyerek, Millî Mücadele'nin halk desteğinden yoksun olduğunu belirten Ferda, Ankara'da BMM tarafından banknot çıkarıldığı haberini de "yeni bir yağma ve sirkat yolu" değerlendirmesiyle vermektedir (63). Ankara Hükümeti'nin, Londra Konferansı'na temsilci göndermek istemesini, "İstiklâl İlanı" olarak yorumlayan gazete, "Padişahımıza Te'yid-i Biat Edelim" başlıklı yazısında, milletin padişahından vazgeçmeyeceğini, bir Müslümanın buna tahammül edemeyeceğini belirterek Ankara'nın politikasını eleştiriyordu (64). Ferda gazetesi başka bir nüshasında da Millî Mücadele'yi savunanları "siyasî meczublar" olarak nitelendirmişti (65).

Yeni Adana, sık sık Ferda gazetesinin yayınlarını ve gazete sahiplerinin davranışlarını eleştiren yazılar yayınlamıştır. Bu yazılar değerlendirildiğinde, eleştirilerin iki noktada yoğunlaştığı görülür. Birincisi, Ferda-Fransız işbirliği. İkincisi ise, Ferda'cılarının kişisel çıkar peşinde oldukları.

Ferda'nın bölgedeki Fransız yönetimiyle işbirliği içinde olduğu kesin olarak bilinmektedir. Fransız teyyarelerinin zaman zaman halkın üzerine bu gazeteyi atmaları (66), Fransızların bölgedeki istihbarat harcamalarının bir kısmını bu gazeteye vermeleri, aralarındaki işbirliğini göstermektedir (67). Bu yüzden Yeni Adana, Ferda'yı "Türkçe Fransız gazetesi" olarak tanımlamaktadır (68).

Ferda gazetesi yazar ve yöneticilerinin, Fransız desteği ile önemli görevlere getirilmesi de eleştirilen noktalardan biridir. Zira Fransız

(62) FERDA, 13 Kanunusani 1336/13 Ocak 1921, sayı: 197.

(63) YÜREĞİR, YA, 30 Haziran 1953, Ferda no: 158'den naklediyor.

(64) FERDA, 24 Şubat 1337/1921, sayı: 209.

(65) FERDA, 5 Kanunusani 1335/9 Ekim 1919, sayı: 96.

(66) YA, 9 Teşrinievvel 1336/9 Ekim 1919, sayı: 20, ENER, Adana Cephesi, s.113, Yusuf AYHAN; **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, Adana, 1963, s.40. Fransızların, halkın üzerine attığı nüshalardan biri Millî Mücadele'nin meşru olmadığı yolundaki Şeyhülislâm fetvalarının yer aldığı 29 Nisan 1336/1920 tarihlidir. Ferda, bu fetvaların Adana Ulu Cami kapısına geç asılmasını da eleştirmiştir. Ferda, 27 Mayıs 1336/1920, sayı: 135.

(67) YA, 10 Mayıs 1337/1921, sayı: 79, AYHAN, **Pozantı**, s.34.

(68) YA, 30 Mayıs 1337/1921, sayı: 94.

yönetimi, Ferda gazetesi sahibi Ali İlmî Efendi'nin babası Fanî Efendi'yi Adana Maarif Müdürlüğüne (69), kardeşi ve gazetenin muharriri Mesud Fani'yi de Cebelibereket mutasarrıflığına atamıştır (70). Mesud Fani Dörtyol'da yayınladığı bildiriler ve Cebelibereket'de etkili kişilere yazdığı mektuplarla, Fransız yönetiminden yana bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Yeni Adana'nın bu konuyla ilgili olarak yayınladığı bir belge ve bir makale aşağıdadır:

HİYANET VESİKALARI

Ferdacı Can Efendi'nin (71) Türkler aleyhinde yaptığı denaetlere mükâfat olmak üzere Fransızlar tarafından, Dörtyol'a guvernör tayin edildiğini yazmış idik. Oraya tayin edildikten sonra civardaki mücahitleri kâh tehdit, kâh küllî para ve mükafatlar, makamlar teklif ederek iğfale çalıştığını, o kadar insanın tüylerini ürpertecek pek hainane yazılmış beyannameler neşrettiğini gördük. Halk öteden beri bu hain allenin Adana'da melun muzır böcekler gibi neler yaptığını bildikleri için, gönderilen mektupları yüzüne çarparak, lazım gelen cevabı vermişler. Bunlardan bir tanesini neşrediyoruz.

Eşraftan Hayta'nın oğlu Hüseyin Ağa'ya
Azızım Hüseyin Ağa

Biz bu memleket evlâdıyız. Birbirimize yardım etmeğe mecburuz. İşte sana yapacak iyiliğim. Yakında oraya büyük kuvvetler gönderilecektir. Çetecilik Anadolu'da iflas etmiştir. Serseriler sizi aldatıyorlar. köylerimizi, kasabalarımızı yaktırıp harap ediyorlar. Sana dostca nasihatım, sen bu çeteciliğe karışma ve bu mektebümü da -belki sana ziyan ederler, bir hakaret yaparlar- yırt at. Yalnız şunu aklından çıkarma ki, her yapılan kayıt edilir. Sen ilerde ziyana uğrama, çünkü bilirsin ki, seni severim, Selam.

28 Kanunuevvel 336/28 Aralık 1920

Cebelibereket Mutasarrıfı
Mesut Fani

MASKELER DÜŞTÜ

"Evet, Ferdacı kardeşlerin maskeleri düştü ve artık mahiyetlerini iyiden iyiye gösterdiler. Fakat bu melus mahlukların kustukları küfürler dahilde zavallı bikes hakiki hadisattan habersiz olarak yaşayan hemşehrilerimizi incitmese idi, bu kardeşler için bir tek kelime yazacak değildik. Çünkü bu adamların hitaba lâyük şahsiyetler olmadıklarını pekâlâ biliyoruz. Bilhassa geçende "Merdane Hürmet Edelim" serlevhası altında bize mertlik dersi vermeye yeltenen ve fakat Anadolu'ya sövüp saymak ve onun kazandığı muvafaakiyetleri küçük göstererek alay etmek için bu serlevhayı mevzu eden Ferdacı, biraz aşağıda dermeyan ettiği mütenakıs yeni fikirle mahiyet-i fikriyesini ister istemez izhar ediyor ki, bundan belki kendisi de haberdar değildir. Meselâ, evvela diyor ki, Anadolu kıyamı, İngiliz işareti üzerine Yunan ordusu tarafından İzmir'in işgalini intac etti.

(69) YA, 5 Teşrinievvel 1336/5 Ekim 1920, sayı: 19.

(70) YA, 30 Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34, ZC, c. 8, s.443.

(71) Bu hitap, küçümseme ve eleştiri amaçlı olarak kullanılmıştır.

Fakat biraz sonra bilmeyerek tenakısına düşüyor ve "bugünkü Anadolu faciasının birinci perdesi İngiliz teşvikatıyla İzmir'i işgal eden Yunan ordusu tarafından açıldı. Çünkü, neşe-i zaferle sermest olan Büyük Britanya için galibiyet şerefine böyle kanlı bir eğlence tertibi lazımdan idi. Aynı zamanda Anadolu'da zuhuru melhuz silah şakırtılarına karşı bu eğlence mevzuu gâib iyi bir tedbir yerini tutacaktı" diyor.

Ferdacı demek istiyor ki, İngiltere'nin bu eğlencesine Anadolu sirklerinde aç arslanların önüne atılan esirler gibi muti ve münkâd bir mevzuu olmalı ve asla sesini çıkarmayarak mezhabaya götürülen koyunlar gibi, boynunu Yunan ve İngiliz celladının kanlı satırına uzatmalı ve ktır ktır boğazlanmalı imiş... Çünkü Ferdacı efendinin keyfi böyle istiyormuş. Ha efendi, hakk-ı hayatını, istiklalini, izzet-i nefsinin müdrük bir Anadolu henüz ölmemiş iken boynunu cellada uzatmaz. Kanunlar bile müdafaa-i nefsi kabul ettiğini halde siz acaba hangi mantığa istinaden Anadolu'nun müdafaa-i nefsinin cinayet, şekâvet olarak yad ediyorsunuz, haksız buluyorsunuz. Yoksa siz de, efradından olduğunuzu ve namına avukatlık ettiğinizi bar bar bağırdığınız Türk Milleti'nin, sirklerde aç arslanlar tarafından nasıl parçalandığını, İngilizler gibi, seyir etmek mi arzu ediyorsunuz?

Lâkin ey hissiz, bayağı, sefil insanlar, sizin bu memleketin ve bu milletin mukaddesâtı için söz söylemeye ne hakkınız ne de selâhiyetiniz olamaz...

Yalnız bundan iki ay evvel sizlerden birisinin -Mesut Fani'nin imzasıyla Dört Yol etrafında neşrolunan beyannamede halka hitaben "dört yüz senedir altında yaşadığınız bayrak denilen o kırmızı paçavradan ne faide gördünüz, o size ne temin etti (72). Tahta sabanlarla bu güzel toprağın yüzünü kirletip buruşturmaktan başka ne yaptınız? Bugün muazzam bir devletin şanlı bayrağı üzerimizde dalgalanıyor, geliniz... budalalık yamayınız, bari bundan istifade ederek mesut yaşayalım. Millet demek, bir kez parçasına mail olmak demek değildir, deniliyordu.

Bari bu sözleri imzanızla neşrettikten sonra, hiç olmazsa dilerinizi çekip bir köşeye kurulsanız ya... Sizler imansız, seciyesiz hain mahluklardan başka birşey değilsiniz. Fakat acaba kendi milletine, memleketine, dine, mukaddesatına küfür savuran ve düşmanları namına onun felâket ve enininden zevk duyan mahlukların ne olduğunu tarihin ihtiyar ve buruşuk simasında hiç okumadınız mı? Ve bilmiyor musunuz ki, millet hainlerini düşmanlar bile ancak kabil-i istifade oldukları müddetçe kullandıktan sonra adı bir paçavra gibi kaldırıp atarlar.

Bugün şanlı bayrakları altında mesut ve müreffeh yaşadığınızı söylediğiniz Fransızlar acaba kendi aralarında size ilânihaye yer verecekler mi? Asla zannetmiyoruz. Çünkü tarih, vatan ve milletine hiyanet eden bir yabancının hiçbir millet tarafından şayan-ı kabul olacağını söylemiyor." (73).

Yeni Adana aşağıdaki makalede ve Ferda'nın politikasını eleştirmektedir.

(72) Benzer bir ifadenin mütareke döneminde İzmir'de kullanıldığı hakkında bkz. Nail MORALI; **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara, 1973, s.46.

(73) YA, 19 Şubat 1337/1921, sayı: 56.

VATANSIZLAR

"Fransızlar memleketi işgal eder etmez vatan çocukları hemen jurnal edildi. İngiliz, Fransız kumandanlarına listeler verildi. Melânet saçan, her kelimesiyle bedahat-i vatanın boğazını dağlayan gazeteler neşrolundu. Binlerce Türk boğazlandı, milyonlarca servet mahvoldu. İşte hep bunlar içinde bu sefil zümrenin pehlivanlıkları var.

Bir taraftan Ferdacılar, şahsi menfaatleri için büyük bir dirayet ve celâdetle Türklerin hukukunu siyanet için uğraşan Vali Celal Bey'in aleyhinde jurnallere ve neşriyata başladılar... Şimdi Adana'nın anavatanına ladesi söylenmeğe başlayınca yaptıklarını, yediklerini hazım için başka entrika çevirmeye başladılar. Mahud kulüpte gizli gizli ictimalar ederek Ermenilerle teşriki mesai edip, Fransız kontrolünün Adana'da ibkasına çalışmaya, Döfiyo'ya alenen bizl terketmeyeniz diye yalvarmaya başladılar. Bilmem bu mesainin neticesi ne olacak, yalnız ortada şu hakikat var. O da halk bunların mahiyet ve ahlaklarını tamamen öğrenmiştir...

Bunlar öyle adamlardır ki, vatan, din, milliyet duygusu menfaatlerini temin için yalnız bir maskedir... Günün siyaset vaziyetine göre maâile Kürd olurlar, Türk olurlar. Bazen allenin yarısı Türk, yarısı Kürd, yarısı da Fars olur..." (74).

Ferda'nın yukarıdaki eleştiriye konu olan makalelerinden biri şudur:

"Geçen Cumartesi günü şehrimize muvasalat eden Şark Ordusu müfettişi General Duplesis makam-ı vilâyetde memleket anasır-ı muhtelifesine mensup bilumum eşraf ve muhteremama bazı beyanlarda bulunmak arzusunu izhar ederek vali beye tebligat-ı ifa, vali beyefendi de bazı zatı davet etmişti.

Bunun üzerine vali beyefendi, "Biz zaten kemal-i samimiyetle çalışıyoruz. Ancak sizin de samimiyetle çalışmanızı görmek isteriz" cevabını vermiştir. Bunun üzerine General masaya yaklaşarak sert bir lisanla demiştir ki, "Fransa'nın samimiyetinden ne siz ne de bütün Dünya şüphe edemez. Bu sözü hükümetim adına ve kendi hesabıma reddediyorum."

Vali Bey, maksadının Fransa'nın samimiyetinden şüphe olmayıp, o samimiyetin şüphe altında bırakılmaması, demek olduğunu izaha çalışmış ise de general oradan ayrılmıştır.

General hazretlerinin pek nazık ve diplomatca beyanatına vali beyin o kadar ağır mukabelesini belki hoş görenler bulunabilirse de, biz bu hal-i acz vaziyetinde hâlâ -Talat dayı- siyasetinde devam ettikçe işte böyle resmî makamlarda bile mevkimizi küçük düşürmüş oluruz...

Vakıa bu kâbil sözlerin umum üzerinde hoş tesirleri olabilir ise de, yazıkki o hoş tesirlerin memleket idaresinde, bilhassa böyle bir zamanda bir kıymeti yoktur." (75).

Celâl Bey, 2 Kasım 1919'da Adana Valiliğine atanmış ve 18 Aralık 1919'da Adana'ya gelerek görevine başlamıştır. Bonn'da mülkiye

(74) YA, 16 Nisan 1337/1921, 72.

(75) Ferda 27 Mayıs 1336/1920, 135.

öğrenimi görmüş, daha önce Erzurum, Edirne ve Halep valiliği ve Dahiliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuş olan Celal Bey, Adana Valiliği sırasında Milli Mücadele'ye destek olmuş, Fransız işgal yönetimine karşı taviz vermeyen politikasıyla dikkat çekmiştir. Yukarıda bahsi geçen olaylar ve yayınlar nedeniyle işgal yönetimi Celâl Bey'in görevden alınması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmış, bunun sonucunda görevden alınmış ve 30 Mayıs 1920'de Adana'dan ayrılmıştır. İstanbul Hükümeti, Celal Bey'in yerine Adana Valiliğine vekâleten Bağdadîzâde Abdurrahman Efendi'yi atamış ve bu zat işgal yönetiminin istekleri doğrultusunda hareket ettiği için, Adana'nın Türk yönetimine geçişine kadar görevini sürdürmüştür (76).

Ferda ve Yeni Adana'nın olaylara bakışı ve değerlendirmesi, tamamen birbirine zıt idi. Aynı olayın Ferda ve Yeni Adana'daki farklı değerlendirmelerinin iki örneği aşağıda verilmiştir:

Ayas Kaymakamının Avdeti: Çete hücumları dolayısıyla müdafaasız kalan ayas kasabasında barınamayarak geçen yaz ibtidalarında Dört Yol'a iltica eden Ayas kaymakamı Ali Efendi, bu hafta mahalli memuriyetinde işe başlamıştır. Kazada şayan-ı memnuniyet sükunet var.

Kars Kaymakamının Dehaleti: Kars kaymakamı Nazım Bey, milliyetçilerin biçare halka reva gördükleri zulüm ve tazyike tahammül edemeyerek evvelki gün Cebelibereket hükümetine arz-ı teslimiyet etmiştir. Nazım Bey'in şu hareketi doğrusu şayan-ı tebrik bir meziyettir.

Ferda 13 Kanunusani 1336/13 Ocak 1921, Sayı:197

(76) ENER, Adana Cephesi, s.40, Kamil ERDEHA; Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul, 1975, s.313 vd. BOA, MV, D: 220, v: 220.

HAIN MEHMET ALİ AYAS KAYMAKAMI

Geçen sene Mısis Müdüriyetinde bulunarak Ermeni ve Fransızlarla birlikte Kuva-yı Milliye'ye silah atan denî, hain Arnavud Mehmed Ayas kaymakamlığına tayin edildiği haber alınmıştır. Birçok masum zavallı İslamların şehadetine sebep olan bu alçağa Bremon haydutu bin lira mükâfat vermişti.

YA, 20 Mayıs 1337/1921, Sayı:86

Ceyhan kaymakamlığına, Kars kaymakamı iken düşmana sığınan Nazım Bey'in atandığı...

YA, 15 Mayıs 1337/1921, Sayı:81

Ferda gazetesi, Adana'nın Türk idaresine geçmesinden sonra, Millî Mücadele ve Ankara Hükümeti'ni destekleyen bir tavır içine girmişse de varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Gazetenin sahibi Ali İlmi Efendi ile kardeşi Mesud Fani, Yüzellilikler listesine alınarak yurt dışına sürgün edilmişlerdir.

Sonuç olarak, Yeni Adana'nın Ferda'ya yönettiği eleştiriler, bu gazeteyi yayınlayanların ilkesizliği, kişisel çıkar peşinde koştukları ve işgal yönetimiyle ilişkileri noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda Ferda'nın İstanbul Hükümeti'nin ılımlı politikasını benimsediğini, işgal yönetimini İstanbul adına görev yaptığı düşüncesiyle meşru saydığını ve onlardan destek gördüğünü belirtmek gerekir. Ferda'nın yeni Adana'ya yönelttiği eleştiri ise Milli Mücadele'ye yönelttiği eleştirinin aynısıdır. Milli Mücadele'yi bir çete faaliyeti, hilafet ve saltanata isyan olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Milli Mücadele'nin "ittihatçı" olduğu yolundaki iddiaları sık sık dile getirmektedir ki, bunun sebebi bu gazeteyi yayınlayanların Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup olmalarıdır. Yeni Adana ile Ferda'nın gelişmeler karşısındaki farklı yaklaşımlarından ilerde de söz edilecektir.

b) Adana Postası

Adana'da 1919-1921 tarihleri arasında yayınlanan başka bir gazete de Adana Postası'dır (77). Ahmet Remzi Bey anılarında, binbaşılıktan emekli Giritli İlhami'nin bu gazeteyi "Fransızlar'ın verdiği tahsisatla" çıkardığını belirtmektedir (78). Yeni Adana, Vali Vekili Abdurrahman Efendi ile Giritli İlhami'nin bir Fransız zırhlı aracı ile Tarsus'a giderek, halka Fransız yönetimi lehinde telkinlerde bulunduğunu yazmaktadır (79). Haçın (Saimbeyli) vakası üzerine Adana Postası, Ermeniler'in tepkisini dile getiren ve Ermeniler'e Fransız yardımını anlatan yazılar yayınlamıştır (80).

Yeni Adana gazetesinin Adana Postası'na getirdiği eleştiriler, Vali Vekili Abdurrahman Efendi ve Fransız işgal yönetimine yakınlığı, Milli Mücadele'yi hilafet ve saltanata karşı ve Bolşevik yanlısı olarak göstermesi noktalarında yoğunlaşmaktadır. "Bir Cevab" Başlığı taşıyan aşağıdaki yazıda, gazetenin ve vali vekilinin Fransız işgaline bakışı değerlendirilmektedir.

"Fransız parasıyla Adana'da intişar eden Adana Postası gazetesinde, Vali Vekili Abdurrahman Efendi'nin ahaliye hitaben neşrettiği bir beyannameyi gördük. Öteden beri ahlâkı meşrebi, umum halkça malum olan bu zat, Fransızların verdiği talimatlar mucibince bir çok yalan ve saçma sözlerle halkı işgal etmeye çalışıyor. Dünya'da ulufetin, inkılâbatın mahiyetini bilmeyen, ihtiras uğrunda milletin her türlü menafini ayaklar altına alan bu mefsutlar iyi bilmelidir ki, millet hakikati pek yakından anlamıştır. Silahına sarılan bu millet esaretin zincirine katlanamaz.

Abdurrahman Efendi'nin imzaladığı beyanname bugün vatanından başka hiçbir endişesi olmayan insanlara âsi diyor, onları telin ediyor. Halbuki menfaati namına kılıncını salladığı Fransız milletin reisi cumhuri bile beyannamesinde "Türklerin bugünkü mücadelelerine Fransa'da dahi olsa vatanperverlik deniliyor" diyor. Sıkılmadan halife-i zîşanımızın vekili namını takınarak:

- Kıyam için ortada bir dava yoktur, diyor.

İnsan bu sözü söylemek için mutlaka Abdurrahman Efendi olmalıdır.

(77) İ. Tevfik, **Matbuat**, s.14.

(78) YÜREĞİR, YA, 27 Ağustos 1953.

(79) YA, 6 Teşrinisani 1336/6 Kasım 1920, sayı: 27.

(80) YA, 9 Teşrinisani 1336/9 Kasım 1920, sayı: 28.

- Sonra, Fransızların Adana'da oturması sırf asayişsizlik yüzünden imiş. Yoksa Fransızlar padişahımızın dostu imiş.

Rica ederiz, hiç olmazsa sükût ediniz. Vatanın bugünkü haline bari tükürmeyiniz..." (81).

Yeni Adana, 20 Teşrinisani 1336/20 Kasım 1920, tarihli nüshasında da vali vekilinin Fransızlarla ilişkisini ve İstanbul yönetimi hakkındaki tutumunu eleştirmektedir:

"Adana'da Fransızların zaptettikleri bir Türk malı matbaada, sırf ahlimizi aldatmak üzere pek çok paralar sarfederek çıkardıkları bir gazete var. Fransızca çıkardıkları gazetenin adını Türkçe'ye çevirerek Adana Postası demişlerdir. Tabi düşman düşmanın hayrına çalışmaz. Halkımızı aldatmak, onun sırtından bol bol kazanmak menfaatleri iktizasındadır. Menfaatleri icabı ne ise onu yaparlar ve kendilerine yardımcı ararlar... Adana'da Fransızlara para mukabilinde köleliklerini arzedenler içinde en ahmağı olan, en büyük makama vekil diye getirilen Abdurrahman Efendi'yi görüyoruz... Şimdi bu herif Adana Postası ismi verilen ma'hud varaka ile düşman nam hesabına halifemizi aldatmaya çalışıyor ve diyor ki: Padişahımız Fransızlarla müsalahanameyi imza ettiğinden, artık Fransızlar halife ve padişahımızın binnetice bizim dostlarımızdır..."

Budala herif, Anadolu'nun kıyam ve hareketi sırf bu ahidname yüzünden olduğunu ya bilmeyecek derecede sersem, yahuz böyle demek işine geliyor. Halife ve padişahımızın İstanbul'da esir olduğunu acaba bilmeyen var mı zannediyor. Esir bulunan halife ve padişahımızın istihlâsı, için değil yalnız Anadolu'nun, bütün âlem-i İslâm'ın ayaklandığını bilmiyor mu?" (82).

Adana Postası'nın Yunanistan'ın Eskişehir'i aldığı ve yakında Ankara'ya gireceği yolundaki haberi de Yeni Adana'nın 8 Şubat 1337/1921, tarihli nüshasında, "Züğürt Tesellisi" başlığıyla değerlendirilmektedir.

"Adana Postası gazetesi 19 Kanunusani 337 tarihli nüshasında "Mühim Bir Haber" serlevhası altında güya Yunanistan'ın tekrar taarruza geçerek Eskişehir'i zaptettiğini şu surette yazıyor. "Yunan kıtaatının tekrar taarruza geçerek Eskişehir'i işgal ettiklerini mevsuken istihbar ettik. Bu haberin yalan olmasını bütün kalbimizle arzu ederek, heyhat ki sahihdir" dedikten sonra, Eskişehir'i işgal eden Yunan ordularının pek yakında Ankara'ya gireceklerini yazıyor.

- Birkaç gün evvel İnönü muzafferiyetini alkışlarken, çanağını yaladığı Fransızların ikinci bir talimatıyla, biraz yürekleri serinleyen Türkleri dağlamak için bu uydurma telgrafi neşreden Ermenice "Hayistan" gazetesinin birkaç gün evvel yine aynı mealde neşrettiği telgrafi şiddetle tezkib ederek, 125 kilometre dayak yiyerek kaçan bir ordunun birkaç günde kendini toplayıp geri dönerek Eskişehir'i zaptedeceğini yazan bu sersem gazeteci idi...

Artık bunun nasıl bir hisle yazıldığını anlamayacak bir kimse yoktur zannediyoruz." (83).

(81) YA, 16 Teşrinisani 1336/16 Kasım 1920, sayı: 30.

(82) YA, sayı: 31.

(83) YA, sayı: 53.

Yeni Adana'nın, Adana Postası gazetesinin çeşitli konulardaki görüşlerini aşağıdaki makale ile değerlendirmektedir. Bu yazı Yeni Adana'nın hilâfet, padişah ve Bolşeviklik konularındaki görüşlerini de ortaya koymaktadır.

SAR'A ve HEZEYAN

"Anadolu mücadelesini ve onun muvaffakiyetlerini düşman gözüyle seyreden bir takım Türkçe gazeteler vardır ki, onları hadisenin aksülamelleri derin bir saraya düçar ediyor. Anadolu'nun kazandığı şerefli mevkiin havası onların ciğerlerine tazyik ederek hezeyan halinde ağızlarına ne gelirse savuruyorlar.

Bu cümleden olmak üzere, mahiyeti malum olan "Adana Postası" gazetesini 12 Nisan 337 tarihli hüshasında "Ciddi Endişeler" serlevhası altında, Ankara ve Anadolu matbuatını, dolayısıyla Anadolu'yu gayet âdi iftiralarla, vukuat ve hakikatten uzak bulunan içerideki hasislik nazarında şüpheli göstermek istiyor. Ankara matbuatının makam-ı hilâfeti işgal eden zat için yazdıkları şeyler hakkında, sebep ve delâili zikretmeden, doğrudan doğruya Anadolu'nun makam-ı hilâfete muâzır bulunduğunu, bu sebeple Anadolu'nun akide-i diniye ve milliyeden tecrit ederek, bir hükümet-i avam, bolşeviklik tesis etmek maksadı olduğunu hiç sıklımadan zikrediyor.

Evvelâ: Ankara ve Anadolu matbuatı neşriyatında makam-ı hilâfete karşı zerre kadar hürmetsizlikte bulunmamıştır. Makam-ı hilâfet kudsi ve mübarektir. Her İslâm'ın kalbi o peygamber tahtına büyük bir itikat ile merbuttur. Yalnız o makamı işgal bulunan zat, o muallâ makamı o kadar küçültmüştür ki, Anadolu o küçülen yeri yüceltmek, papaz Frew'lerin, hileci şeyhlerin basamağı olmaktan kurtarmak için uğraşiyor ve Ankara matbuatı o kudsi makamı lâyük olduğu derecede siyanet edemeyen zata karşı hitab ediyor.

Makam-ı hilâfet ve Türk tahtını sırasında işgal ettiğinden dolayı anane ve tarihin şerefi namına kendisine hürmet eden milletin vekilleri esirler gibi tutulup, demir kalelere hapsedildiği zaman "çürüyen uzuv kesilir" diyerek, milletin ruhundaki yaralara lâkayd kalarak, papaz Frew'lere, bir takım vatansızlara o makam-ı mukaddesi çiğnettiren, en son olarak vatanın esas hukukunu talep eden sadrazama, Sevr Muahedesi'nin bugünkü şeklini kabul ederek dönmesini bildiren Al-i Osman'ın o sadakatsız çoğu değil midir? İşte Ankara ve Anadolu matbuatının aleyhinde yazdığı yazılar, makam-ı muallâ-yı hilâfete değil, o makamın kudsiyetini küçültünerdir.

Ne kadar yazıktır ki, Anadolu Yunan orduları tarafından yakılırken, önde yürüyenler halifenin askeriyiz, diyorlardı.

Saniyen: Ne Anadolu ve ne de idare edenler, akide-i diniye ve milliyemize noksan getirecek bir şekli-i idâre kabul etmiş değillerdir. Anadolu bugünkü mücadelesini din ve milliyet umdeleri esasına bina etmiştir. Bütün mücadelesinin menbaı bu iki kuvvete istinad ediyor. Bugün Anadolu seciye-i diniye ve milliyesinin esaslarını daha kuvvetli bir surette hissetmiş, asrın en medenî ve ictimâî düsturlarının dininde olduğunu tamamen öğrenmiştir.

Birçok defa tekrar ettik, yine de söyleyelim. Anadolu bolşevik değildir ve olamaz ve buna da lüzum yoktur. Her millet kendi

yaşayışına, kendi akide-i ictimaiyesine göre bir tarz-ı idâre kabul eder. En basit düşünenler bile, Anadolu'nun henüz taazzu etmemiş bir şekli idârenin istihale hayatına kendini atacak kadar irdaksiz olmadığını bilir. Eğer, efendiler bu sözlerle halkı iğfal edeceklerse beyhude uğraşmasınlar... Rusya'daki inkılâb-ı ictimaiyenin mahiyet ve umdeleri ne olursa olsun, Türklüğü tamamen ifna etmek isteyen emperyalizme karşı silahını kullanan Ruslarla bu sebepten tamamen dostuz.

Anadolu'nun öteden beri din ve milliyetine olan sadakati sağdan soldan gelecek sarsıntılara mukavemet edemeycek kadar zayıf değildir.

Unutmadan, Anadolu'yu piçhaneler teşkil, kadınlığın sükut ve teredisine sebep olacak şerait-i ictimaiyeyi kabul, zenginlerin servetini taksim edecek bir surette göstermek ne kadar sefilâne bir iftiradır. Ahlaksızlığın bu derecesi tasavvur olunamazdı.

Piçhaneler ve beynelmilel kadınlık ve tesis etmek şerefi ancak, Fransız bahşışına ram olarak din ve milliyetinin kudsiyetini muhafaza için döğüşen Anadolu'ya iftiralar yağdıran insanların sefil ruhlarında aranacak şeylerdir. Merd Anadolu iffet ve vicdanının ulviyetine Dünya'daki bütün milletlerin hapsinden daha ziyade sadıktır.

Padişahlık, altın taht üstünde tac giyip oturmakla olmaz. Padişahlık, en vahşiyane bir surette çiğnenen vatanın halâsı için uğraşan, cenk meydanlarına atılan milletin bütün sefalet ve ızdıraplarını duymak ve başında bulunmakla yapılır.

Tekrar ediyoruz, ne kadar yazık ki, padişah, milletini, vatanını boğazlayan düşmanlara pişdarlık yapan ordular teşkil etti. Hâlâ Anadolu, o felâket ateşini söndürmekle meşgul..." (84).

Adana Postası'nın Kayseri ve Silifke'de Milli Mücadele aleyhinde isyan çıktığı yolundaki haberini yalanlayan Yeni Adana (85), Dünder imzasıyla yayınladığı aşağıdaki makalede, Fransız ordusuna hizmet edenlerin bu ülke hakkında söz söyleme haklarının bulunmadığını belirtmektedir:

SATILMIŞLAR

"Adana'da intişar eden 'Adana Postası' namındaki Türkçe Fransız gazetesi... Anadolu'ya, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne, ancak bir palikaryanın düşünüp söyleyebileceği, ne kadar galiz küfürler, iftiralar varsa hepsini yağıdırıyor... Güya bir sır ifşa ediyormuş gibi, masa başında uydurduğu birkaç noktayı tutturmuş... Anadolu, akide-i milliyeye, diniye ve ictimaiyesini değiştirmek üzere imiş. An'anat-ı milliyeye ve tarihiyemizi bolşevikliğe doğru sürüklüyormuşuz... Yegane maksatları Anadolu mücadelesini bizden uzak olan halk hazarında şüpheli göstermektir... Zerre kadar ilmî ve mantıkî bir kıymeti haiz olmayan bu sözler hüsnü tesir yerine bilâkis nefret ve istikrah tevliid ediyor..."

Ankara, Anadolu kim, postacı kim? Evvel emirde 25 sene üzerinde taşıdığı Türk üniformasına hakaret ederek Fransız idaresinin hizmetine giren bir adamın, bu yurd ve bu millet için söz söylemeye hakkı olabilir mi? Vatana, ordusuna ihanet eden bir şahsın artık bu millete ne gibi yardımı olur? Söylediği sözler ne derceye kadar hakikate muvafık olur?

Bu satılmışlar için en büyük zevk, Türk namusu lekelensin, Türk vatani parça parça olsun, bütün tarihimiz ayaklar altında çiğnensin,

Namertler; Kendi ruhlarındaki süfliyyet ve tezelzülü saf Türklerde, saf Anadolu'da aramayınız. Üç günlük ömr-i beşer yerde sürüklenip, zilletle yaşamaya değmez. Sizler haysiyet namus şerefın zevkini tadamayan bedbahtlarısınız. Onun için sesinizi kesiniz. Yurdunu, namusunu yangından kurtarmaya çalışanlara, o ateşli, zehirli dillerinizi uzatmayınız.

İğrenç yüzlerinize vatanperverlik, milliyetperverlik maskelerini geçirmeye lüzum yok. Bu halk, bu millet sizleri çok iyi anlamıştır. İsmınızı değiştirerek bu millet, bu cemaat arasından ayrılacak olsanız, hiç şüphesiz daha iyi ve daha salim bir iş yapmış olursunuz.

Susunuz... İştira genizle, yanan yıkılan vatanın harabelerinde, baykuş sesleri işitilmesin" (86).

Ömer Sami Coşar, Adana Postası'nın Mustafa Kemal idâresinin Anadolu'ya Bolşevikliği getireceği, hilâfet ve saltanatı kaldıracığı yolunda yayın yaptığını belirtmektedir (87).

Adana Postası gazetesi, Adana'nın tahliyesinin yaklaştığı günlerde, "bugünkü duruma göre gazetenin kari kalmadığından neşriyatı tatil ediyoruz" kaydıyla yayınına son vermiştir. Gazetenin sahibi Giritli İlhami, 1921 yılı sonlarında Suriye'ye kaçmış, Halep'te bir süre Jandırma komutanlığı yaptıktan sonra Azaz ilçesi kaymakamlığına atanmıştır (88).

Yeni Adana gazetesinin Adana Postası'na karşı izlediği yayın politikasında, bu gazetenin Vali Vekili Abdurrahman Efendi ve Fransız işgal yönetimiyle ilişkileri öne çıkmaktadır. Adana Postası'nın Milli Mücadele'ye ve işgal kuvvetlerine yönelik tavrı ise Ferda'ya benzemektedir. Bir farkla ki, Ferda'nın yazılarındaki dini ağırlık ve İstanbul'a bağlılık, Adana Postası'nda Milli Mücadele'ye daha çok saldırı ve işgal yönetimine daha fazla bağlılık şeklindedir. İşgal yönetiminin, Adana Postası'nın yayınları üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

(86) YA, 31 Mayıs 1337/1921, sayı: 95.

(87) COŞAR, *Milli Mücadele Basını*, s.78.

(88) YÜREĞİR, YA, 27 Ağustos 1953. ENER, *Adana Cephesi*, s.289. Adana Postası'nın kapanış tarihi tam olarak tesbit edilememiştir. Ancak Yeni Adana, 8 Eylül 1337/1921 tarihli nüshasında Adanalıların bu gazeteyi protesto ettiklerini, gazetenin tüm nüshalarının sahiplerinin ellerinde kaldığını belirtmektedir. Gazete muhtemelen bu tarihlerde neşriyatına son vermiştir. YA, sayı: 150.

c) Rehber ve Diğerleri

İşgal döneminde Adana'da yayınlanan, Milli Mücadele karşıtı gazetelerden biri de Rehber'dir. Yeni Adana, 7 Aralık 1920 tarihinde, "Adana'da Yeni Bir Gazete" başlığı ile Rehber'in yayına başladığını haber vermektedir (89). Daha sonra bu gazetenin, Sevr'i destekleyen ve Fransa'nın Türkiye'nin güçlenmesi için çalıştığını iddia eden yayınları, Yeni Adana tarafından eleştirilmiştir (90). Rehber, lisan bildiği için Fransızlar'la ilişki içinde olan Selanikli Ata Derviş tarafından neşredilmiştir (91). Yeni Adana, 8 Eylül 1337/1921 tarihli nüshasında, her türlü kötü işlere karışan, halkın başına bela olan, bütün hayatını en melus mahallerde geçiren, Fransızlar'ın tercümanı Selânikli Ata Derviş'in beş on gazete çıkardıktan sonra, Antalya'dan bir İtalyan gemisiyle İstanbul'a kaçtığını duyurmaktadır (92). Ahmet Remzi Bey'in, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğüne gönderdiği 14 Eylül 1921 tarihli raporda, Adana'da neşredilen gazeteler arasında Rehber'in bulunmaması, gazetenin bu tarihten önce kapanmış olduğunu göstermektedir (93).

Millî Mücadele döneminde Adana'da yayınlanan Ermenice gazeteler, Azadamard, Hayıstan, Kilikya ve Toros hakkında fazla malumat bulunmamıştır. Yeni Adana, Yunan Ordusunun Eskişehir ve Konya'yı aldıktan sonra Toroslar'ı aşarak Kilikya Ermenilerini kurtaracağını yazan Hayıstan gazetesinin, Ermeniler için bile inandırıcı olmadığını belirtmektedir (94). Fransız işgali döneminde haftalık olarak yayınlanan bu gazetelerin tamamı 1921 yılında bölgenin Türk yönetimine geçmesiyle kapanmıştır. A. Remzi Bey'in 19.11.1921 tarihli raporuna göre

(89) YA, 7 Kanunuevvel 1336/7 Aralık 1920, sayı: 36.

(90) YA, 28 Kanunuevvel 1336/28 Aralık 1920, sayı: 42.

(91) YÜREĞİR, YA, 23 Nisan 1953.

(92) YA, 8 Eylül 1337/1921, sayı: 150.

(93) YÜREĞİR, YA, 5 Ağustos 1953. Rehber, kısa yayın hayatına rağmen, Pozantı'nın il merkezi olması konusunda Karaisalı-Pozantı çekişmesinde olumsuz bir rol oynamıştır. COŞAR, *Millî Mücadele Basını*, s.75.

(94) YA, 23 Nisan 1337/1921, sayı: 74.

Adana'daki Ermeni gazeteleri, neşriyatına son vererek matbaalarıyla birlikte Adana'yı terketmiştir (95).

2. Anadolu ve İstanbul Basını

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu yer yer işgal edilmiş, işgal kuvvetleri azınlıkları harekete geçirmiş, hem azınlık gazeteleri hem de yabancı basın Türkiye aleyhine bir kamuoyu oluşturmuştu. Türkiye'de ise, Millî Mücadele'nin amaçlarını ve haklılığını Dünya'ya duyuracak güçte bir basın mevcut değildi. İstanbul ve İzmir müstesna Türkçe basın yok denecek kadar azdı (96). Bu iki şehirde ise itilâf devletlerinin işgal veya kontrolü vardı. İşgallere karşı kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Millî Mücadele'den yana kamuoyu oluşturmak maksadıyla basın-yayın faaliyetlerine başladılar. Böylece Anadolu'da Millî Mücadele'ye paralel olarak bir de Millî Mücadele basını doğmuş ve gelişmiştir (97).

Yeni Adana, Millî Mücadele süresince, Anadolu ve İstanbul basını ile irtibatını sürdürmüş, haber alış-verişinde bulunmuştur. Gazetede, elde edebildiğimiz ilk nüsha olan 9. sayıdan itibaren hemen her sayıda Anadolu Ajansı kaynaklı haberler yer almaktadır. Bu haberlerin çoğunluğu askeri gelişmeler, resmî tebliğler ve dış politika ile ilgilidir. Yeni Adana, Millî Mücadele'nin en önemli yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye'nin haber ve yorumlarına da sık sık yer vermiştir. Bu haber ve yorumlar bazen özetlenerek, bazen de olduğu gibi iktibas edilerek yayınlanmıştır (98). Yeni Adana'nın haber ve yorumlarını alarak yayınladığı diğer gaze-

(95) YÜREĞİR, YA, 17 Ağustos 1953, İ. Tevfik, **Matbuat**, s.13. Millî Mücadele döneminde ayrıca, Adana'da Hayat, Tarsus'da Tarsus gazeteleri yayınlanmıştır. Hayat, 1914'de başladığı yayınlarına 1918'de ara vermiş, 1922'de yeniden yayınlanmış fakat fazla etkili olamamıştır. İ. Tevfik, **Matbuat**, s.21. Tarsus gazetesi ise Fransız işgal yönetimini destekleyen bir yayın politikası izlemiştir. AYHAN, **Pozantı**, s.35-36.

(96) ÖZTOPRAK, **Türk Basını**, s.38.

(97) TOPUZ, **Basın Tarihi**, s.127.

(98) Sadece birkaç örnek olarak; YA, 8 Eylül 1337/1921, sayı: 150, 27 Eylül, sayı: 159, 9 Mart 1338/1922, sayı: 227, 28 Nisan, sayı: 258.

teler arasında, özellikle Ankara'ya gelişinden sonra Yeni Gün (99), Yeni Dünya (100) ve Öğüd (101) sayılabilir. Bunların dışında Bolu'da Dertli (102), Sarıkamış'ta Varlık (103), Ordu'da Azim (104) ve Kıbrıs'ta yayınlanan Söz (105) gazetelerinin haber ve yorumları Yeni Adana gazetesinde yer almıştır.

Ankara basını 1920'den itibaren Çukurova'daki gelişmeleri Yeni Adana gazetesi aracılığı ile öğreniyor ve yayınlıyordu (105a).

Yeni Adana'nın başka bir hizmeti de Anadolu'daki basın faaliyetleri hakkında okuyucularını bilgilendirmesidir. Çorum'da Müstakil Çorum (106), Samsun'da Ahali, Kastamonu'da Türkiye (107) gazetelerinin yayına başlaması, Ankara'da Boz Kurd adıyla haftalık edebî-ictimai bir derginin çıkarılması (108), Öğüd'ün Ankara'ya taşınması (109), Mersin'de Mersin gazetesi (110) ve Zafer (111) dergisinin yayınlanmasıyla ilgili haberler buna örnek olarak gösterilebilir.

İstanbul ve İzmir basını, Anadolu'daki Millî Mücadele basınından farklı özellikler arz etmektedir. Bu iki merkezde, yazılı basının daha önce oluşması ve Millî Mücadele döneminde itilâf devletlerinin kontrolü, basının farklı bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. İstanbul'da yayınlanan gazetelerden Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdâm, Zaman, Akşam, Tercüman, İstikbal, Yeni Gün gibi gazeteler Millî Mücadele'yi destekler-

-
- (99) YA, 9 Eylül 1336/1920, sayı: 14, 5 Şubat 1337/1921, sayı: 52, 28 Temmuz, sayı: 134, 14 Şubat 1338/1922, sayı: 216, 28 Nisan, sayı: 258.
 (100) YA, 13 Eylül 1336/1920, sayı: 15.
 (101) YA, 11 Kanunusani 1337/11 Ocak 1921, sayı: 45.
 (102) YA, 6 Eylül 1337/1921, sayı: 149.
 (103) YA, 2 Teşrinievvel 1337/2 Ekim 1921, sayı: 160.
 (104) YA, 9 Temmuz 1338/1922, sayı: 311.
 (105) YA, 1 Mayıs 1338/1922, sayı: 260.
 (105a) Hakimiyet-i Milliye, 13 Teşrinisani 1336/13 Kasım 1920, sayı: 75. 6 Mayıs 1337/1921, sayı: 178. 8 Ağustos 1337/1921, sayı: 258. 7 Eylül 1337/1921, sayı: 285. Yeni Gün, 22 Teşrinisani 1338/22 Kasım 1922, sayı: 652-1029.
 (106) YA, 25 Mayıs 1337/1921, sayı: 90.
 (107) YA, 8 Eylül 1337/1921, sayı: 150.
 (108) YA, 15 Haziran 1337/1921, sayı: 126.
 (109) YA, 13 Temmuz 1337/1921, sayı: 126.
 (110) YA, 28 Mart 1338/1922, sayı: 240.
 (111) YA, 6 Kanunuevvel 1338/6 Aralık 1922, sayı: 435.

ken, Peyam-ı Sabah, İstanbul ve Alemdar gazeteleri Millî Mücadele'ye karşı bir yayın politikası izlemişlerdir (112). Yeni Adana bu İstanbul gazetelerinden özellikle Vakit ve Tan ile haber alış verişinde bulunmuştur. Ahmet Emin Bey'in Vakit'te, Adana'nın kurtuluş mücadelesini konu alan yazısı ve yine aynı yazarın, kurtuluşundan hemen sonra Adana'ya gelmesi ve Yeni Adana gazetesini ziyareti, bu iki gazete arasındaki ilişkiyi güçlendirdi (113). Tan gazetesinin yazı ve haberleri de Yeni Adana'da sık sık yer almıştır (114).

İzmir'de ise, azınlık basınının oluşmasından sonra, fakat Millî Mücadele'den bağımsız olarak bir Türkçe basın oluşmuştur. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada İzmir'de Ahenk, Anadolu, Duygu ve Köylü gazeteleri Türkçe basının temsilcileri durumundaydı. Bunlardan Anadolu ve Duygu, bölgede Türk çıkarlarını savunan gazeteler olmuştur (115).

3. Yabancı Basın

Gazeteler, XX. yüzyılın başından itibaren en etkili kamuoyu oluşturma aracı olma özelliği kazanmışlardı. ABD'nin I. Dünya Savaşı'na İtilaf devletleri yanında katılması, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta İngiltere, Fransa ve İtalya'nın karşısında yer alması ve savaşı kaybetmesi, bu ülkelerde Türkiye aleyhine bir kamuoyunun oluşmasına yol açtı. Bu ülkelerde basının önemli ölçüde Rum ve Ermeni lobisinin etkisinde kalması, Türkiye'nin durumunu zorlaştırıyordu. Anadolu'da Millî Mücadele başladığı zaman, ne yerli ne de yabancı basından destek göremedi. Yerli basın, Ermeni ve Rumlar'ın baskısı, İstanbul ve İzmir basınının sansüre

(112) Hülya BAYKAL; "Millî Mücadele'de Basın", Atatürk araştırma Merkezi Dergisi IV/11, (Mart 1988), s.472.

(113) YA, 19 Mayıs 1337/1921, sayı: 85 ve 27 Kanunusani 1338/27 Ocak 1922, sayı: 207.

(114) YA, 16 Teşrinisani 1336/16 Kasım 1920, sayı: 31, 1 Haziran 1337/1921, sayı: 96, 28 Temmuz, sayı: 134, 21 Mart 1338/1922, sayı: 235.

(115) Zeki ARIKAN; **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, Ankara, 1989, s.5-6.

tabi tutulması Millî Mücadele'ye desteği azaltıyordu (116). Anadolu'daki mahallî basın ise güçsüzlüğü nedeniyle kamuoyu üzerinde etkili olamıyordu. Türkiye'nin Lozan'da ve Fransa'da gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yürüttüğü propaganda faaliyetleri ise yetersiz ve alephte propagandayı karşılamaktan uzaktı (117). Bu genel olumsuzluğa rağmen Avrupa basınında zaman zaman en azından Millî Mücadele'nin amaçlarına karşı olmayan yazılar yayınlanıyordu (118). Yeni Adana, yabancı basının Türkiye ile ilgili haber ve yorumlarını Anadolu Ajansı veya İstanbul gazeteleri aracılığıyla okuyucusuna aktarmıştır.

Mesela, Paris'te solcu gazeteler, daha 1920 yılı sonlarında, Yunanistan'ın Anadolu'dan çıkarılacağı, Fransa'nın Türkler'le anlaşarak, Kilikya'yı tahliye etmesi gerektiği yolunda görüşler ileri sürüyorlardı. Yine Paris'te yayınlanan Le Journal gazetesi, İngiltere'nin Türkler'i Avrupa'dan çıkarıp, İstanbul ve boğazlara hakim olmak isteğini savunuyordu (119). Anadolu Ajansı'ndan alınan bir haberde, İtalyan gazetelerinin, Türkiye-Fransa antlaşmasından sonra Sevr Antlaşması'nın münfesihi olduğunu yazdıkları belirtilmişti. Yeni Adana, Liman Von Sanders'in,

(116) ÖZKAYA, **Atatürk ve Basın**, s.11. Yeni Adana, yabancı basının Türkiye aleyhindeki tutumunu ve Türkiye'nin bu konudaki ilgisizliğini "Propaganda ve Tesiri" başlıklı yazıda şöyle dile getiriyor: "Harb-i Umumi'den sonra daha geniş bir faaliyetle alayhimize iğfal ve izlâl edilen cihan efkâr-ı umumiyesi, biz Türklere karşı hiç de arzu edilmeyen duygularla mütehassıs oldular. Düşmanlarımızın hakkımızda uydurdukları pek şen'i tezvirât, bütün Dünya'da bizim için nefret ve adâvet hasıl etti.

Biz Türkler, şarka has bir vakar ve hakkından emin olanlara mahsus bir sükunetle er geç hakkımızın tezâhür etmesini bekleriz... Fakat bilmiyoruz ki, hiç kimse bizim için rahatını bozup da meselâ Avrupa ve Amerika'dan kalkıp Anadolu'nun köylerini, kasabalarını ahalisini tedkik ve tahkike ve bu uğurda pek çok meşguliyyete katlanmağa mecbur değildir. Hakkımızı kendimiz müdafaa edib aleyhimize dönmüş olan cihan efkârını hakikatın nurlarıyla tenvir etmezsek daima suizan altında kalır(ız)..." YA, 30, Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34.

(117) ÖZTOPRAK, **Türk Basını**, s.38 vd. Avrupa'da sadece Fransa Sosyalist Partisi yayın organı olan L'Humanite gazetesi Millî Mücadele'yi açıkça destekledi. ÖZTOPRAK, **Türk Basını**, s.40.

(118) YA, 4 Kanunusani 1337/4 Ocak 1921, sayı: 44.

(119) YA, 10 Teşrinisani 1337/10 Kasım 1921, sayı: 177.

"Türkler hemen yirmi senedir istiklalleri uğruna mütemadiyen harp etmektedirler" şeklindeki beyanını, yabancı basından aktardı (120). Bulgar basınının Türk-Yunan savaşına (121), Fransız İde National gazetesinin "Ankara Hükümeti'ni garbın galib zümresine dahil etmek" gerektiğine ilişkin görüşleri de Yeni Adana'da yer almıştır (122).

Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasından sonra Sunday Times, Observer ve Morning Post gibi büyük Avrupa gazetelerinin Türk zaferi, bu zaferin sonuçları hakkındaki tahmin ve yorumlarını da Yeni Adana gazetesi okuyucularına duyurmuştur (123).

Yeni Adana, Millî Mücadele sırasında Arabistan, Suriye ve Mısır'da basının durumu ve Anadolu'daki gelişmelerle ilgili değerlendirmeleri hakkında da bilgi vermektedir. 16 Mart 1338/1922 tarihli nüshada, "Türkler ve Arablar" başlıklı yazıda, El-Muktebes gazetesinin bir makalesi değerlendirilmektedir. Şam'da yayınlanan bu gazetenin iddialarına cevap olarak, Türkler'in Arab kardeşlerini her zaman mesud ve bahtiyar görmek istedikleri belirtilmiştir (124). Aynı gazete ile ilgili başka bir yazıda, bu Müslüman gazetesi, Anadolu'da Türklük ve aynı zamanda İslâmiyet için çarpışan Türkler lehinde bir tek kelime yazmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (125). Başka bir Arapça gazete El-Ahval, Mustafa Kemal'in Suriye'de gizli teşkilâtı olduğu yolunda görüşler ileri sürmüştür ki, Yeni Adana bu iddialarda Çukurova'dan Suriye'ye giden Ermeniler'in etkisinin olduğu kanısındadır (126).

Yeni Adana, Beyrut ve İskenderun'da yayınlanan El-Hediye ve El-Haliç'in Anadolu aleyhindeki yayınlarını da şiddetle eleştirmektedir. "İki

(120) YA, 5 Kanunuevvel 1338/5 Aralık 1922, sayı: 434.

(121) YA, 19 Temmuz 1337/1921, sayı: 130.

(122) YA, 21 Mart 1338/1922, sayı: 235.

(123) YA, 15 Eylül 1338/1922, sayı: 367.

(124) YA, 16 Mart 1338/1922, sayı: 271.

(125) YA, 4 Kanunuevvel 1338/4 Aralık 1922, sayı: 433.

(126) YA, 16 Mart 1338/1922, sayı: 271.

papaz gazetesi" dediği bu gazeteler, Cemal ve Enver Paşa'nın Suriyelilere Türkçe öğrenme zorunluluğu getirdiği, Türkler tarafından öldürülen Ermeni ve Rum cesetlerinin İzmir Körfezi'ni doldurduğu, hatta limanın bu yüzden bir süre ulaşımına kapatıldığı yolunda yazılar yayınlamışlardır (127). Halep ve Beyrut'ta yayınlanan El-Ümmet ve El-Ravza ile Kudüs'te yayınlanan Lisanü'l-Arab adlı gazetelerin de, hilâfet meselesini bahane ederek, Türkler'i hedef haline getirmek istedikleri, Türkler'i küçük düşürmek için bilinçli bir çaba içine girdikleri anlaşılmaktadır (128). Buna karşılık, Mısır'da yayınlanan El-Ahram ve El-Mukattam ile Şam'da yayınlanan El-Ümran gibi Hıristiyan gazeteleri, Millî Mücadele'ye ilgi duymuşlar ve olumlu yazılar yayınlamışlardır (129). Tahran İkdam gazetesi, Büyük Taarruz'u "en büyük İslâm Fethi" olarak değerlendirmiştir (130). Tunus'ta yayınlanan Asrû'l-Cedid gazetesi, Büyük Taarruz'un başarı ile sonuçlanması üzerine kutlama telgrafi göndermiş (131), Afganistan'da Lahor Zemindor gazetesi de Türk zaferi üzerine düzenlenen törenleri nakletmiştir (132).

Yeni Adana, bütün iftira ve sahte belgelere karşın, Hind Hilâfet Komitesi başta olmak üzere, Suriye, Mısır ve Hindistan'daki, İslâm matbuâtı ve kamuoyunun, "istiklâl ve hilâfetin siyaneti ve muhafazası için döğüşen" Türkler'i desteklediklerine inanmaktadır (133). Ancak Batı'da olduğu gibi İslam dünyasında matbuâtın büyük bölümünün çeşitli nedenlerle, Millî Mücadele aleyhinde kamuoyu oluşturmak için, sistemli bir çaba içinde olduğu anlaşılmaktadır.

(127) YA, 12 Teşrinievvel 1338/12 Ekim 1922, sayı: 389.

(128) YA, 4 Kanunuevvel 1338/4 Aralık 1922, sayı: 433.

(129) YA, 12 Teşrinievvel 1338/12 Ekim 1922, sayı: 389.

(130) YA, 10 Kanunuevvel 1338/10 Aralık 1922, sayı: 438.

(131) ŞİMŞİR, **Yazışmalar**, s.258.

(132) ZC, c. 24, s.412.

(133) YA, 18 Haziran 1338/1922, sayı: 293.

C. DÜŞÜNCE YAPISI

1. Türkçülük Düşüncesi ve İttihat Terakki ile İlişkisi:

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde önemli bir düşünce akımı haline gelen, çeşitli aşamalardan geçen ve değişik kaynaklardan beslenen Türkçülük düşüncesi, II. Meşrutiyet'ten sonra siyasî bir nitelik kazanmıştı. Önce gayri müslim unsurların, sonra da Müslümanların devletten ayrılması, Rusya'nın pan-slavist politikası, Avrupa'nın siyasî ve ekonomik baskısı gibi birçok nedene bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanması, devletin aslî unsuru olan Türklere yönelme gereğini ortaya çıkarmıştı. Trablusgarp Savaşı'yla Libya'nın, Balkan Savaşı'yla Batı Trakya'nın kaybedilmesi, Arnavutluk'un bağımsızlığı Türkçülük akımının diğer siyasî akımlar karşısında güçlenmesine neden olmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülke yönetiminde etkin hale gelen ve 1913'te yönetimi ele geçiren İttihat Terakki Fırkası'nın politikası da Türkçülük akımının güçlenmesinde önemli rol oynamıştı. Millî Mücadele, bu düşünce ortamı içinde doğdu ve gelişti.

Yeni Adana, Millî Mücadele dönemindeki yayınlarında, tarihî, siyasî ve kültürel anlamda Türkçü düşünceyi esas alan yazılara yer vermiştir. Gazetenin başyazarı Ferid Celal, Dünder imzasıyla yazdığı bir makalede, Türklerin "Dünya'nın en büyük tarih ve şerefine mâlik bir ırk" olduğunu, Dünya kurulalı beri zeval bulmadığını, belirtmektedir (134). Aynı yazar, demir dağları eriterek dünyaya yayılan Türklerin, muazzam sultanlıklar kurup, dünya tarihinin bir köşesinde hergün fütühatlar kaydettiklerini, bu milletin dünya yıkılana kadar her felâkete göğüs gerebilecek ve ebediyen ayakta kalacak güçte olduğunu vurguluyordu (135). Ferid Celal, BMM'nin açılışının birinci yıldönümü töreninde yaptığı konuşmada

(134) YA, 22 Kanunusani 1337/22 Ocak 1921, sayı: 48.

(135) YA, 25 Eylül 1337/1921, sayı: 157.

"Türk artık öldü diyorlar. Türk ölmez ve öldürülemez" (136) sözleriyle Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağına inancını da dile getiriyordu.

"Türk, hiçbir zaman şer' ve fesad âmili değildir" (137) diyen Yeni Adana, "asırlardan beri hür ve hâkim yaşamaya alışmış olan fedâkâr ve kahraman milletimizin" esir edilemeyeceğini belirtmektedir (138). Gazete, 21 Mart 1338/1922 tarihli nüshasında Nevruz bayramı hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Yarınki Çarşamba günü Sultan Nevruz'dur. İranlı kardeşlerimizin millî bayramı olan bu güzel gün aynı zamanda Türklerin de halâs bayramıdır. Türkler bugünün ismine Ergenekon derler. Bozkurd'un demirciye iz gösterib demircinin dağı eriterek mahbus kalmış olan Türklerin Dünya yüzüne dağıldığı bir kurtuluş günüdür. Bizim bugünü tes'id etmemiz lâzımdır. Tarihi mucizemizden en mühimi olan böyle bir varlığı yaşatmak bir borçdur..."(139).

Liman Von Sanders'in, Türk milliyetperverliğinin mağlup edilemeyeceği, yolundaki beyanatına yer veren gazete (140), "beşeriyetin tarihi kadar eski, azâmetli bir maziye mâlik" olan Türk milletinin, İslâmiyet sancağının nur ve yüceliğini de omuzlarında taşıdığını belirtmektedir (141). Yeni Adana, Millî Mücadele ile ilgili olarak, "Kahraman Türk'ün bugünkü azım ve iradesi Dünya'nın hiçbir milletinin tarihinde görülmez" (142) ibaresiyle, Türk Milleti'nin dünya milletleri arasındaki üstün vasfını ortaya koymaktadır.

Yeni Adana'nın Türkçülüğü, Türkçe'nin kullanımı ve etkinliği bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Genel olarak gazetenin yazılarında yalın bir Türkçe kullanılması, Cuma hutbelerinin Türkçe okunduğuna dair haberler (143), intikam, kuvvet gibi Arapça kelimelere karşılık

(136) YA, 26 Nisan 1337/1921, sayı: 75.

(137) YA, 23 Kanunuevvel 1337/23 Aralık 1921, sayı: 191.

(138) YA, 8 Kanunusani 1338/8 Ocak 1922, sayı: 198.

(139) YA, 21 Mart 1338/1922, sayı: 235.

(140) YA, 28 Haziran 1337/1921, sayı: 115.

(141) YA, 1 Şubat 1337/1921, sayı: 51.

(142) YA, 19 Teşrinievvel 1336/19 Ekim 1920, sayı: 22.

(143) YA, 2 Ağustos 1337/1921, sayı: 136 ve 21 Ağustos, sayı: 142.

Türkçe öç, güç sözcüklerinin kullanılması buna örnek olarak gösterilebilir (144).

Kısacası Yeni Adana, Ergenekon'dan başlayarak Türk tarihini benimsemiş, Türklerin millî ve kültürel değerlerini, siyasî bağımsızlığını savunmuştur. Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanacağı yolundaki inancını da, Türk Milleti'nin tarihî hasletlerine dayandırmaktadır.

1889'da gizli bir cemiyet olarak kurulan, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde hem yasallaşmış hem de partileşmişti. İttihat Terakki, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden sorumlu tutulmuş, bu yüzden iç ve dış kamuoyunda saygınlığını kaybetmişti. 1-5 Kasım 1918'de yapılan son kongre ile parti kendisini feshetmiş, yöneticileri de yurt dışına kaçmıştı. Dolayısıyla Yeni Adana gazetesinin yayına başladığı günlerde İttihat Terakkinin varlığı sona ermiş bulunuyordu. Ancak ittihatçıların gerek düşünceleri, gerek ülke genelinde yayılmış olan teşkilâtları etkinliğini korumaktaydı. İttihat Terakki, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Türk Gücü, Türk Ocağı, Himaye-i Etfal, Hilâl-i Ahmer gibi kültürel, siyasî ve insanî amaçlı yan kuruluşları ve ülke genelinde etkin "kulüp"leri ile varlığını sürdürüyordu. Bu bakımdan İttihat Terakki, düşünce ve örgütlenme açısından ülkenin en güçlü kuruluşlarından biriydi.

Yeni Adana yönetici ve yazarlarının İttihat Terakki ile doğrudan ilişkisi tesbit edilememiştir. Ancak, gazete yöneticilerinin birlikte çalıştığı şahıslar ve gazetenin yayın politikası bu konuda önemli sayılabilecek unsurlar taşımaktadır. Öncelikle gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Ahmet Remzi Bey, Adana Türk Gücü derneği başkanıdır. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması çabasını sürdürürken

(144) YA, 15 Haziran 1938/1922, sayı: 291.

Mustafa Kemal'le yazışmalarında bu ünvanı kullanmıştır (145). Yine Ahmet Remzi Bey, Ereğli'de, Niğde'de, Pozantı'da beraber çalıştığı Zamir Bey'in İttihat Terakki üyesi olduğunu belirtmektedir (146). Zamir Bey'de anılarında, kendisinin İttihat Terakki kulübüne üye olduğunu, hatta Kuva-yı Milliyecilerin çoğunun İttihat Terakki üyesi olmalarının bazı itilâfcılar üzerinde olumsuz etki yaptığını anlatmaktadır (147). Gerçekten Adana Kuva-yı Milliye teşkilâtını oluşturan veya Milli Mücadele döneminde çeşitli görevlerde bulunan, dolayısıyla Yeni Adana ile münasebeti olan şahısların hemen tamamı İttihat Terakki üyesi idi (148).

Yeni Adana gazetesinde sık sık II. Meşrutiyet'i ve İttihat Terakki yöneticilerini savunan yazılar yayınlandı. mesela, Millî Mücadele'nin bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde gazete, II. Meşrutiyet'in yıldönümünün bayram olarak kutlandığını haber vermektedir (149).

-
- (145) B. Sıtkı BAYKAL; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara, 1974, s.42 ve 65. Evner Paşa'nın teşvik ve desteği ile kurulan Türk Gücü'nün İttihat Terakki ile ilişkisi için bkz. Tarık Zafer TUNAYA; **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c.1, İstanbul, 1988, s.437-448.
- (146) YÜREĞİR, YA, 1 Şubat 1953. A. Fuat CEBESÖY; **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953, s.279. Mehmet FENK; **5 Ocak Adana'nın Kurtuluşu**, İstanbul, 1960, s.24.
- (147) ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.98.
- (148) Bunlar arasında Damar Arıkoğlu'ndan başka, İsmail Safa Bey, Kethüdazâde İbrahim Bey ve Muhtar Fikri Bey sayılabilir. İsmail Safa Bey, daha önce İttihat Terakki'nin yayın organları olan Duman ve İtidal gazetelerini çıkarmış, 1909 Adana olaylarından sonra Şam'a sürgün edilmişti. M. Kemal'in de katıldığı Pozantı kongresi sonunda Pozantı'nın il merkezi yapılmasıyla birlikte Adana vâlliliğine getirildi. İ. Tevfik **Matbuat**, s.19-22. ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.58. Kethüdazâde İbrahim Bey, 1908-1910 yıllarında İttihat Terakki'nin yayın organı olan Teceddüt gazetesini çıkarmış ve Damar Bey de burada yazı yazmıştı. Millî Mücadele döneminde Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı oldu. Yeni Adana'nın sahibi A. Remzi Bey'le birlikte çalıştı. İ. Tevfik, **Matbuat**, s.27. ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.60. Muhtar Fikri Bey, İtidal gazetesi imtiyaz sahiplerindendi. Fransız işgal kuvvetleri tarafından İttihatçı olduğu gerekçesiyle Adana dışına sürgün edildi. I. Mecliste Mersin mebusu olarak görev yaptı. Bölgede Fransızlara karşı verilen mücadelede etkili oldu. İ. Tevfik, **Matbuat**, s.22. ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.72. Bunlardan İsmail Safa ve Muhtar Fikri Bey'ler, İttihad ve Terakki Kulübü İdâre heyeti azası oldukları için 1919'da İstanbul Hükümeti tarafından takibe alınmıştı. BOA, DH, KMS. D: 52-4, V: 35. Her ikiside Yeni Adana gazetesi sahibi A. Remzi Bey'in istek ve desteğiyle I. meclise mebus olarak seçildiler. Hatta İsmail Safa Bey bir süre Maarif Vekili oldu. YÜREĞİR, YA, 25 Şubat 1953.
- (149) YA, 25 Temmuz 1337/1921, sayı: 133.

"23 Temmuz" başlıklı bir yazıda ise, "33 sene nedimeleriyle, ben-degâniyla zavallı aç halkın sefalet ve ızırıdabı üzerinde saltanat süren hükümdarın istibdadı yıkılmışdı... Bu dehşet ve ihtiras idaresini yıkmak en büyük muvafaakiyet idi" cümleleriyle, meşrutiyetin savunması yapılmaktadır. "23-10 Temmuz 1324" başlıklı yazıda da, "Haris bir sultanın pençesinde ezilen millet, tabîi olarak hakkını istirdad etmiş (dir)" denilmektedir (150).

İttihat Terakki'nin eski yöneticileriyle ilgili haberler de gazetede sık sık yer almıştır. Talat Paşa'nın öldürülmesini "Sadr-ı Esbak Talat Paşa Hazretlerinin Şehadeti" başlığı ile duyuran Yeni Adana, "bu büyük ruh"a rahmet dileklerini bildirmektedir (151). Talat Paşa'nın katillerinin yakalandığı haberinden başka (152), İngilizlerin, Türk mevcudiyetini ortadan kaldırmak ve İslam uyanışını engellemek için çalıştıkları, Talat Paşa'nın da bu yüzden şehid edildiği, yorumu yapılmaktadır (153).

Cemal Paşa ve iki yaverinin 21 Temmuz Cuma günü meçhul şahıslarca şehid edildiği A.A. kaynaklı bir haber olarak verildikten sonra, olayın Tiflis'teki Türk ve Gürcüler arasında büyük üzüntüye yol açtığı belirtilmiştir (154). Cemal Paşa'nın naaşının Erzurum'a getirilişi, burada yapılan cenaze töreni ve Kars Kapısı'na defnedilişi ayrıntılarıyla anlatılmaktadır (155). Keza, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından Said Halim Paşa'nın Roma'da şehid edilmesi ve naaşının İstanbul'a getirilmesine de Yeni Adana iki ayrı nüshada yer vermiştir (156). Rus İzvestiya gazetesinin Enver Paşa ile Semerkand'da yaptığı mülakatın tam metni de Türkçe'ye çerilerek Yeni Adana'da yayınlanmıştır (157).

(150) YA, 23 Temmuz 1338/1922, sayı: 323.

(151) YA, 22 Mart 1337/1921, sayı: 65.

(152) YA, 9 Nisan 1337/1921, sayı: 70.

(153) YA, 24 Mayıs 1337/1921, sayı: 89.

(154) YA, 13 Ağustos 1338/1922, sayı: 338.

(155) YA, 5 Teşrinisani 1338/5 Kasım 1922, sayı: 408.

(156) YA, 5 Kanunusani 1338/5 Ocak 1922, sayı: 197 ve 31 Kanunusani 1338/31 Ocak 1922, sayı: 209.

(157) YA, 31 Teşrinisani 1338/31 Kasım 1922, sayı: 404.

İttihat Terakki'nin düşünce mimarı ve Türkçülük düşüncesinin en önemli kişilerinden biri olan Ziya Gökalp'ın çeşitli yazı ve şiirleri gazete-
de yayınlanmıştır (158). İttihat Terakki'nin kültürel politikasını
yönlendiren Türk Ocağı ile ilgili olarak, bu kuruluşun İstanbul'da
çıkardığı Halka Doğru mecmuasıyla, aydın halk kaynaşmasını
sağladığı, aydınların halka yönelmesinde etkili olduğu (159). Türk
Ocağı'nın "Türk gençliğine sağlam ve esaslı akideler telkin" ettiği savu-
nılmaktadır (160).

Yeni Adana, Millî Mücadele'nin ve yeni Türk devletinin, II.
Meşrutiyet'in devamı, bir bakıma sonucu olduğu inancındadır. Bu
görüşünü şu satırlarda dile getirmektedir:

"...Bugünkü inkılâbımız Türk Milleti'nin millî ruhunu ve onun bütün
kudret ve liyâkatını dünyaya tanıtıyor. Bugünkü inkılâbın âmilleri,
dünkü ihtilâlin içinden doğmuştur ve o ihtilâlin ateşini yakanlarıdır..."
(161).

2. Hilâfet, Saltanat ve İstanbul Hükümetleri:

Ankara Hükümeti'nin ve Anadolu'da oluşan Milli Mücadele yanlısı
kamuoyunun, hilâfet, saltanat ve İstanbul Hükümetleri hakkındaki
düşünceleri, Milli Mücadele'nin amacı, hatta sonucu bakımından önem
taşımaktadır. Yeni Adana gazetesinin bu konudaki görüşleri Ankara
Hükümet ile paralellik arzettiği için, gazetenin görüşleri bir bakıma An-
kara'nın düşüncesini yansıtmış olmaktadır.

Yeni Adana gazetesinin yayınlarından, Millî Mücadele'yi destek-
leyenlerin, en azından başlangıçta, hilâfet ve saltanata bağlı oldukları
anlaşılmaktadır. Meselâ, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi ile il-

(158) YA, 28 Temmuz 1337/1921, sayı: 134 "Büyük Azim" şiiri; 17 Ağustos 1338/1922,
sayı: 342, "İktisada Doğru" makalesi; 6 Kanunuevvel 1338/6 Aralık 1922, sayı:
435, "Mektepli Hanım Kızların Marşı" şiiri; 22 Kanunuevvel 1338/22 Aralık
1922, sayı: 449, "İktisadî Mucize" makalesi.

(159) YA, 22 Kanunusani 1338/22 Ocak 1922, sayı: 205.

(160) YA, 26 Haziran 1337/1921, sayı: 114. Türk Ocağı'nın İttihat Terakki ile ilişkisi
hakkında bkz. TUNAYA, **Siyasal Partiler**, c.1, s.443, 436-437.

(161) YA, 23 Temmuz 1338/1922, sayı: 323.

gili bir haberde, "Koca Osmanlı padişahlığını kuran büyük Osman Gazi'nin merkad-ı mübarekesi" üzerine Yunanlıların elinde Yunan bayrağı ile çıkması, Ertuğrul Gazi'nin türbesinin bombalanması gibi olaylar üzerinde hassasiyet gösterilmiştir. A. Ajansı'nın konuyla ilgili haberi gazetede, "Öcünü Türk'ün Ölüsünden Almak İstiyorlar" başlığıyla yer almıştır (162). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümünün il merkezi hâline getirilen Pozantı'da "İstiklâl Bayramı" olarak kutlandığı görülmektedir. Bu nedenle Yeni Adana'da yayınlanan "İstiklâl Günü" başlıklı makalede, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, "Türklerin Anadolu'da devlet kurub, başlı başına kendi işlerini kendileri görmeğe başladığı" gün olarak değerlendirilmektedir. Pozantı'da bu gün münasebetiyle cad-deler bayraklarla süslenmiş belediye tarafından memurin ve zâbitâna çay ziyafeti verilmiş, vilâyet kadısı Fevzi Efendi tarafından bir konuşma yapılmış, gece de eğlenceler düzenlenmiştir (163).

Yeni Adana, Büyük Millet Meclisi ile ilgili bir yorum yazısında, meclisin "millî hudutlar dahilinde hayat ve isliklâli temin, hilâfet ve saltanat makamını tahlis ahdiyle teşekkül etmiş" olduğunu vurgulamaktadır (164). Millî Mücadele'nin amaçları anlatılırken de, "ecdadının kurduğu saltanatı bozmamak, hilâfetin, o muallâ makamın haremine giren..." düşmanları kovmak için Anadolu yiğitlerinin kan döktüğü belirtilmektedir (165). TBMM namına görev yapan Pozantı İstiklâl Mahkemesi de, Yeni Adana'da yayınlanan beyannamesinde, üç yüz milyon müslümanın hilâfet makamına güven duyduğunu açıklamıştır (166). Konuyla ilgili

(162) YA, 9 Nisan 1337/1921, sayı: 70, 16 Nisan, sayı: 72 ve 19 Nisan, sayı: 73.

(163) YA, 1 Kanunusani 1337/1 Ocak 1921, sayı: 43.

(164) YA, 21 Kanunuevvel 1336/21 Aralık 1920, sayı: 40. Aynı yazıda, dört yüz milyon müslümana peygamber verilliği yapan, İslâmiyet'in hâmisî olan halifenin, İngiliz ve Yunan esaretinden kurtarılacağı belirtilmektedir.

Esasen BMM'de, 27 Nisan 1920 günü hazırlanan ve padişaha gönderilen telgrafa, halife ve padişaha sadakatini arz etmiştir. ZC, c. 1, s.123-124.

(165) YA, 8 Şubat 1337/1921, sayı: 51.

(166) YA, 28 Kanunuevvel 1336/28 Aralık 1920, sayı: 42.

başka bir yazıda, Batılı devletlerin amacı, "üç yüz elli milyonluk İslâm âlemini hilâfetin manevî kişiliğinde toplamış hükümdarlığı, hayat hakkından mahrum" etmeye çalışmak, olarak değerlendirilmektedir (167).

Padişah ve halifenin İstanbul'da esir olduğunu, Anadolu, hatta bütün İslâm âleminin onu kurtarmak için ayaklandığını, belirten Yeni Adana (168), Anadolu matbuatının padişah ve halifeye karşı saygısızlık yaptığı yolundaki iddiaları da şöyle cevaplandırmaktadır:

"Ankara ve Anadolu matbuatı neşriyatında makam-ı hilâfete karşı zerre kadar hürmetsizlikte bulunmamıştır. Makam-ı hilâfet kudsî ve mübarektir. Ancak o makamda bulunan zat, o muallâ makamı o kadar küçültmüştür ki..." (169).

Saltanata ve İstanbul Hükümeti'ne yöneltilen eleştirilerin odak noktasını, itilâf devletleri karşısındaki etkisizliği, hatta zaman zaman onlarla işbirliği yapması oluşturmaktadır. İşgal kuvvetlerinin, İstanbul Hükümeti'nin istihdam etmek istediği memur kadrolarına müdahale etmesi (170), İstanbul Hükümeti'nin İzmit'e bir ay içinde atadığı üç mutasarrıfın da İngiltere tarafından kabul edilmeyerek, bu göreve bir Ermeni'nin getirilmesi (171), Cemiyet-i Akvam'ın hükümetten izin almadan inceleme yapmak üzere İstanbul'a heyet göndermesi (172) eleştirilmektedir. İngiltere'nin, İstanbul hükümetinin değiştirilmesini isteyecek kadar, padişah üzerinde etkili olması da eleştiriler arasında yer almaktadır (173). Yeni Adana, padişahın isteğine uyarak silahını

(167) YA, 30 Teşrinievvel 1336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

(168) YA, 20 Teşrinisani 1336/20 Kasım 1920, sayı: 31.

(169) YA, 19 Nisan 1337/1921, sayı: 73. Yeni Adana, padişahı eleştirdiği başka bir yazısında da "Bugünkü padişah millete karşı aldığı vaziyetten dolayı metbu-ı mutlak tanımayan Anadolu'yu muâhezeye kalkışacağına, bunu yüz otuz küsur sene evvel on altıncı Lu'yi giyotine götüren avâmil ile mukayese yapsa idi, bu kadar müşkül bir vaziyete düşmezdi" diyor. YA, 10 Mayıs 1337/1921, sayı: 79.

(170) YA, 6 Temmuz 1338/1922, sayı: 309.

(171) YA, 9 Eylül 1336/1920, sayı: 14.

(172) YA, 19 Mayıs 1338/1922, sayı: 273. Sevr ant. hükümlerine göre yapılan işlemin, antlaşma onaylanmadığı için Bab-ı Ali tarafından protesto edildiği de aynı sayıda belirtilmektedir.

(173) YA, 12 Nisan 1337/1921, sayı: 71. Daha sonra, İngilizlerin önerisiyle Fatih'te bir selâmlık resmi yaptığı, hünkara İngiltere'nin Malta valisinin refakât ettiği ve halkın bu törene ilgi göstermediği ifade edilmiştir. YA, 22 Eylül 1338/1922, sayı: 373.

bırakanların Yunan süngüsü altında ezildiğini (174) ve padişahın desteğiyle Millî Mücadele'ye karşı Kuva-yı İnzibatîye'nin oluşturulduğunu belirterek bu politikaları da eleştirmektedir (175).

İstanbul yönetimine yöneltilen eleştirilerin büyük bir bölümü doğrudan hükümeti hedef almaktadır. Meselâ Damat Ferid, Sevr Antlaşması'nı kabul etmek ve düşmanla işbirliği yapmakla suçlanmaktadır (176). Bab-ı Ali'nin düşman istilâsı altında olduğu, İngiltere tarafından korunduğu, millet adına söz söyleme ve milleti temsil etme hakkının bulunmadığı belirtilmektedir (177). Bu eleştiriler, Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi temsil sorunu ortaya çıkınca artarak devam etmiştir. Konferansa katılma düşüncesinde olan padişah ile Sadrazam Tevfik Paşa hakkında tahkir edici ifadeler kullanılmıştır (178). "Bab-ı Ali ve İstanbul hükümeti kim oluyor? Anadolu bu çürümüş zihniyetli insanları tanımıyor... Bugün Türk milletinin mukadderâtına hakim olan, kendi ruhundan doğan millî hükümetidir, Ankara'dır. Büyük Millet meclisi'dir" (179) ifadeleri, saltanatın ve İstanbul Hükümeti'nin meşruiyetini kaybettiği inancının ortaya çıktığını göstermektedir.

Saltanat ve hilâfet meselesi, 1922 yılı sonlarında Türkiye'nin gündemindeki en önemli konu idi. 3 Teşrinisani 1338/3 Kasım 1922 tarihli Yeni Adana gazetesi, "Mes'ud İnkılâp" başlıklı yorumda, BMM'nin hilâfet meselesini hallettiğini, meclis tarafından seçilecek halifenin, BMM hükümetine ve ordusuna istinad edeceğini, yazıyordu. "Bundan böyle sultan da, hükümdar da, padişah da hep millettir. Herşey milletin iradesiyle, milletin arzusuyla olacak..." denilen yazıda, gayri mes'ul

(174) YA, 22 Mayıs 1337/1921, sayı: 87.

(175) YA, 30 Nisan 1337/1921, sayı: 76.

(176) YA, 23 Teşrinievvel 1336/23 Ekim 1920, sayı: 23, 1 Teşrinisani 1 Kasım, sayı: 26. "Damat Ferid, Dünya'nın en alçak ve en ahmak insanı" YA, 24 Ağustos 1338/1922, sayı: 348.

(177) YA, 21 Mart 1338/1922, sayı: 235 ve 6 Temmuz 1338/1922, sayı: 309.

(178) YA, 2 Teşrinisani 1338/2 Kasım 1922, sayı: 406.

(179) YA, 1 Teşrinisani 1338/1 Kasım 1922, sayı: 405.

padişahların milleti asırlardan beri çeşitli felâketlere sürüklediği, son padişah Mehmet Vahdettin'in, İslâm ve Türk düşmanı İngilizlerle işbirliği yaptığı, belirtiliyordu (180).

Abdulmecid Efendi'nin halife seçilmesi (181), yeni halifeyi tebrik için Kırşehir mebusu Müfid Bey başkanlığında 19 kişilik bir heyetin İstanbul'a gönderilmesi (182) ve halifenin hediyesiyle birlikte meclise geri dönmesi (183), Abdulmecid Efendi'nin, Anadolu mücadelesini takdir ettiği haberi (184), Yeni Adana'da yorumsuz olarak yer aldı. Konuyla ilgili değerlendirmede, saltanatla hilâfetin birbirinden ayrılmasının dinî geleneklere aykırı olmadığı ve halifelik makamına bir zarar vermeyeceği, anlatılıyordu (185). İstanbul'un idaresinin Ankara Hükümeti'ne geçmesi de, büyük zaferin doğal sonucu olarak kabul ediliyordu (186).

Sonuç olarak, askerî zafer Ankara'ya Türk milletini temsil konusunda tek ve en büyük güç olma şansını sağladı. Ankara bu fırsatı, saltanatı kaldırıp, halifeliği kontrolüne alarak kullandı. Millî Mücadele'yi destekleyen kamuoyu da bunu olağan karşıladı (187).

3. Yönetim Anlayışı:

Yeni Adana gazetesi, yazılarında herhangi bir yönetim şeklini açıkça savunmamıştır. Ancak "yönetim" hakkında öne sürülen görüşler, gazetesinin bu konudaki yaklaşımının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilecek niteliktedir. Avrupa'da egemen olan sisteme getirilen eleştiriler, bu

(180) YA, 3 Teşrinisani 1338/3 Kasım 1922, sayı: 407. Ayrıca padişah Vahdettin için "hain ve menfur" ifadesi kullanılmıştır. YA, 20 Teşrinisani 1338/20 Kasım 1922, sayı: 421.

(181) YA, 19 Teşrinisani 1338/19 Kasım 1922, sayı: 420.

(182) YA, 22 Teşrinisani 1338/22 Kasım 1922, sayı: 423.

(183) YA, 18 Kanunuevvel 1338/18 Aralık 1922, sayı: 445.

(184) YA, 1 Kanunuevvel 1338/1 Aralık 1922, sayı: 431.

(185) YA, 24 Teşrinisani 1338/24 Kasım 1922, sayı: 425. "Büyük Millet Meclisi, âmal-ı milliyeye tevfikân saltanatı hilâfetten tefrik etmekle ânanat-ı diniyemizin ufak bir noktasını bile hedm etmemişdir. Bilakis makam-ı hilâfete daha ziyade hakiki bir vaziyet vererek..."

(186) YA, 7 Teşrinisani 1338/7 Kasım 1922, sayı: 410.

(187) Saltanat ve Hilâfet konusundaki tartışmalar için bkz. D. Ali AKBULUT; **Saltanat, Hilâfet ve Millî Hakimiyet**, Samsun, 1994.

yönetim anlayışının benimsenmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Gazete, Avrupa'nın yönetim anlayışını şöyle değerlendirmektedir:

"... Fakat ahaliyi kendi kefi için fabrikalarında, tarlalarında çalıştıran ve kendisi saraylarda, kâşânelerde terlemeden, zevkine, eğlencesine bakarak kolayca para kazanan adamlara Frenkçe kapitalist ve bunları muhafaza için dünyayı yakan yıkan adamlara da emperyalist derler (188). Emperyalizm siyaseti, başkalarının sırtından geçinmek için, kendinden olmayan unsurları esaretine alır. İlim ve irfan sahasında fakir değil, belkide hiç olan müstemlekât milletleri, Avrupa'nın makina, banka, fabrika, kuvvet ve silahlarıyla taht-ı esarete alınmaktadır (189). Tarih incelendiğinde, bütün olayların etrafında her zaman iki âmil bulunur: Hak ve kuvvet (190). Bugünkü Avrupa ve Hıristiyan dünyası, sadece kuvveti tanır ve şarki mâlikâne, insanların da esir telâkki eder" (191). İşte sosyalistlik ve Bolşevizm, emperyalizmin bu baskı altında ezilen ve çoğunluğu teşkil eden halkın ictimaî ve siyasî teşkilatlanmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve tüm Avrupa'yı rahatsız eder hale gelmiştir (192).

Bu değerlendirmeler, Avrupa'da yönetimin, onu elinde bulunduran azınlığın istekleri doğrultusunda biçimlendiği, evrensel hak ilkelerine uymadığı, sömürgecilik anlayışına göre oluşturulduğu, düşüncesine dayanmaktadır. Ayrıca, Marksist literatürün ürünü olan kavramların kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Esasen 1919 ve 1920 yılları Türkiye'de Bolşevik düşüncesinin yayıldığı yıllardır. Bunun sonucu İstanbul Hükümeti 1919 yılı başından itibaren, ülkede yayılmakta olan Bolşevik tehlikesine karşı önlem almaya çalışmıştır. Dahiliye Nezareti vilâyetlere ve müstakil sancaklara gönderdiği bir genelge ile, Kafkas cihetinde bulunmuş olan ordu mensuplarının Enver ve biraderi Nuri vasıtasıyla Bolşevik yönetimi hakkında az çok malumat topladıklarını, şimdi buldukları yerlerde Bolşevik propagandası yaptıklarını, bu sebeple Kafkas cephesinde görev yapmış olan ordu mensuplarının kontrol altında tutularak Bolşevik fikrinin yayılmasına engel olunmasını iste-

(188) YA, 21 Kanunuevvel 1336/21 Aralık 1920, sayı: 40.

(189) YA, 27 Teşrinievvel 1336/27 Ekim 1920, sayı: 24.

(190) YA, 1 Şubat 1337/1921, sayı: 51.

(191) YA, 8 Mart 1337/1921, sayı: 61.

(192) YA, 27 Teşrinievvel 1336/27 Ekim 1920, sayı: 24 ve 30 Teşrinievvel 1336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

miştir. Ayrıca Bolşeviklerin İstanbul, Bursa ve Edirne'de örgütlendikleri yolundaki bilgiler nedeniyle bu vilayetlerde sıkı tahkikatlara girişilmiştir (193).

Öte yandan Bakü Kongreleri Türkiye'deki fikri yapıyı etkilemiştir. 1920 yılı Eylül ayında Bakü'de iki kongre toplanmıştır. İlki 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında toplanan Doğu Halkları Kongresi, ikincisi 10 Eylül'de başlayan Mustafa Suphi başkanlığında Türkiye Komünist Partisi Kongresi'dir. O sırada Türkiye için esas olan bu kongrelerden ilki, yani Doğu Halkları Kongresi'dir.

Doğu Halkları Kongresi'ne katılmak üzere Erzurum'da asker ve sivillerden kurulu bir heyet tertip edilmiştir (194).

Yeni Adana, her toplum için geçerli, evrensel bir yönetim biçiminin olmadığını savunmaktadır (195). Her milletin yönetim şeklinin, kanunların ve bu kanunların uygulanmasına ilişkin esasların, o milletin ruhunun en belirgin özelliğini oluşturduğu inancındadır. "Her millet, kendi yaşayışına, kendi seciyesine, kendi akide-i ictimaiyesine göre bir tarz-ı idare kabul eder" (196) derken, yönetimin toplumun bünyesine ve koşullarına uygun olması gereğini ortaya koymaktadır. Yeni Adana, yönetim inkilâbının şekli değil, ruh ve zihniyette olması gerektiği düşüncesindedir. Bir milletin herhangi bir tarafta ortaya çıkan idare tarzını ve "usul-ı ictimaiyeyi" kabul etmesi, millî ruh üzerinde olumsuz etki yapar. O halde asrî bir millet ve devlet olmak için, "hariçteki inkilâbâtı" gayet sıkı bir süzgeçten geçirdikten, dinî ve toplumsal yapıya uygun hale getirdikten sonra benimsemek gerekir (197).

(193) BOA, DH. KMS, DÖ 54.4 v. 35.

(194) D. Ali Akbulut; **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991, s.51 ve 53.

(195) YA, 16 Teşrinievvel 1336/16 Ekim 1920, sayı: 21.

(196) YA, 19 Nisan 1337/1921, sayı: 73. Yeni Adana'nın görüşü Ankara ile uyumludur. Muhalif Ferda gazetesi, Ankara'nın tavrına karşı, "millî kantariye, millî attariye, millî bakkaliye, millî bilmem ne?" yazısıyla tepkisini dile getirmektedir. Ferda, 30 Ağustos 1336/1920, sayı: 158.

(197) YA, 25 Kanunuevvel 1336/25 Aralık 1920, sayı: 41.

Osmanlı yönetiminin kendi kendini yenileyemediğini, yüzyıllar öncesinin yönetim ilkelerini benimsediğini, kendi insanını adeta kendi toprağında esir ettiğini, savunan gazete (198), II. Meşrutiyet'in ilanı ile istibdadın yıkıldığını ve halkın doğal hakkını geri aldığını savunmaktadır (199). Yeni Adana, meşrutiyet yönetimini benimsemenin, Avrupa'nın etkisiyle olmadığını düşünmektedir. Hatta İngiltere'nin, müstakil, hür ve mütekâmil bir Türkiye'yi kendisi için büyük bir tehlike olarak gördüğünden, "terakkiden uzaklaştırmak" için, irticaî ihtilaller ortaya çıkardığını, böylece, meşrutiyetten, hürriyetten ve halk hükümetinden mahrum bırakmak istediğini öne sürmektedir (200).

Yeni Adana'ya göre, Anadolu'da kurulacak yeni yönetim şu niteliklere sahip olmalıdır:

- Vatandaşlık anlayışı çerçevesinde, herkes aynı derecede "hak ve vazifeye" sahip olmalıdır (201).
- Ülkenin, ahlâki, ictimai, iktisadî gelişmesini esas almalıdır (202).
- Hükümetin amaç, halkın ise araç sayıldığı anlayışı değiştirecek halk hükümeti olmalıdır (203).
- Tesanüd-i milliyeye dayanmalıdır (204).
- Yöneticiler seçimle görevlendirilmelidir (205).

Yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Yeni Adana gazetesi, Batı'nın yönetim anlayışını reddetmektedir. Bolşevik yönetimin benim-

(198) YA, 29 Haziran 1337/1921, sayı: 116.

(199) YA, 23 Temmuz 1337/1921, sayı: 132 ve 23 Temmuz 1338/1922, sayı: 323.

(200) YA, 15 Kanunuevvel 1338615 Aralık 1922, sayı: 443.

(201) YA, 29 Haziran 1337/1921, sayı: 116.

(202) YA, 12 Kanunusani 1338/12 Ocak 1922, sayı: 200.

(203) YA, 22 Şubat 1338/1922, sayı: 220. Bu tarihlerde Ziya Gökalp'in çeşitli yazıları M(ehmet) N(ihat) imzasıyla gazetede yayınlanmıştır. Buradaki görüş, Gökalp'in "Çoban ve Sürü" makalesinden alınmıştır.

(204) YA, 5 Mart 1338/1922, sayı: 225.

(205) YA, 14 Mart 1338/1922, sayı: 230. Burada, "İntihab bir milletin hayatı mesabesinde... Bir memleketin seviye-i irfanı, kabiliyeti, daima intihab ettiği insanlarla ölçülür... Memleketin umranı, tealisi, intihab ettiği kimselerin hareket ve faaliyetlerine bağlıdır.." denilmektedir.

senmediği de çeşitli yazılarından anlaşılmaktadır. Zaten yönetimin esas itibarıyla, toplumun sosyal ve kültürel yapısına göre oluşturulması görüşü benimsendiğinden, başka toplumların toplumsal şartlarına göre oluşmuş bir yönetimin kabul edilmesi mümkün değildir. Saltanatın kaldırılması yolunda bir görüş ve düşünce de ortaya çıkmamıştır. Bu bilgilere dayanarak, Yeni Adana'nın hürriyetçi, halkçı, gelişmeye açık, seçimle oluşturulacak yetkili bir meclise sahip, meşrutî (206) bir yönetimden yana olduğu söylenebilir. Ancak, Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine TBMM'nin saltanatı kaldırması ve cumhuriyeti ilanı ile diğer devrimler, Yeni Adana tarafından içtenlikle desteklenmiştir. Şunu da eklemek gerekir ki, Yeni Adana, yönetim biçimini ülkenin ve insanların gelişmesi için sadece bir araç olarak görmektedir.

(206) "Meşrutî memleketlerde hükümdarın kuvvet ve kudreti nedir?... En son söz milletin değil midir?... herhangi bir meseleyi, hükümdarın iradesine arz etmek, sûrî ve ca'î bir muamele değilde nedir?..." YA, 24 Teşrinisani 1338/24 Kasım 1922, sayı: 425.

II. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ve YENİ ADANA GAZETESİ

A. MİLLÎ MÜCADELE

1. Genel Bakış

Millî Mücadele'nin amacı, gerekçesi ve ilkeleri Amasya Genelgesi ile ortaya konulmuş, Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarıyla geliştirilmiş, nihayet Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Mısak-ı Millî ile hukukî bir zemine oturtulmuştu. Millî Mücadele'nin amacı, ülkeyi işgalden kurtararak, Türk Milleti'nin millî sınırlar içinde hür ve bağımsız yaşamasını sağlamak, şeklinde özetlenebilir. Bu amaç Yeni Adana Gazetesinin yayınlarına da açık biçimde yansımıştır. Gazetenin haber ve yorumlarından konu ile ilgili aşağıdaki hususlar tesbit edilmiştir.

"Dünya'nın en büyük tarih ve şerefine mâlik olan Türk Milleti esir edilemez. Her zerresinden ecdat kanı fişkırın Anadolu düşman elinde esir kalmaz (1). Türk Milleti kendi kendini müstakilen yaşatmak gücüne sahiptir. Hürriyet ve istiklali için giriştiği haklı mücadelesinde mutlaka başarıya ulaşacaktır (2). Türk Milleti gücünü yine kendisinden alarak, "kendi kendini müstakilen yaşatmak" isteğini gerçekleştirecektir (3). Anadolu mücadelesinin ilk safhasında müdahalesiz bir istiklal kaydı vardır ki, buna "istiklâl-i tam" adı verilmiştir. Türkler, diğer bütün milletlerden, hakk-ı hayat ve hakk-ı istiklâlinin tasdikini istemektedir. Bunu temin etmeyecek hiçbir antlaşmayı kabul etmeyecektir (4). Yeni Türkiye'nin amacı, millî hudutlar dahilinde, serbestçe "mâil-i terakki ve inkişaf olmak" (5), "müstakil bir vatanda tamamen medeni milletler gibi" yaşamaktır (6).

(1) YA, 22 Kanunusani 337/22 Ocak 1921, sayı: 48.

(2) YA, 16 Teşrinisani 336/16 Kasım 1920, sayı: 30.

(3) YA, 1 Teşrinisani 336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(4) YA, 21 Mart 337/1921, sayı: 65, 13 Mayıs 337/1921, sayı: 80. 12 Haziran 337/1921, sayı: 97, 6 Temmuz 338/1922, sayı: 309.

(5) YA, 1 Teşrinisani 1336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(6) YA, 5 Teşrinisani 1338/5 Kasım 1922, sayı: 408.

Ancak bunu sağlayacak olan askeri güç "çete" olarak tanımlanmakta ve küçümsenmektedir. Yeni Adana'nın aşağıdaki makalesinde bu durum tartışılmaktadır.

MİLLET ORDUSU

"Mütarekeden sonra düvel-i itilâfiyenin Türkiye için tatbikine başladıkları istilâ ve taksim ameliyatını Anadolu'nun nasıl karşıladığı malum. Sahte insaniyet programlarıyla ortaya atılıp da alttan alta yeni ülkelere harisâne saldıran bu istilâcılara boyun eğmeyip, yumruğunu gösteren ilk defa Anadolu olmuştur. Hiç şüphesiz bu ümit edilmeyen mukâvemet karşısında emperyalist bayrakdarları, artık kımlidayamayacak derecede bitkin ve yorgun zannedilen Türklerin Anadolu'suna ve onların bâkir hazinelerine, büyük bir iştihâ ile atıldıkları zaman, kafalarına inen darbelerin teşiriyle şaşırıldılar. İşte o zaman Anadolu'nun içinden kükreyen bu kuvvetleri efkâr-ı umumiyeye karşı çürütmek ve kendilerinin istilâ hırslarını meşru göstermek ve maksadlarını setr etmek için bin türlü hileye tevessül ettiler.

İstanbul'da, işgal ettikleri sair yerlerde birçok hainler elde ederek, milleti birbirine düşürüp, ortada birçok biçare kardeş kanının akmasına sebep oldukları gibi, vatan için millî aşkla silahına sarılanlara "çetedir" diyerek, halkın ve İslamların nazarında, bu kuvvetleri âdi birer eşkiya derecesine indirerek, efkâr-ı umumiyeyi körüklediler. Güya Anadolu ve Türkler bu zümrenin bazıları olmuş, o zümre işsiz güçsüz adamlardan mürekkep olmak üzere yakıcı, kırıcı kuvvetler teşkil etmişler. Yoksa Anadolu bundan memnun değilmiş. Düşmanlar, karşılardaki kuvveti, hukukunu ve vatanını siyanet maksadıyla ayaklanmış bir millet kitlesi olduğunu görmek istemeyerek, daima çete, itti-hatçılar diyerek, kuvvetlerimizin meşruiyetini gizlemek politikasını takip ediyorlar. Efkâr-ı umumiyeye karşı telkin olunan "çete" kelimesinin mefhumu, düşmanlarımızca, yağmagır, tahribci, masum kanı döken, perva etmeyen âsi kitleler. Çetelerin kanunu, mesuliyeti yok. Yalnız onlar kan döker, yıkarlar.

Düşmanlarımız bu kelimeyi o kadar kullandılar ki, hatta kendilerine topraklarımızın bir vâris-i meşruu süsünü verip, şekl-i idâre ve istilâlarına karşı canlanıp silâha sarılan her vatanpervere, âsi, çete, diyerek, idam hükmü vermekten bile çekinmediler.

Ta Dünya'nın öbür bucağından ana topraklarımıza gelibde mülkiyet iddiasında bulunan adamlara karşı, milliyetperverlere çete diyerek, güya halkın hukukunu siyanet ve muhafaza maksadıyla ortalığı kana bulayan düşmanlar acaba bununla kimi aldatıyorlar?..

Biz çete değiliz. Anadolu şimdiye kadar hiçbir zaman bugünkü gibi aşkla silahına sarılmamıştır. Kadın, çocuk, ihtiyar, bir lokma su vermeye iktidarı olan herkes düşmanı vatan-ı bağdan kovmak için didiyor... Anadolu'nun tarihini yazacak münevverlerin, bugünkü fedâkârlığın azâmeti karşısında kalemleri oynamayacaktır...

Evet, bizim ordumuz, sırmalı düğmeleri, parlak sof kumaştan elbise-li, süslü püslü askerlerimiz belki yok...

Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle görüşen bir Fransız, askerlerimizin forması olmadığı için çete telâkki edildiğini söylemesi üzerine:

- Mösyö, onların forması üzerindedir, görmediniz mi, diye gayet manidâr ve belîğ bir cevap vermişti...

Türk hiçbir zaman çete olamaz. O, her türlü kavanin-i insaniyeye hürmetkâr bir askerdir. Eğer düşmanlar ve düşman propagandacıları, karşılarındaki millet kuvvetini çete telâkki ederek, ellerine düşen vatanperverlere ve onları ilzam eden halka karşı zulümlerinde devam ederse çok aldanırlar...

Bugün vatanımız, haris emperyalistlerin pençesinden halâs bulmak üzeredir. Bize bu saadeti bahşeden çete değil, milletin ruhunda doğan azimkâr bir millet ordusudur (7).

Yeni Adana'nın inancı odur ki, Anadolu, Türk müncisi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde (8), kapitülasyonların tamamen kaldırılması da dahil, bütün amaçlarını gerçekleştirecektir. Bunun için ise, Mustafa Kemal Paşa'nın belirttiği gibi, vatanımıza ve istiklalimize göz dikenlere karşı, askerî, idarî ve iktisadî bakımlardan güçlü olmamız gerekmektedir (9).

Bu malumattan, Millî Mücadele'nin amaçlarının daha başlangıçta belirlendiği ve Yeni Adana gazetesinin bu amaçları benimseyerek, inançla savunduğu anlaşılmaktadır. Millî Mücadele'nin sadece askerî bir hareket olarak görülmediği, birçok temel kavramın yerleştiği, Anadolu'nun kendi gücüyle verdiği Millî Mücadele'yi başarıyla sonuçlandıracağına inancın hiç sarsılmadığı ortaya çıkmaktadır.

2. Doğu Cephesi

Yeni Adana gazetesi, 1920 yılı sonu ile 1921 yılı başlarındaki nüshalarında, Doğu cephesinde Ermenilerle yapılan mücadele ve Gürcülerle ilişkilere ağırlıklı olarak yer vermiştir. Bu dönemde askerî açıdan Millî Mücadele kamuoyunu en çok meşgul eden meselenin Ermenilerle mücadele olduğu söylenebilir.

Yeni Adana'ya göre, "Şark-ı karib meselesi doğrudan doğruya Türk'ün öz vatanı üzerinde başkalarının emel ve maksad beslemesi" demektir (10). Bu bağlamda, Ermeniler de "Büyük Ermenistan" hayaliyle

(7) YA, 1 Kanunusani 1337/1 Ocak 1921, sayı: 43.

(8) YA, 30 Nisan 337/1921, sayı: 76.

(9) YA, 12 Kanunuevvel 338/12 Aralık 1922, sayı: 440.

(10) YA, 18 Kanunuevvel 337/18 Kasım 1921, sayı: 189.

yaşamakta ve Türk vatanına mirascı olmayı amaçlamaktadır. "Wilson'un mevhum vaadleri arkasında büyük sergüzeştlere atılan" Ermeniler, bu mücadelelerinde Avrupa devletleri ile Amerika'nın ve bilhassa İngiltere'nin desteğini almaktadır (11).

Doğu cephesine Ermenilere karşı verilen mücadelenin Yeni Adana gazetesindeki yansıması şöyle özetlenebilir: Taşnak Ermenileri 24 Eylül 1920 tarihinde Müslüman halka karşı mezalim başlatmışlar ve bu mezalim güçlkle önlenebilmiştir (12). Kağızman'ın "Şark Millet Ordusu" tarafından alınmasından sonra (13), Ermeniler Nahçıvan ve Dığor'da Müslüman halka mezalime devam etmişlerdir. Türk kuvvetleri, Iğdır yakınlarında Taşnakları'la mücadeleye başlamış, 27-28 Ekim'de meydana gelen çarpışmalarda Ermeniler, 100 ölü 300 yaralı olmak üzere 400 kayıp vermişlerdir (14). Türk kuvvetleri bundan sonra da Gümrü istikâmetinde Ermeniler'i takip ederek, 200'ü aşkın maktul vermiştir (15). Ermeniler bundan sonra da, Büyük Ermenistan hayalinden vazgeçmemişler, Türkler'in bütün barış isteklerini geri çevirerek Türk köylerini yakmaya devam etmişlerdir. Ermeni meselesi 21 Kasım'da Brüksel'de toplanan Cemiyet-i Akvam'da görüşülmüştür. Nihayet ordumuzun "muhafaza-i hukuk ve müdafaa-i nefis kudretini filen göstermek" zorunda kalarak, Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü almaları üzerine Ermeniler yenilgiyi kabul ederek antlaşma imzalamıştır (16). Bu başarı üzerine Yeni Adana aşağıdaki makaleyi yayınlamıştır:

ŞARK ZAFERİMİZ MÜNASEBETİYLE

" Milletimizin hayat ve istiklâli için giriştiği bu haklı davada gösterdiği mukavemet, yalnız Anadolu'ya değil, bütün şark milletlerine ve bütün İslam âlemine de hürriyet ve istiklâl bahşedecektir.

(11) YA, 7 Kanunuevvel 336/7 Aralık 1920, sayı: 36.

(12) YA, 2 Teşrinievvel 336/2 Ekim 1920, sayı: 18.

(13) YA, 9 Teşrinievvel 336/9 Ekim 1920, sayı: 20 ve 19 Teşrinievvel 336/19 Ekim 1920, sayı: 22.

(14) YA, 30 Teşrinievvel 336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

(15) YA, 1 Teşrinisani 336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(16) YA, 13 Teşrinisani 336/13 Kasım 1920, sayı: 29.

Düşmanlarımızın Dünya'ya tahakküm etmek ve geri kalmış millileri daima esir olarak kullanmak ve onların hukuk-ı tabiiye ve siyasiyelerini asla kabul etmemek yolundaki inad ve sırarlarına karşı, bütün esir milletlerin harekete geçmesini ve bugünkü Avrupa tahakküm ve cebiriyetinin yıkılarak şarktan def' olup gitmelerini ancak bizim gösterdiğimiz azim ve mukavemet temin edecektir. Bugün Dünya'da yeni ve muazzam inkılâplar oluyor. Garb ve şark, zulüm ve hürriyet birbirlekiyle çarpışıyor. Beşeriyetin bugün mazlum ve çalışkan unsurları mutehakkim ve gaddar zümrelere karşı-bizim gibi- hakkını istiyor. Mademki Dünya'da bir hak ve bir adalet var ve mademki cenab-ı hak âdil ve kâdirdir. O halde hak yolundaki mücahedemizin de er geç muvaffakiyetle tetvic edeceğinden emin olarak, düşmanlarımızın henüz kırılmayan zulüm ve tecavüzlerini parçalamak ve onları topraklarımızdan kovmak için bütün kuvvet ve azmimizle yolumuza devam edelim ve bilelim ki Allah daima doğruların yardımcısıdır" (17).

Doğu'daki yenilgiyi, İstanbul ve Adana Ermenileri üzüntü ile karşılamıştır. İstanbul Ermenileri 2 gün dükkanlarını açmamışlar ve kiliselerde matem tutmuşlardır (18). Buna karşılık Adanalılar, Ermenilerle yapılan antlaşmayı kutlamak üzere Pozanti'yi baştan başa bayraklarla süslemiş, gece de meşaleler yakarak törenler düzenlemiştir (19).

Yeni Adana, Ermenilerle ilgili olarak 5 Mart 1337/1921. tarihli 60. Sayıda ise şu makaleyi neşretmiştir:

TAŞNAKLAR VE ERMENİLER

" Şark ordumuzun ileri harekâtı önünde makhur, aciz, topunu tüfeğini bırakarak kaçan ve en son teslim olarak, hiyanet ve zulümkârlığının cezasıyla karşı karşıya kalan Ermenilerin dünkü müdürleri Taşnaklar bugün Erivan'da yeni bir taklib-i hükümetle tekrar iktidar mevkiine geçtiler. Çarlığın sükutundan bir müddet sonra, topraklarımızı terke mecbur olan Rus ordusunun yerine kaim olarak, şark vilâyetlerimizde bir buçuk milyona karib Türk'ün, pek feci mezalim ve şeneatle imhasını intac eden Ermeni Taşnak şekâveti, şimdi idare başına tekrar geçerken, Anadolu'ya karşı tatlı dil ve güler yüz göstererek, dostluğundan, samimiyetinden dem vuruyor. Çünkü başka sahalarda tekrar sergüzeşt arayacağı için, pek ağır olan Türk yumruğundan azâde kalmak emelinde...

Hükümetin bugünkü Ermenistan'a ve Taşnaklara karşı siyaseti ne olursa olsun, ben bir Adanalı Türk olmak itibarıyla, bu, kuvvetten ma'ada hiçbir namus, mukaddesat, hak, ahlâk ve akaid huzurunda küçük bir hürmet duygusuyla bile mütehassis olmayan riyâkâr millete aslâ ve aslâ inanmam...

O Ermenileri ki, asırlarca aramızda yaşatarak, bizden mes'ud, bizden zengin yaptık. Maksatlarına hürmet ettik. Dinî ve hatta millî

(17) YA, 16 Teşrinisani 1336/16 Kasım 1920, sayı: 30.

(18) YA, 30 Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34.

(19) YA, 7 Kanunuevvel 1336/7 Aralık 1920, sayı: 36.

teşkilâtlarına el sürmedik. Devletin en ağır yüklerini omuzlarımızda bir taşıdık. Yemen çöllerinde, hudut boylarında onların huzur ve rahatı için ölenler biz idik. Buna rağmen bu kâfir, nâmerd vatandaşlar, minned ve şükran yerine, kadınlarımızı, ihtiyarlarımızı, çocuklarımızı öldürmek için gizliden gizliye hançer ve bomba hazırlamadılar mı?...

Ermeniler, ister İngiliz, ister Fransız, ister Amerikan, isterse Rus rengine boyansınlar, ister şapka, ister kasket, ister kalpak ve isterse külah giysinler ve isterse bugün Fransız âdetini, yarın İngiliz merasimini, ertesi gün Amerikan tarz-ı muâşeretini kabul etsinler... elhasıl ne olmak isterlerse istesinler, yine adam olamazlar. Bu onların ezeli ve ebedi şiarlarıdır. Çünkü ruhları melus, akideleri çürük, tiynetleri bozuk, nankör, zebunkeş mahluklardır."

Yeni Adana, yayınlarında Gürcülerle ilişkilere de büyük yer vermiştir. Ardahan ve Artvin'in anavatana ilhakından sonra (20), "Batum'u da İşgal Ettik" başlıklı haberde, Şark ordumuzun 13 Mart günü Cuma namazını müteakib, ahalinin alkış ve sevinç gözyaşları arasında Batum'a girdiği bildirilmekte, bunu sağladıkları için Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle, orduya şükran duyguları ifade edilmektedir (21).

Yeni Adana gazetesinin haber ve yorumlarında Doğu cephesindeki gelişmelere önem vermiş olması iki nedene bağlanabilir. Birincisi, Millî Mücadelenin başarısının bir bakıma Ermeni sorununun çözümüne bağlı olduğu inancı. İkincisi ise, Çukurova'da Ermenilerle yapılan mücadelenin sonucunun, Doğu'da Ermenilerle mücadelenin sonucuna bağlı olması. Nitekim Ermenilerle yapılan antlaşma sonunda ortaya konulan tavır, bunu Ermenilerin de, Adanalıların da gerektiği gibi idrak etmiş olduklarını göstermektedir.

3. Batı Cephesi

a) Sakarya Savaşı'na Kadar:

I. Dünya Savaşı sırasında İzmir ve çevresi Yunanistan ile İtalya arasında mücadeleye konu olmuştu. 15 Mayıs 1919'da Yunanistan İzmir'den Batı Anadolu'yu işgale başladı. İngiltere desteğindeki Yunanis-

(20) YA, 26 Şubat 337/1921, sayı: 58.

(21) YA, 15 Mart 337/1921. Batum'un anavatana ilhaki yurttta büyük sevinç yaratmış, bu nedenle Bor'da şenlikler düzenlenmişti. YA, 19 Mart 337/1921, sayı: 64.

tan'ın, Anadolu'nun bir kısmını Yunanistan'a ilhak amacı taşıyan hareketi, Batı cephesini Millî Mücadele'nin başarısı bakımından önemli hale getirdi. Bu nedenle Batı cephesi muharebeleri hem askerî hem siyasî gelişmeler üzerinde belirleyici rol oynamıştır. bu niteliğinden dolayı da, basın ve kamuoyu tarafından dikkatle takip edilmiştir.

Yeni Adana gazetesi, 1920 yılı sonunda Yunan ordusuyla ilgili bir haberinde; Yunan zabıtları arasında Yunanistan'ın imha olunacağı yolunda görüşler bulunduğunu, Yunan ordusunda savaş alehları cemiyetlerin teşekkül ettiğini, maneviyatının bozuk olduğunu, Demirci dolaylarında isyan çıktığını ve 9 askerinin idam olduğunu (22), yazmaktadır. Yine aynı tarihlerde Venizelos'un İngiltere ve Fransa'nın himayesine dayanan emperyalist bir siyaset izlediği, ancak bu siyasetin başarılı olamayacağı belirtilmekteydi (23). Yunanistan'ın Anadolu politikasının İngiltere'nin desteği ve Ethem'in ihaneti sayesinde etkili olduğu savunulan başka bir yorumda ise, İngiltere'nin amacı, "bütün Müslümanların tevaccühünü kazanmış olan Türkiye'nin ortadan kaldırılması veya İngiltere'nin kontrolüne girmesinin sağlanması" şeklinde izah edilmektedir (24).

Yeni Adana'da I. İnönü muharebesinden önce Batı cephesi konusunda yazılanların, Yunan ordusunun güçsüzlüğü, düzensizliği ve isteksizliği ile Yunanistan-İngiltere ilişkisini ortaya koymaya yönelik olduğu söylenebilir.

I. İnönü muharebesinin, Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan resmî tebliğ dışında, basında fazla yankı bulmadığı anlaşılmaktadır (25). Ancak, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren Londra konferansı, Yeni Adana tarafından günü gününe takip edilmiştir. Bunun

(22) YA, 19 Teşrinievvel 336/19 Ekim 1920, sayı: 22.

(23) YA, 24 Teşrinisani 336/24 Kasım 1920, sayı: 32.

(24) YA, 29 Kanunuevvel 337/29 Ocak 1921, sayı: 50.

(25) YA, 29 Kanunusani 337/29 Ocak 1921, sayı: 50. Yücel ÖZKAYA; "I. ve II. İnönü Muharebelerinin Basındaki Yankıları", A. Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, 1981, s.230-231.

nedeni konferansta Adana'nın durumunun ve geleceğinin tartışılmasıdır. Zira Fransızlar, Adana'da Arab İttihad-ı Alevi Kulübü ve Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye (26) adlarıyla iki cemiyet oluşturmuşlar, bu cemiyetler marifetiyle ahaliden rey toplayarak, halkın Fransız yönetiminden memnun olduğunu göstermek istemişlerdi (27). Pozantı ve çevresinde bulunan Türkler 23 Şubat'ta, Araplar da daha sonra iki ayrı telgrafla Fransa'nın bu faaliyetini şiddetle protesto etmişler, Büyük Millet Meclisi'nin derhal gereken tedbirleri almasını istemişlerdi (28). BMM ile Londra'da bulunan temsilcilerini konudan haberdar ederek, gelişmelere karşı uyardı. Yeni Adana gazetesinin, Fransız politikasına karşı, Ankara'da ve kamuoyunda bu tepkinin oluşmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır (29).

Londra konferansı başlamadan önce ABD, konferansa katılmayacağını İtilaf devletlerine bildirdi (30) Konferansın başında, İstanbul temsilcisi Tevfik Paşa, "millet namına irade-i kalam etmekliğin Ankara Büyük Millet Meclisi murahhaslarına" ait olduğunu ifade etti (31). Bekir Sami Bey 23 Şubat'ta anlaşma için Ankara'nın tekliflerini or-

(26) YA, 15 Şubat 337/1921, sayı: 55'de cemiyetin kurulduğunu ve başkanlığına Vali Vekili Abdurrahman'ın getirildiğini haber vermiştir. Aynı yazıda, "Fransızlar hiç şüphesiz kendi taraftarları olan bir takım hainleri bir arada toplayarak harice karşı memlekette halkın hissiyatına tercüman olan bir cemiyet mevcut olduğunu... göstererek birçok dolaplar çevireceğine şüphe yoktur" sözleriyle Fransız faaliyetlerine dikkat çekilmektedir. Kasım ENER, cemiyetin kuruluş tarihini 30 Mart 1921 olarak gösteriyorsa da bu doğru değildir. **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, 1970, s.271.

(27) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

(28) Protesto metinleri YA, 22 Şubat 57. ve 12 Mart 63. sayılarda yer almaktadır. Ayrıca 15 Mart 63. sayıda "Adana Arablarının Mefkuresi" makalesinde aynı konu işlenmektedir. Protestoların daha Meclise gönderilmeden gazetede yayınlanması, seçilen kelimeler, kullanılan üslup bu metinlerin Yeni Adana Gazetesi tarafından hazırlanmış olduğu izlenimi vermektedir.

(29) I. Protesto metni mecliste 26.2.1921 günü gereği için Hariciye Vekâleti'ne sevk edilmiştir. ZC, c.8, s.434. BMM, vasıtasıyla Londra Konferansına protestolar çekildi. Ayrıca Adana, Mersin ve Kozan Mebusları, Yeni Adana gazetesine gönderdikleri telgrafla, Adana'nın anavatandan ayrılmasının söz konusu olmadığını ve en kısa zamanda kurtarılacağını taahhüt etmişlerdir, YA, 1 Mart 337/1921, sayı: 59.

(30) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

(31) Tevfik Paşa'nın bu davranışı İzmit mebusu Sırrı Bey'in telgrafıyla haber alınmıştır. YA, 28 şubat 337/1921, sayı: 58 ve ZC, c.8, s.402. Daha sonra B. Sami Beyde haberi doğrulamıştır. ZC, c.8, s.450.

taya koydu. Ankara'nın isteği özetle; Avrupa ile sınır, 1913'deki sınır, Güney sınırı, Araplarla meskun yerler, Doğu sınırı, Ermenilerle yapılan antlaşmada belirlenen sınır idi. Ankara temsilcileri konferansa, Anadolu'nun nüfus yapısıyla ilgili bir istatistik de sundular. 25 Şubat'ta Bekir Sami Bey ve Tevfik Paşa, her ikisi de Fransızca tekellüm ile Şark'da sulh için gerekli şartları ortaya koydular. Ankara ve İstanbul temsilcileri kesin teklifleri tesbit üzere konferans süresince birlikte çalıştılar (32). 19-20 Mart'ta İstanbul'a dönen, İstanbul hükümeti temsilcileri, Ankara heyeti ile "pek samimi münasebetta" bulduklarını ifade ettiler (33).

Londra konferansı, Ankara'nın tekliflerinin itilaf devletlerine iletilmesini sağladı. Bu devletler de yeni tekliflerini ortaya koydular. Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta bu teklifleri "yeni bir Sevr" olarak nitelendirdi (34). Heyet-i Vekile reisi Fevzi Paşa da, konferanstaki gelişmeleri olumlu ancak yetersiz olarak değerlendirmiştir (35).

Konferansın sonunda, İstanbul heyetinden Reşid Paşa Londra'da kaldı. Osman Nizami Paşa Roma'ya döndü. Tevfik Paşa Paris'e gitti (36). Ankara heyeti Doktor Nihad Reşad Bey'i Londra'da bırakarak Paris'e gittikten sonra (37), İstanbul yoluyla Samsun'a geldi. İstanbul halkı ve Peyam-ı Sabah ile Alemdar müstesna İstanbul basını Ankara heyetine büyük ilgi gösterdi (38).

(32) YA, 1 Mart 337/1921, sayı: 59.

(33) YA, 29 Mart 337/1921, sayı: 67. Millî Mücadele'ye muhalif Ferda gazetesi, konferansa davet konusunda İstanbul ile Ankara Hükümetleri arasında anlaşmazlık çıkmasını Ankara Hükümeti'nin "istiklalini ilanı" olarak değerlendirmiş, BMM'nin "hukuk-ı saltanat ve Hilafete mâlik bir padişahı tanımadığı" görüşünü savunmuştu. Ferda, 24 Şubat 337/1921, sayı: 209.

(34) YA, 22 Mart 337/1921, sayı: 65.

(35) YA, 13 Mayıs 337/1921, sayı: 80.

(36) YA, 29 Mart 337/1921, sayı: 67.

(37) YA, 22 Mart 337/1921, sayı: 65.

(38) YA, 19 Nisan 337/1921, sayı: 73 ve 26 Nisan 337/1921, sayı: 75.

Yunan saldırısının 31 Mart 1921'de II. İnönü zaferi ile durdurulması kurtuluş ümidlerini arttırmıştı. Yeni Adana bu başarıyı okuyucularına övgü dolu cümlelerle duyurdu. "Türk'ün Büyük Yiğitlikleri" başlığı altında verilen zafer haberi, ikinci sayfada "Anadolu'nun genç ordusu vatınımıza musallat olan yunan haydutlarını İkinci İnönü Meydan Muharebesi'nde tamamen perişan etti" cümlesiyle devam ediyordu (39). Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine, Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraflar ile Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın "vaziyet-i harbiye" hakkındaki görüşleri de gazetede yer aldı (40).

Yeni Adana, II. İnönü Muharebesinden sonra Yunanistan'ın durumunu ve Avrupa devletlerinin politikasını şöyle değerlendiriyordu.

İKİNCİ İNÖNÜDEN SONRA YUNANİSTAN

"Artık, bugün dünküne nazaran başka bir Yunanistan karşısındayız. Kendisini ikinci defa İnönü'de azmin çelik cephelerine çarparak başını parçalayan Yunan ordusu mağlup ve perişan, silahını, mühimmatını, teçhizatını, her şeyini atıp kaçarken, düne kadar her türlü muavenet ve teşvikatı gördüğü Avrupa'nın itilâf hükümetleri de hiç olmazsa zimnen, bitarafıklarını ilana mecbur oldular.

Mütarekeden sonra Avrupa, bize karşı beslediği gayz ve intikamını izhar ve tatbik için haris ve cüretkâr iki küçük hükümet buldu. Şarkta Ermenistan, garbda Yunanistan...

Bunlardan birincisi şark ordumuzun keskin kılıçları altında münhezim ve makhur aman dilemeye mecbur olduğu zaman, hamisi bulunan Avrupa'nın emperyalist hükümetlerinden muavenet göreceği yerde, "vah, vah, yazık oldu" bile diyen bulunmadı. Çünkü Avrupa'nın zihniyeti, zaafi, kuvvetsizliği himaye edemezdi ve nitekim Ermenistan bu suretle müsta'mel ve çürük bir paçavra gibi terkedildi.

Şimdi sıra Londra Konferansı'nda çok yüksekte atıp tutan ve makul olan bütün teklifâtı büyük bir küstahlıkla reddederek, Türklerin ordusunu da, hükümetini de beş günlük bir askerî gezinti ile darmadağın edecek olan Yunanistan'a geldi.

Filhakika konferansın akibetinde Kostantin hazretlerinin muazzam (!?) ve kahraman (!?) ordusu taarruza başladı. Lâkin neyleyelim ki, bu muazzib Türk ordusu şaka filan tanımadı. Zavallı Kostantin'in zavallı ordusunu geldiği yere doğru berbat ve mahvederek kovdu. Şimdi de, darmadağın ve perişan bir halde firar eden Yunanlı misafirlerimize (!) güzel bir süngü ziyafeti vermekle meşgul.

(39) YA, 2 Nisan 337/1921, sayı: 68.

(40) YA, 5 Nisan 337/1921, sayı: 69. A.A. kaynaklı bir haberde de II. İnönü zaferinin Bulgar kamuoyu üzerinde olumlu etki yarattığı ve Bulgarlar tarafından desteklendiği belirtilmişti. YA, 24 Mayıs 337/1921, sayı: 89.

İşte bu beklenmeyen vaziyet karşısında Avrupa diplomatları derhal: "Biz bu meselede bitarafız, Türklerle Yunanlılar kozlarını kendiler paylaşsın, biz karışmayacağız" diye, şımarık Yunanistan'ı hiç olmazsa terkeder gibi görünmek mecburiyetini hissettiler...

Artık bütün dünya anladı ki, hiç yoktan ordular, hazineler meydana getiren Türk milleti, hakkını iyi muhafaza edebilir, düşmanı kim olursa olsun pekâlâ yere serebilirmiş...

Şimdi biz, muzaffer kahraman ordumuzun süngüsünün ucuyla Yunanistan'a lâyük olduğu bir akibet çizeceğine kani ve mutmain olarak bekleyelim ve Allah'a şiddetle rabt-ı kalb edelim. Çünkü Allah'ın yardımını refik olmazsa her iş yarı kalır." (41).

II. İnönü muharebesinin birinci yıldönümü törenleri gazetede daha büyük bir yer işgal etmiştir. "Anadolu Zaferinin Temelleri Burada" başlıklı yorumda, II. İnönü zaferinin önemi izah edilmiş (42), Adana'nın kurtuluşuna yol açan gelişmeler de bu başarıya bağlanmıştır (43). Bu yıldönümü münasebetiyle cephede büyük bir tören düzenlenmiş, 4.5 saat süren törene Mustafa Kemal Paşa da katılmıştır. Azerbaycan Şurular Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi, Rusya Temsilcisi ve Afgan Sefiri de bu yıldönümü münasebetiyle M. Kemal Paşa'yı kutlamışlardır (44).

Yeni Adana, M. Kemal Paşa'nın 13 Nisan tarihli "Yunan Haydutlarının Son Cinayetleri, İnsaniyet Utansın" başlığıyla, Anadolu'daki Yunan mezalimini protesto ettiği beyannameyi yayınladığı 16 Nisan 1337/1921 tarihli nüshasında, Yunan mezalimini aşağıdaki satırlarla okuyucusuna duyurmuştur.

"Bir seneden beri anayurdumuzun gün batısı tarafında, Yunan haydutlarının milletdeşlerimize reva gördükleri zulüm ve cinayetler o kadar çok ki, yazmakla, söylemekle bitmez. Sevgili güzel İzmir'imizde, beş büyük padişah türbesini, en güzel ve en kıymetli mabetlerimizi göğsünde saklayan cennet Bursa'mızda, ne kız, ne kadın, servet, ne mülk, hiçbir şey bırakmadılar. Koca Osmanlı padişahlığını kuran büyük Osman Gazi'nin merkad-ı mübarekesinin üzerine Venizelos'un piç oğlu elinde Yunan bayrağı olduğu halde çıkararak,

- Kalk Osman, kurduğun sultanlığı bak nasıl yıkıyorum, diye haykırıyordu.

Evet kardeşler, Yunanlılar müdafaasız buldukları her yeri öyle yakıyor ve öyle yıkıyorlardı ki, oralarda insan yaşadığına bir türlü

(41) YA, 9 Nisan 1337-1921, sayı: 70.

(42) YA, 31 Mart 338/1922, sayı: 242.

(43) YA, 2 Nisan 338/1922, sayı: 243.

(44) YA, 3 Nisan 338/1922, sayı: 244.

inanılmazdı. Dereler, çıplak kadın, kız cesetleriyle, camiler, yollar, gözü önünde kızı, karısının namusu hatk edilmiş babalar kardeşlerle dolu idi. Tarihin şimdiye kadar kaydetmediği en vahşiyane bir tarzda, ne kadar kardeşimiz varsa Yunanlılar tamamen kesmeye başladılar. Bunları Frenkler de gördü. Hepsi kıs kıs güldüler. Ölen kardeşlerimize zerre kadar acımadan, ne yapaım diyerek bir yandan Yunanistan'ı tekrar üzerimize kışkırttılar. Güya bu defa Anadolu baştan başa Yunanlılara ram olacak, geçtikleri yerde şimdiye kadar yaptıklarını Anadolu içlerinde tekrar ederek Türk'ü tamamen ikna edeceklerdi. Millet bunu çabuk anladı. Hep birden silâhına sarılarak düşmanı ezdi. Fakat kardeş, düşman bu mağlubiyetin acısını zavallı hemşirelerimizden, ihtiyar dedelerimizden, ak saçlı ninelerimizden aldı. Bu defa memleketi öyle yaktı ki, taş taş üstünde bırakmadı. Şimdi senin din ve kan kardeşlerin, yıkılan yuvalarının önünde bir lokma ekmeğe el açmış, ölümle pençeleşiyor. Bunları düşün... Karşıdaki düşman yedi başlı yılanın daha zehirli ve vahşidir.

Elindeki silaha hürmet et. Eğer birgün silahsız kalacak olursan, hiç şüphesiz o zalim düşmanlar senin kızına, anana, hemşirene, Allah'ın kitabına, evine barkına aynı şeyi yapacaklardır.

Koca Türk... öz vatanının yâdellere geçmesine, camilerin yıkılıp üzerine tiyatrolar yapılmasına razı mısın? Hayır, hayır, senin temiz yüreğin, kıymetli namusun, faziletin, ırz ve dinine olan kuvvetli sevgilerin buna tahammül edemez...

Dindaşlarını, millettaşlarını boğazlayıp yakanları öldürmek için kükre. Eğer sen susarsan, sevdiğin Kur'an da, Kur'an'ı hıfz eden vatan da, evlâd-ı ıyalın da ayaklar altında kalacaktır." (45).

Yunanistan, II. İnönü'den sonra hemen taarruza geçeceğini ilan etmişti (46). Fakat Sakarya Savaşına kadar bunu yapamadı. Yunan taarruzu, kralın cepheyi denetlemesini müteakip 12 Temmuz'da başladı (47). Yunan ilerleyişinin devam etmesi üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, "mezarlarına yaklaşıyorlar, düşmanın ölüm yolculuğudur" (48). Sözleriyle, Yunan ordusunun başını şansının bulunmadığını açıklıyordu. Fevzi Paşa, başka bir beyanıtında ise, ordumuzun düşmanın arzu ettiği mahalde değil, bizim arzu ettiğimiz yerde muharebeyi kabul ederek düşmana kesin darbeyi vuracağını açıklamıştı (49). Yunan taarruzu bütün yurttta heyacan yaratmıştı. Halide Edip Hanım, ısrarlı isteği üzerine cep-

(45) YA, sayı: 72.

(46) YA, 18 Mayıs 337/1921, sayı: 84.

(47) YA, 12 Temmuz 337/1921, sayı: 125.

(48) YA, 23 Temmuz 337/1921, sayı: 132.

(49) YA, 2 Ağustos 337/1921, sayı: 136.

heye davet edildi ve askerlerimiz için moral kaynağı oldu (50). Anadolu Ajansı düşmanın amacını "Kur'an'ı yer yüzünden kaldırmak ve İslam'ı yıkmak" olarak tanımlamış, hak yolunda herkesi "salâh-ı mücahede"ye davet etmişti (51).

Sakarya Savaşı Çukurova'da da heyecan yarttı. Yunan taarruzu önceden bilindiği için Pozantı'da bulunan ve Fransızlarla mücadele eden 41. Tümen Şerif Bey komutasında, 24 Mart 1921'de Batı cephesinde hareket etti ve Fahrettin Paşa komutasındaki 23. ve 27. Tümenlerle birleşerek, düşmanın Çay-Bolvadin hattında durdurulmasını sağladı (52). Namrun ve çevresinde faaliyet gösteren Hacı Mehmet Ağa Gönüllü müfrezesi de 21.8.1921 tarihinde batı cephesine müteveccihen bölgeden ayrıldı (53). Bor kazasında ve Namrun'da Sakarya Savaşı süresince, Cuma hutbelerinde orudumuzun başarısı için dualar okunmuş ve yardım toplanmıştır (54).

Sakarya Savaşı, 23 Ağustos-13 Eylül tarihleri arasında şiddetli çarpışmalara sahne olduktan sonra Türk kuvvetlerinin başarısıyla sona erdi. Bu başarı Yunan ordusunun durdurulması, hatta karşı taarruzla geriye atılmış olması nedeniyle, Millî mücadele'nin amacına ulaşması bakımından belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğine uygun olarak daha savaş devam ederken Yeni Adana gazetesi tarafından, "Çanakkale kahramanlığının yeniden icrası" olarak değerlendirildi (55). 8 Eylül'de düşman taarruzunun durdurulduğunu (56), 10 Eylül'de zafere ilişkin haberi müjdeleyen gazete (57), 13 Eylül'de özel bir sayı yayınladı. Tamamı

(50) YA, 21 Ağustos 337/1921, sayı: 142. Halide Edib Hanım, yaklaşık bir yıl sonra Büyük Taarruz sırasında da aynı şekilde cepheyi ziyaret ederek askerlere moral verecektir. YA, 1 Eylül 338/1922, sayı: 355.

(51) YA, 1 Eylül 337/1921, sayı: 147.

(52) ENER, **Adana Cephesi**, s.268.

(53) YA, 23 Ağustos 337/1921, sayı: 143.

(54) YA, 2 Ağustos 337/1921, sayı: 136 ve 21 Ağustos 337/1921 sayı: 142.

(55) YA, 6 Eylül 337/1921, sayı: 149.

(56) YA, 8 Eylül 337/1921, sayı: 150.

(57) YA, 10 Eylül 337/1921, sayı: 151.

kırmızı mürekkeple basılan bu özel sayıda, üstte Türk bayrağı, altta ayyıldız simgesi arasında, "Ordumuz Kat'ı Zaferi Kazandı, Düşman Panik Yapıyor" başlığı yer alıyordu. Haberin ayrıntısında ise, 23 Ağustos'da başlayan ve aralıksız 21 gün süren Sakarya Savaşının zaferle sonuçlandığı, düşmanın birçok silah savaş malzemesi ve otomobil bırakarak kaçmakta olduğu belirtilmişti (58). 15 Eylül tarihli nüshada ise, askerlerimizin Sakarya Nehri'ni yüzerek ve köprü kurarak geçtikleri, kaçmakta olan düşmanı takip ve tazyik ettikleri anlatılıyordu (59).

b) Büyük Taarruz ve Sonrası:

Büyük Taarruz öncesinde, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmeye hazırlandığı ve İzmir'e muhtariyet verileceği yolundaki haberler kamuoyunda tartışılıyordu. Yeni Adana, 24 Temmuz'da, üç gün sonra İzmir'de muhtariyet ilan edileceğini ve bir parlamento kurulacağını haber verdi (60). 1 Ağustos'ta İstanbul işgal komutanlığının, İstanbul'un işgali konusundaki haberleri yalanladığı belirtildi (61). 2 ve 4 Ağustos'ta da Yunanistan'ın İstanbul'u işgal edeceğine adir haberler devam etti (62).

Büyük Taarruz'un başlangıcında, basında bu gelişmeye ilişkin bir haber yer almadı. Yeni Adana, Büyük Taarruz'u ancak 29 Ağustos tarihinde yine özel bir sayı ile okuyucusuna duyurdu. Beyaz kağıda basılmış bu sayının birinci sayfası komutanların resminin bulunduğu poster şeklinde düzenlenmişti:

(58) YA, 13 Eylül 337/1921, sayı: 152. Sakarya zaferi Adana'da büyük sevinç ve coşkuyla karşılanmış, her tarafta şenlikler düzenlenmiş, camilerde dualar okunmuştu. **Hakimiyet-i Milliye**, 1 Teşrinievvel 1921/1 Ekim 1921, sayı: 309. Fransa ile yapılan anlaşma gereğince Adana'nın tahliye edileceği öğrenildikten sonra, Pozantı'daki Adanalılar, tekâlif-i milliye gereğince vermiş oldukları malzeme ve hayvanların bedelini orduya bağışlamışlardır. YA, 25 Teşrinievvel 1337/25 Ekim 1921, sayı: 170, **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Teşrinievvel, sayı: 338.

(59) YA, 15 Eylül 337/1921, sayı: 153.

(60) YA, 24 Temmuz 338/1922, sayı: 324. Yunanistan'ın İzmir ve çevresinde muhtariyet ilanına karşı Ankara Hükümeti itilaf devletlerine bir nota vermişti. YA, 24 Ağustos 338/1922, sayı: 348.

(61) YA, 1 Ağustos 338/1922, sayı: 331.

(62) YA, 2 Ağustos 338/1922, sayı: 332 ve 4 Ağustos 338/1922, sayı: 334.

"Senelerden beri azız topraklarımızı yangın yerine çeviren, kardeşlerimizi boğazlayan haydut ordusuna kahhar darbeler indiren kahraman ordumuzun büyük kumandanları" başlığı altında, "Halaskâr ordumuzun büyük Kumandanı Gazi Paşa, Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, ve Erkan-ı Harbiye'den Ali İhsan Paşa'nın fotoğrafları yayımlanmıştır (63).

30 Ağustos-17 Eylül 1922 tarihleri arasındaki hemen bütün sayılarda, ordumuzun başarıyla ilerlediği haberi yer almaktadır (64). Eskişehir, Kütahya, Uşak, Nazilli ve Aydın ile İzmir ve Bursa'nın kurtarılışı ile zafer haberleri devam etmektedir (65). Büyük Taarruz'un değerlendirildiği 17 Eylül tarihli nüshada, On beş gün içinde 250 bin kişilik Yunan ordusunun parça parça edildiği, 380 kilometrelik mesafenin on dört günde katedildiği anlatılmaktadır (66).

Türk zaferi yurt içinde ve yurt dışında büyük yankı uyandırdı. İzmir'in kurtarılması dolayısıyla İstanbul'da şenlikler düzenlendi. İstanbullular, Fatih'in türbesini ziyaret ve dua ettikten sonra Sultanahmet-Eminönü yoluyla Beyoğlu'na geçmek istediler. Ancak İngilizler Galata köprüsünü açarak bu yürüyüşe engel oldular (67). İstanbul'daki şenlik ve tezahürat 15 Eylül'e kadar devam etti. Yaşasın Mustafa Kemal, yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi, kahrolsun Yunanistan şeklinde sloganlar atıldı. Sadece Ayasofya'da 70 bin kişi şükran duasında bulundu (68). Bu

(63) YA, 29 Ağustos 338/1922, sayı: 352.

(64) YA, 30 Ağustos 338/1922, sayı: 353 ve 17 Eylül 338/1922, sayı: 368.

(65) İzmir'in kurtarılması, Türkiye'nin işgalden kurtulması açısından simgesel bir önem taşıyordu. Yeni Adana, 15 Mayıs 1922 tarihinde "Güzel İzmir Dördüncü Matem Yılına Giriyor" başlıklı yazıda, "İzmir'in matemini kalbinde sakla... Silahıyla İzmir'i kurtar" yazıyordu. sayı: 270, İzmir'in kurtarılması dolayısıyla da, Adana mebusu Damar Bey ve Mersin mebusu İsmail Safa Bey, Yeni Adana Gazetesine kutlama mesajı göndermişlerdi. YA, 12 Eylül 338/1922, sayı: 364.

(66) YA, 17 Eylül 338/1922, sayı: 368.

(67) YA, 12 Eylül 338/1922, sayı:364.

(68) YA, 14 Eylül 338/1922, sayı: 366 ve 15 Eylül 338/1922, sayı: 367.

arada Milî Mücadele karşıtı yayın yapan Peyam-ı Sabah gazetesinin matbaası da tahrip edildi (69).

Yeni Adana, Büyük Taarruzun başarıya ulaşmasında, başta Mustafa Kemal, olmak üzere, İsmet ve Refet Paşaların büyük rolü olduğunu, zaten böyle bir savaşı da ancak "Türklerin idâre" edebileceğini belirtiyordu (70).

Türk zaferi hakkında Dünya kamuoyunun değerlendirmesi farklı odaklarda toplanmıştır. İngiliz gazetelerinin genel olarak Türklerin başarısını olumlu karşılamadıkları görülmüştür. Bu gazeteler, Anadolu, İstanbul ve Boğazlarla ilgili sorunların çözülmediğini, İngiltere'nin dış politikasında önemli bir değişikliğin beklenmediğini belirterek, Fransa'nın Anadolu politikasını eleştirmişlerdir. Bu gazetelerin yayınlarında, Ankara Hükümeti'nin Moskova ile ilişkilerinde dikkat çekilmiştir (71).

Lozan Konferansında Batılı devletlerin olumsuz tutum sergilemesi ve Türk isteklerinin kabul edilmemesi, yeniden askerî güce başvurulması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Rauf Bey, 17 Aralık 1922'de verdiği demeçte, "Ordumuz iki misli techizatla milletin emrine hazırdır... Düvel-i muhtelif Türklerin talebini idrak edememiştir. Hâlâ Türklere kapitülasyonları tatbik için uğraşıyorlar" (72) sözleriyle anlaşmazlığın esas unsurlarını vurgulamıştır. Yeni Adana, konuyla ilgili bir baş yazısında; Türkiye'den Ermeniler için yurt istendiği, azınlık haklarının imtiyaza dönüştürülmesine çalışıldığı, Cemiyet-i Akvam'ın azınlık haklarını denetlemesi düşüncesi, Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesinin önerilmesi, kapitülasyonların başta bir şekilde devamı için çaba harcandığı, görüşünü öne sürerek, konferans hakkında olumsuz bir tablo çizmiştir (73).

(69) YA, 12 Eylül 338/1922, sayı: 364.

(70) YA, 6 Kanunuevvel 338/6 Aralık 1922, sayı: 435.

(71) YA, 15 Eylül 338/1922, sayı: 367.

(72) YA, 19 Kanunuevvel 338/19 Aralık 1922, sayı: 446.

(73) YA, 20 Kanunuevvel 338/20 Aralık 1922, sayı: 447.

Konferansda Türkiye'nin beklentisi doğrultusunda bir gelişmenin olmaması üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, sorunun çözümüne yönelik olarak şu mesajı vermiştir:

"Ordumuz her gûnâ harekete hazırdır" (74)

B. TBMM ve ANKARA HÜKÜMETİ

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de olağanüstü şartlarda ve olağanüstü yetkilerle toplanmıştır. Meclisin açılması, Milli Mücadele'nin teşkilâtlanması, yönetilmesi ve hukukî meşruiyeti bakımından önemli bir gelişme sayılmaktadır. Yeni Adana gazetesi, BMM'nin amaçlarını benimsemiş, meclisin başarısı ve etkinliği için çaba harcamıştır.

Yeni Adana gazetesine göre BMM'nin açılmasının iki nedeni vardır. Birincisi, "İstanbul'un tesir ve müdahalesinden azade... (Türk Milleti'nin) ruhî ihtiyacâtına uygun ve asırlardan beri mahrum bulunduğu kendi kanunlarını tanzim etmek" (75). İkincisi ise, halkı keyfi müdahale ve haksızlıklardan kurtararak, refah ve saadetini sağlamaktır (76). Meclisin meşruiyeti hiçbir şekilde tartışma konusu olamaz. Çünkü, kuvvetini halktan alan Müdafaa-i Hukuk teşkilatına dayanmaktadır (77).

Yeni Adana, 23 Nisan'da meclisin açılışını, "Anadolu'da İstiklâl mücadelesinin kat'i surette teşekkül ettiği gün" (78) olarak değerlendirmektedir. Ayrıca meclis, "Gazi Paşa'nın açtığı isyan ve ihtilâl bayrağı altında" toplanmanın ifadesidir. Gazete Meclisin açılışının birinci yıldönümü ve millî bayram olarak kabulü münasebetiyle okuyucularının bayramını kutlamaktadır. 23 Nisan'ın millî bayram olarak kabul edilmesi münasebetiyle 25 Nisan 1921'de Pozantı'da Vali Hilmi Bey ve Yeni Adana gazetesi başyazarı Dünder Bey'in de katıldığı bir tören düzenlenmiştir.

(74) YA, 31 Kanunuevvel 338/31 Aralık 1922, sayı: 456.

(75) YA, 1 Teşrinisani 336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(76) YA, 19 Kanunusani 337/19 Ocak 1921, sayı: 47.

(77) YA, 25 Haziran 337/1921, sayı: 113.

(78) Y, 23 Nisan 338/1922, sayı: 256.

Törene katılanlar, "Yaşasın Millet, Yaşasın Ordu, Yaşasın Meclis", sloganları atmışlar, gece de caddeler ışıklandırılmıştır (79). 23 Nisan 1922'de ise, gazete, okuyucularının "kıymetdâr inkilâb" bayramını kutlamış, bu yıldönümü münasebetiyle, Ceyhan ve Mersin'de yapılan törenler hakkında bilgi vermiştir (80). Ayrıca Lefkoşa Türk kulüpleri, bilumum İslâm müeesesâtıyla Türk çarşıları, Osmanlı sancaklarıyla donatılmıştır (81).

Yeni Adana, Ankara yönetimine her zaman güven duymuş ve onu desteklemiştir. Nitekim aşağıdaki makalede, TBMM ve başkanına yönelik eleştirileri cevaplandırırken, meclise güvenini dile getirmektedir.

"Son zamanlarda Anadolu dahiline yeni yeni propaganda mikropları sokulmaktadır. Düşmanlarımızın silâhla, kuvvetle başa çıkamadıkları millî ve kahhar azmimizi gülünç ve pek "ahmak aldatan" şaibelerle güya gevşetmek istemeleri ve bu uğurda akıl ve hayale gelmedik yalanlar uydurmaları şüphesiz ki, bize nacak hafif bir tebessüm hediye etmekten başka bir tesir yapamaz.

Meselâ durup dururken Kazım karabekir Paşa'dan padişaha bir telgraf çektiler "sadakat ve ubudiyetname ile mütehassis buldukları (!), hazret-i padişahiye inkilâbda hazır bulunduğunu söyletiyorlar...

Güya Gazi Paşa müthiş bir bolşevikmiş ve her ne olursa olsun Anadolu'ya bolşevikliği tamamıyla sokacaktı. Ama arkadaşları karşı koymuşlar (!) ve şimdi Ankara ve Anadolu gerek bu, gerek buna benzer siyasî ihtilâflardan dolayı karma karışık imiş (!) !..

Muntazam bir ordu, faal ve şuurlu bir idâre makinesi Anadolu'da saat gibi işliyor. Bu makineyi işleten Büyük Millet Meclisi ve onun temin ettiği kumandan ve müdürler arasında şayan-ı şükrandır ki, düşmanın bütün palavralarını hükümsüz bırakacak kadar bir tesanüd ve samimiyet vardır. Çünkü bugünkü Anadolu ancak ölmek ve müstakil yaşamak için kükreyen kahramanlar diyaridir. Buraya şahsî ihtiraslar, menfaatler girmemiştir ve giremez." (82).

Olağanüstü şartlarda kurulan ve görev yapan Büyük Millet Meclisi, yasama görevini yerine getirirken, şartların gereği olarak, olağanüstü yasalar yapmak ve kurumlar oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu yasalar arasında, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyaneti Vatanîye Kanunu ve 11 Eylül 1920 tarihli Fırariler Hakkında Kanun önemli bir yer tutar. Bundan

(79) YA, 26 Nisan 337/1921, sayı: 75.

(80) YA, 30 Nisan 338/1922, sayı: 259.

(81) YA, 4 Mayıs 338/1922, sayı: 262.

(82) YA, 17 Haziran 1337/1921, sayı: 107.

sonra Millet Meclisi adına yargı görevini yerine getirmek üzere, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına karar verilmiştir. Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Diyarbakır'da birer İstiklal Mahkemesi kurulması yolundaki kanun teklifi görüşülürken, Dahiliye Vekaletinin 15.11.1920 tarihli önerisi üzerine Pozantı'da da bir İstiklal Mahkemesinin kurulması kabul edilmiştir (83). Yeni Adana gazetesi, İstiklal Mahkemelerinin kuruluşunu şöyle değerlendirmektedir:

"Kuva-yı Milliye ilk teşekkül ettiği zaman, birçok yolsuzluklar oldu. Bazı adamlar bu işin içerisine çete olarak karışıp, köylülere ve halka pek çok eziyet ettiler. Hatta vicdansızlık yaparak, kardeş malına göz dikerek kötülükler yaptılar... Fakat hükümetimiz bunları yeni yaptığı teşkilâtıyla ortadan kaldırıyor... İstiklâl Mahkemeleri bu gibi yolsuzlukları kökünden kazıyıp, adaletin gayet çabuk temini için tesis edilmiştir." (84). Gazete başka bir yazıda da, BMM'nin halkı keyfi muamele ve haksızlıklardan kurtarmaya azmettiğini, bu hususun temini için gereken bütün tedbirleri alacağını belirtmektedir (85).

Büyük Millet Meclisi adına yargı görevini yerine getirmek amacıyla Pozantı İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmişti. bu mahkemenin görev alanı Adana, İçel, Kozan, Cebelibereket ve Mersin mintika alanı olarak belirlenmiştir. Mahkeme reisi Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey, üyelerden Silifke mebusu Şevki Bey 6 Aralık 1920 tarihinde, Beyazid mebusu Atuf Bey birkaç gün sonra Pozantı'ya gelerek göreve başlamıştır (86).

(83) ZC, c.5, s.332-333, Ergün AYBARS; **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir 198, s.84.

(84) YA, 21 Kanunuevvel 336/21 Aralık 1920, sayı: 40.

(85) YA, 19 Kanunusani 337/19 Ocak 1921, sayı: 47.

(86) YA, 7 Kanunuevvel 336/7 Aralık 1920, sayı: 36. Kasım Ener mahkemenin görev başlama tarihini 28 Aralık olarak belirtiyor. **Adana Cephesi**, s.267. Aybars, "Göreve başlama tarihi kesin olarak bilinmiyor. Aralık ayının ortaları olması mümkündür" diyor, s.84.

Pozantı İstiklal Mahkemesinin, Türkiye Devleti BMM namına, halkı düşman tehlikesine karşı mücadeleye çağıran beyannamesi, Yeni Adana gazetesinin 28 Aralık 1920 tarihli nüshasında yayınlandı (87). Gazete daha önce de mahkemesinin faaliyetleriyle ilgili olarak, "mal-i miriyi zimmetine geçirmekten dolayı rütbesinin refiyle bir sene müddetle hapsine" karar verilmiş olan, ihtiyad mülazimi Selânikli Ali Ertuğrul Efendi hakkındaki kararın yerine getirildiğine dair habere yer vermişti (88). Mahkeme, Pozantı'daki grevini yaptıktan sonra Gülek-Karaisalı yoluyla Kozan'a gitmiş çalışmalarına bir süre Karaisalı ve Kozan'da devam etmiştir (89). Şubat ayı ortalarında yeniden Pozantı'ya dönen heyet, BMM'nin 17.2.1921 tarihinde, Ankara'daki I numaralı İstiklal Mahkemesi dışındaki mahkemelerin görevine son vermesi ve üyelerini meclise davet etmesi üzerine Pozantı'dan ayrılmıştır (90).

Pozantı İstiklal Mahkemesi'nin yaklaşık iki ay süren görevi müddetince baktığı davaların tamamı, cinayet ve yaralama, firar, rüşvet ve gasb, casusluk ile görevi kötüye kullanma iddialarından oluşmaktadır. Ergün Aybars'a göre mahkeme, 7'si idam olmak üzere 31 kişiyi cezalandırmıştır (91). Bizim Yeni Adana gazetesi yayınlarından tesbit edebildiğimiz kadarıyla mahkeme, 3'ü firar maksadıyla katil, 2'si casusluk, biri de firar ve şekâvet suçundan toplam 6 kişiyi idama mahkum etmiştir. Karaisalı çevresinde gasb faaliyetinde bulunan Nasrullah Ağa müfresesi dağıtılarak neferleri cezalandırılmıştır. Emin Ağa taburundan sekiz nefer de birer ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Casusluk suçundan yargılanan yedi kişi suçları kanıtlanamadığından beraat etmiştir. Yeni Adana, İstiklal Mahkemesinin faaliyetini hükümetin "hak ve adalet düsturuna" riayetinin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir (92).

(87) YA, 28 Kanunuevvel 336/28 Aralık 1920, sayı: 42. Aybars, beyannamenin 20 Aralık tarihli olduğunu belirtiyor. **İstiklal Mahkemeleri**, s.84. Bu beyanname İstiklâl Mahkemeleri'nin ortak beyannamesidir. Aybars, s.8.

(88) YA, 25 Kanunuevvel 336/25 Aralık 1920, sayı: 41.

(89) YA, 1 Kanunusani 337/1 Ocak 1921, sayı: 43.

(90) YA, 19 Şubat 337/1921, sayı: 56. ZC, c.8, s.269 ve YA, 26 Şubat 337/1921, sayı:58.

(91) AYBARS, **İstiklal Mahkemeleri**, s.85.

(92) YA, 4 Kanunusani 337/4 Ocak 1921, sayı: 44.

BMM, 30 Temmuz 1921'de Konya, Kastamonu ve Samsun İstiklal Mahkemelerinin yeniden kurulmasını kararlaştırdı (93). Bu dönemde, Adana ve muntıkası Konya İstiklal Mahkemesi'nin sorumluluğuna verildi. Karası Mebusu Haçım, Urfa mebusu Ali Saib, Bursa mebusu Muhiddin Baha ve Denizli mebusu Yusuf Bey'lerden kurulu Konya İstiklal Mahkemesi heyeti Pozantı'ya gelerek görevlerini icra ettiler (94).

Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği olağanüstü yasalardan biri de 5 Ağustos 1921 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık ve meclis adına karar alma yetkisinin verilmesidir. Mustafa Kemal Paşa, bu yetkiye dayanarak Tekâlif-i Milliye emirlerini yayınlamıştır. Yeni Adana, hem bu yetki yasasını hem de Tekâlif-i Milliye emirlerinin tam metnini yayınlamıştır (95). Tekâlif-i Milliye emirleri yaptırımlarının 30 Ekim'e kadar uzatılması ve bu yasalar gereği erzak ve eşya toplanmasına bu tarihte son verildiği haberleri de gazetede yer almıştır (96). Adana Vilâyeti merkez Teklif-i Milliye komisyonu tarafından 10.9.1921 tarihi itibarıyla, 2264 adet don, gömlek, çorap ve yemeni toplanmıştır (97). 10 numaralı emir gereğince toplanmakta olan %20 vesait-i nakliyenin, Adana Vilayeti ile Mersin ve Osmaniye livalarından toplanmamasına dair Başkomundanlığın 11.6.1922 tarihli kararı da gazetede yayınlanmıştır (98).

Bunların dışında, meclisin yasama faaliyetleriyle ilgili olarak, Damga Resmi Hakkında Kanun (99), Düğünlerde Men-i İsrifat Kanunu (100),

(93) YA, 2 Ağustos 337/1921, sayı: 136.

(94) YA, 25 Ağustos 337/1921, sayı: 144 ve YA, 13 Teşrinisani 337/13 Kasım 1921, sayı: 178.

(95) YA, 7 Ağustos 337/1921, sayı: 138. Tekalif-i Milliye Emirleri 18 Ağustos 25 Ağustos 1921 tarihleri arasında 141 ilâ 144. sayılarda yayınlanmıştır.

(96) YA, 11 Teşrinievvel 337/11 Ekim 1921, sayı: 164 ve YA, 13 Teşrinisani 337/13 Kasım 1921, sayı: 178.

(97) YA, 22 Eylül 337/1921, sayı: 156.

(98) YA, 16 Haziran 338/1922, sayı: 292.

(99) YA, 5 teşrinievvel 336/5 Ekim 1920, sayı: 19.

(100) YA, 7 Kanunuevvel 336/7 Aralık 1920, sayı: 36.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (101), gibi birçok yasa gazetede yayınlanmıştır.

Yeni Adana gazetesi, hükümet çalışmalarına ve bakanların faaliyetlerine de yer vermiştir. Bu konudaki yayınlar da kısaca şöyle belirtilebilir: Hamdullah Suphi Bey'in 12 Kasım 1920'de Sevr'in şartlarının ağırlığını izah eden nutku (102). Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin siyasetle işigalinin memnu olduğuna dair tamimi (103). 15 Temmuz 1921'de Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresinin açılışı (104). Maarif Vekâleti'nin, sultanîlerin lağvı ile, Erzurum, Kayseri ve kurtuluşundan sonra İzmir'de leyli meccani mektepler açma kararı (105).

(101) YA, 12 Şubat 337/1921, sayı: 54.
(102) YA, 16 Teşrinisani 336/16 Kasım 1920, sayı: 30.
(103) YA, 4 Kanunusani 337/4 Ocak 1921, sayı: 43.
(104) YA, 17 Temmuz 337/1921, sayı: 129.
(105) YA, 6 Şubat 338/1922, sayı: 212.

III. BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA VE YENİ ADANA GAZETESİ

A BATILI DEVLETLERİN AMAÇ VE FAALİYETLERİ

1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri Nisan 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girmiş, savaşın sonucu üzerinde de etkili olmuştu. Hatta Başkan Wilson 8 Ocak 1918'de yayınladığı ilkeler ile, savaşın sonunda yapılacak antlaşmaların genel esaslarını da ortaya koymuştu. Bu esaslar, ittifak devletlerinin mütareke istemesinde, dolayısıyla savaşın sona erdirilmesinde belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Ne varki yenilen devletlerle yapılan antlaşmalarda Wilson ilkelerine bağlı kalınmamış, bu nedenle Wilson ilkeleri savaş sonrasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Yeni Adana gazetesi, Millî Mücadele dönemindeki yayınlarında, gerek Wilson ilkelerine, gerekse ABD'nin Türkiye politikasına karşı eleştirel bir tutum içindedir. Wilson ilkeleri "sahte insanîyetçi ve mevhum" (1) olarak nitelendirilmiş, kan ve ölümden nefret edenler için bir ümit olarak ortaya çıktığı, ancak beklenen sonucu ortaya koymadığı anlatılmıştır (2). Wilson ilkeleri on dört ay hamile kaldıktan sonra, Avrupa devletlerinin kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları "Manda, hinterland, yurd, ekalliyetlerin hukuku" gibi birkaç gayri meşru evlad doğurmuştur (3). İtilafçılara savaşı kazandıran, Wilson'un yalancı ilkeleri Anadolu'nun ciğerine hançer gibi saplanmıştı (4).

Gerçi ABD'nin yeni başkanı Harding, Şark Meselesi hakkında yayınladığı beyannamede, "Türkiye'nin millî istiklâli muhafaza olunmak

(1) YA, 7 Kanunuevvel 336/7 Aralık 1920, sayı: 36.

(2) YA, 5 Şubat 337/1921, sayı: 52.

(3) YA, 28 Mart 338/1922, sayı: 240.

(4) YA, 3 Nisan 338/1922, sayı: 244. BMM'nin Ankara Antlaşması nedeniyle yaptığı gizli oturumda savunulan görüşlerden, mebusların da Wilson prensiplerine itibar etmedikleri anlaşılmaktadır. GCZ. c.2, s.303, 326, 336.

şartıyla, Yunanistan ile Türkiye arasında silah terkinin talep" ederek, "münasebet-i dostanenin iadesi için Yunanistan'ın fütuhat siyasetinden vazgeçerek İzmir ve Trakya'yı tahliye" etmesini istemiştir (5) ama, Amerikalı misyonerlerin Anadolu'daki Hıristiyanlık faaliyetleri, Ermeniler'e yardım etmeleri (6), 800 bin kişilik Rum mülteci için 20 milyon Dolar harcamayı planlamaları (7), ABD'nin Türkiye aleyhinde faaliyet yürüttüğünü göstermektedir.

Yeni Adana, ABD'nin o dönemde yaşadığı sorunlara da dikkat çekmektedir. Mesela, 1920 yılı sonlarında Washington ve Nev York'da "emekçiler"ın başlattığı ve gündün güne genişleyen bir işçi grevinden bahsedilmektedir. Bu grev sonucu ülkede deniz taşımacılığı durmuş, kömür ihraç edilemez olmuştu. Sokaklarda Bolşevikler lehinde gösteriler yapılmaktaydı (8). 1922 yılında ABD, yeni bir grev dalgasıyla karşı karşıya kaldı. 7.500 kömür ocağından 6.000'i grev nedeniyle kapandı. Greve katılan işçi sayısı 600 bini buldu (9). Öte yandan hızla artan işsizlik ABD için önemli bir sorun haline gelmekteydi (10).

ABD yönetimi daha önce olduğu gibi Lozan Konferansı sırasında da Avrupa işlerine karışmama politikasını açık bir şekilde ortaya koymuştur (11). Yeni Adana, Boğazlar gibi önemli bir meselede hiçbir taahhüt altına girmeyen ABD'nin, Musul ve petrol meselesine ilgi duymasına dikkat çekmektedir (12).

(5) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

(6) YA, 7 Kanunuevvel 336/7 Aralık 1920, sayı: 36 ve YA, 7 Mayıs 337/1921, sayı: 78.

(7) YA, 6 Teşrinisani 338/6 Kasım 1922, sayı: 263.

(8) YA, 24 Teşrinisani 336/24 Kasım 1920, sayı: 32.

(9) YA, 5 Mayıs 338/1922, sayı: 263.

(10) YA, 2 Mayıs 338/1922, sayı: 261.

(11) YA, 21 Kanunuevvel 338/21 Aralık 1922, sayı: 448'de yayımlanan ABD'nin resmi açıklaması şöyledir: "Boğazların vaziyet-i müstakbesiyle, Boğazlar meselesiyle alâkadar mesâil-i saire hakkında Lozan'da derdest olunacak suret-i i'tilâf ne şekilde ve ne mahiyette olursa olsun, bu suret-i halleri ifâ maksadıyla kararlaştırılacak askerî ve bahrî tedâbir-i teminiyeye Amerika asla iştirak etmeyecektir. Bu, kâide-i umumiye olmak üzere Amerika kendi kuvve-i askeriyesi ile veya bu kuvveti kullanmak tehdidi ile Avrupa devletlerinin herhangiisini diğer bir millete karşı himaye ve müdafaa etmemeye suret-i katiyede karar vermiştir."

(12) YA, 29 Teşrinisani 338/29 Kasım 1922, sayı: 429.

2. İngiltere

İngiltere 19. yüzyılın en güçlü devleti idi. I. Dünya Savaşı'ndan da galip çıktı. Dünya politikasını kendi istek ve çıkarları doğrultusunda yönlendiriyor, diğer devletleri kendi politikasının birer unsuru haline getirmeye çalışıyordu. I. Dünya Savaşı sonunda en büyük rakibi olan Almanya'yı zor duruma düşürmekle kalmamış, Fransa ile karşı karşıya bırakmıştı. İtalya'nın karşısına Yunanistan'ı, çıkarmış, Bolşevikleri de Kafkas milletleriyle durdurmayı planlamıştı. Yeni Adana, Dünya politikasını İngiltere'nin yönlendirdiğine inanıyor, dolayısıyla Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi devletlerin faaliyetlerinden de İngiltere'yi sorumlu tutuyordu. Gazetenin İngiltere politikasını değerlendirdiği "Britanya Baykuşu" adlı makalesinden bir bölüm aşağıda nakledilmiştir:

"Avrupa'nın bir kenarında ve milletlerin mukadderatı üstünde gaddar ve dessâs bir baykuş vardır ki, asırlardan beri Dünya'nın hudutsuz denizlerinin, geniş sahalarının, yalçın dağlarının hakimi... Yeryüzündeki herhangi hadisenin başında mutlaka bu zalim mahlukun parmağını görürsünüz..."

Almanya'yı yere serdikten, Rusya'yı bugünkü hale soktukdan, Türkiye'yi şimdiki hale getirdikten sonra vazifesi bitmemişlere has bir azimle, kâh Fransa'nın karşısına Alman aklını oturtuyor, İtalya'nın önüne Yunan engelini çıkarıyor, Amerika'yı zebun kılıcıyla korkutuyor ve kâh Alman inad ve ısrarını Fransız süngüsüyle kırıyor. Yunan ifratkârlığını Türk yumruğuyla sindirir gibi görünüyor. Bolşevik cereyanını Kafkas uşaklarıyla durdurmak istiyor...

Bugün Londra'da bize sırtlanlar gibi riyakarâne tebessüm eden bu Britanya baykuşunun iğfal tuzağına düşmeyelim, Vaadlerine inanmayalım ve hakkımızı bilfil tasdik edip, memleketimize karşı beslediği hain emellerinden feragat ettiğini isbat eylemedikçe azim ve silahımızı bırakmayalım. Zaten Avrupa'nın hiçbir milletine itimad edemeyiz. Zira hepsinden kötülük gördük. Bugün yüzümüze gülenler mutlaka bizi entrikalarına alet yapmak içindir. İşte Fransa, güya lehimize söz söylüyor ve güya Kilikya'yı tahliye edecek. Yalan, yalan hepsi de yalandır. İntikam hislerimizi uyuşturub elimizden silahımızı almak içindir..." (13).

Yeni Adana, Londra Konferansı'nın başarısızlığının nedeni olarak da İngiltere'yi gördüğünü "Londra Oyunları" adlı makalede şöyle anlatıyor.

"Londra'da oynanmak istenen oyunların mahiyeti büsbütün açığa çıktı, Sevr muahedesinin çürüklüğüne kani olarak bizi Londra'ya

(13) YA, 15 Mart 1921, sayı: 63.

çağırınlar, Sevr muahedelerini kabul etmeliğimiz için bu defa gayet kurnazca ricalarda bulundular... Edirne Yunan'da kalıyor, İzmir'de yine Yunan Hükümeti, Adanamızın vaziyeti yine mübhem bir halde, boğazlar elden gidiyor... İngiltere, Türk Milleti dolayısıyla İslamlar aleyhinde tertib ettiği suikastdan kolay kolay sarf-ı nazar etmeyeceğini biliriz. Fakat biz de eskisi gibi safderun değiliz... Loyd Corç ve kumpanyası arzu ederse birkaç piyes daha hazırlasın..." (14).

Silezya meselesi, Versailles hükümlerinin uygulanması, Faysal'ın Irak kralı olması İngiltere tarafından Fransa'yı hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'da etkisiz hale getirmek amacıyla kullanılıyordu (15). Silezya ihtilali çıkınca İngiliz matbuatı Lehistan'ı tenkid etmiş, Lloyd George, Almanya'nın güvenliğini tehdit eden bu gelişmeye kayıtsız kalamayacağını belirtmiş, Fransa ise, Almanya'nın müdahalesi halinde Ruhr bölgesinde ileri harekate başlayacağını ilan etmişti (16). Almanya'nın Versailles Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesi de çeşitli sorunlar ortaya çıkarıyordu. İngiltere, antlaşmaya taraf olduğu halde, Almanya'nın yükümlülüklerine uymamasına kayıtsız kalıyordu. Pionkare, Marne zaferinin yıldönümü münasebetiyle verdiği demeçte, "Almanya tav'an veya cebren taahhüd ettiğini ifa etmeli. Aksi takdirde biz tek başınıza bu işi izhâr edeceğiz" sözleriyle İngiltere'nin tutumunu eleştiriyordu (17). Fransa'nın Suriye'de karşı karşıya geldiği Emir Faysal'ın, İngiltere'nin desteğini alarak, Irak kralı olması da İngiltere'nin Fransa'ya karşı politikasının bir göstergesi olarak kabul ediliyordu (18).

Doğu'nun tek hakimi olmak isteyen İngiltere (19) için bu bölgede iki tehlike mevcuttu. Biri Bolşevikler, diğeri ise Türkiye İngiltere, Bolşevikliğin güçlenmesini ve yayılmasını önlemek için, Kafkas milletlerini kullandı. Önce Ermeniler'i destekledi, fakat Ermeniler Bolşevik yönetime geçince, Gürcüler'i kullanmaya başladı (20). Milli Mücadele'ye

(14) YA, 22 Mart 337/1921, sayı: 65.

(15) YA, 15 Teşrinisani 337/15 Kasım 1921, sayı: 179.

(16) YA, 1 Haziran 337/1921, sayı: 96.

(17) YA, 15 Eylül 338/1922, sayı: 367.

(18) YA, 24 Teşrinisani 337/24 Kasım 1921, sayı: 183.

(19) YA, 22 Haziran 337/1921, sayı: 112.

(20) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

karşı politika geliştirmek suretiyle de, Türkiye'nin İşlam dünyası üzerindeki etkinliğini kırmaya çalışıyordu (21). Bu bağlamda İngiltere, Yunanistan'ı destekleyerek Türkiye'yi etkisiz bırakmak istemektedir. Yunanistan'a yardım amacıyla Makedonya'ya bir alay asker göndermiştir (22). İstanbul'daki bütün harp vasıtalarını Yunanistan'a devretmiştir (23). İzmir'e süvari ve hayvanat göndermiş (24), Yunanistan'ı Anadolu'ya asker çıkarması için tahrik ve teşvik etmiştir (25). Çünkü İngiltere, Akdeniz'in ticari bakımdan önemli olan limanlarını Yunanistan aracılığı ile istediği gibi kullanacağını düşünmektedir (26).

İngiltere'nin politikasına karşı diğer Avrupa devletleri politika geliştirmekte zorlanmaktadır. Çünkü bu devletler kendi aralarındaki sorunları çözmek için uğraşmaktadır (27). Fransa ve İtalya, İngiltere'nin politikasını, geç de olsa, anladılar ve Türkiye ile anlaşmak suretiyle barışa katkıda bulundular (28).

İngiltere'nin Dünya politikasında, Ortadoğu önemli bir yere sahipti. İngilizler, Hindistan ile Mısır arasındaki bölgeyi kontrol altında tutmak ve Filistin'i elde etmek amacıyla Fransızlar'ı Suriye'nin kuzeyine iterek Kilikya'yı Fransız işgaline bıraktılar (29). Irak'ta Müşlümanlar üzerindeki baskıyı arttırdılar. Buradaki Müşlümanlar'ın İran ve Anado-

(21) YA, 17 Mayıs 337/1921, sayı: 83.

(22) YA, 10 Mayıs 337/1921, sayı: 79.

(23) YA, 14 Temmuz 337/1921, sayı: 127.

(24) YA, 1 Kanunusani 338/1 Ocak 1922, sayı: 195.

(25) YA, 26 Mart 337/1921, sayı: 66.

(26) YA, 29 Kanunusani 337/29 Ocak 1921, sayı: 50.

(27) Örneğin Yugoslavlar ve Çekoslavaklar, Almanya'nın Avusturyayı ilhakı ihtimaline karşı Fransa ile ittifak yaptılar. İtalya ise Yunanistan'ın genişlemesini önlemek için Arnavutluk ile anlaştı. 1921 Mayısında Ruhr havzasında ileri harekate başlayan Fransa, Mannheim'i işgal etti. Bulgarlar Adalar denizine çıkmak için uğraşırken, Arnavutluk'ta Rumlar'a karşı seferberlik faaliyeti devam ediyordu. YA, 17 Mayıs 337/1921, sayı: 83 ve 22 Mayıs 337/1921, sayı: 87. Öte yandan Fransa'nın Alman tehlikesine karşı Rusya'ya yaklaşması, Londra, Paris ve Roma kabinelerinin Avusturya'nın Almanya'ya ihlakına karşı ortak hareket kararı almalarına neden oldu. YA, 20 Mayıs 337/1921, sayı: 86.

(28) YA, 21 Haziran 337/1921, sayı: 110 ve 15 Teşrinisani 337/15 Kasım 1921, sayı: 179.

(29) YA, 6 Haziran 337/1921, sayı: 100.

lu'ya göç etmesini sağladılar. Müslümanlar'ın terk ettiği bölgelere Nasturileri yerleştirmek suretiyle, Irak ve Anadolu Müslümanları arasına set çekmek istediler (30). "Musul meselesi petrol meselesidir ve bu da oldukça eskidir. Abdulhamit devrinde Almanlar'ın petrol menbalarını keşfettikleri zamandan itibaren başlar... Harb-i Umumi esnasında İngilizler, Fransızlar'ı aldattılar, Musul tamamıyla İngiltere'ye terk olundu... İngilizler, Irak üzerinde tesis etmek istedikleri Manda'nın Amerika tarafından kabulüne mukabil ona da bir hisse verilmesini" kabul etmektedirler (31).

İngiltere, dış politikasını "ekalliyetlerin hukuku" gibi insanî bir fikrin arkasına gizleyerek Hıristiyan âleminin desteğini sağlamaya çalışmaktadır (32). Lloyd George, İzmir'in ve işgal olunan mntıkların muhtariyetine ve azınlık hukukunun korunması prensiplerine bağlı kalacağını, Hıristiyanlar'ın bundan sonra Türk idaresine bırakılmayacağını belirtmiştir (33). İngiltere, azınlık hakkı adı altında "bütün kavanin ve nizamâtımızı tayin ve tesbit" etmeye yönelik müdahaleci bir zihniyet taşımaktadır (34).

İngiltere'nin Dünya politikasına karşı koyabilecek üç kuvvet mevcuttur. Bunlar, İrlanda, yakında Dünya piyasasını Londra'dan Washington'a taşıyacağına kesin gözüyle bakılan ABD (35) ve Anadolu mücadelesine destek olan Bolşevik Rusya'dır (36). Boğazlar ve Anadolu politikasına Fransa, İtalya, Sırbistan ve Romanya'dan destek bulamayan İngiltere, "Türk ordusuyla ve Rus notalarıyla" karşı karşıya kalmış ve yalnızlığa itilmiştir (37). Lloyd George, Milli Mücadele'nin sonlarında,

(30) YA, 9 Haziran 338/1922, sayı: 286.

(31) YA, 29 Teşrinisani 338/29 Kasım 1922, sayı: 429.

(32) YA, 25 Mayıs 338/1922, sayı: 277.

(33) YA, 17 Eylül 338/1922, sayı: 368.

(34) YA, 9 Kanunusani 337/9 Ocak 1921, sayı: 45.

(35) YA, 30 Teşrinievvel 336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

(36) YA, 18 Mayıs 338/1922, sayı: 272.

(37) YA, 21 Eylül 338/1922, sayı: 372.

Türkiye ile ilişkilerini düzeltmiş ve Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a kabulü konusunda müsbet bir tavır ortaya koymuştur (38).

Yeni Adana'nın genel olarak Avrupa ve Dünya politikasını değerlendirdiği makalelerden ikisi aşağıda özetlenmiştir:

AVRUPA ve BİZ

"Fransa, sosyalist ve bolşevizm tehlikesini anladı. Zira Fransa'da emperyalizm aleyhinde müthiş ceryanlar başgöstermiştir. Bunun içindir ki, mazlum milletler aleyhine o kadar varılmaması lâzım geldiğini, hakkı mutlaka teslim mecburiyetini duymakta ve bu hislerini resmî ve gayri resmî ağızlarla ilan etmekten geri durmamaktadır.

İngiltere, zayıfları ezmekte birinciliği ihraz etmekte ise de ahval-i dâhiliye ve hâriciyesi İngilizleri arzularına rağmen hak ve itidali kabule mecbur bulundurmaktadır.

Şimdiye kadar lafzen taht-ı himâyesinde bulunan ve kanlarını emdiği milletler harb-i umumi neticesinde kendi kuvvetlerini bilfil tarttıktan sonra tatlı vaadlerle yüzlerine gülen İngiltere'nin bütün vaadleri kendilerini uyutmak için mürettep yalanlardan başka birşey olmadığını anladılar. Hakk-ı meşru istiklâllerini istirdat için kıyam ederek ecnebi himâyesinden müstağni olduklarını hâmilelerine anlattılar.

Eski şekli-i idârelerine nazaran Mısır ve Hindistan'ın usul-i idâresinde son kabul ettikleri şekil, istiklâle doğru atılmış büyük adımlar olmakla beraber yine Mısırlıları ve Hindlileri tatmin edememektedir.

İrlanda ise İngiltere'nin dizginlerini tutan esaslı âmillerden biridir. İrlanda, İngiliz nüfuz ve istibdadını kırmak için gayri kabul-i tadil ve teskin kararlara maliktir. İrlandalılar, memleketlerinde kararlarını azımkârane tatbik çalışırken, Amerika'daki İrlandalıların hareketi de İngiltere'yi derin derin düşündürmeye başlamıştır. Bugün İngiltere'de de sosyalistlik ve amele partisi pek ziyade kuvvet almıştır. Onların amele partisi bugün kuvve-i teşriye ve icrâiyeye mâlik ve istibdada mâni mühim bir teşkilâttir.

İngiltere'yi düşündüren ve tehdit eden mesâl-i mühimmeden biri de, harb-i umumi esnasında Dünya'nın altınlarını hemen tamamen çeken Amerika'dır. Hummavî bir faaliyetle kuvve-i bahriyesini tezyide uğraşan Amerika'nın, yakın bir âtide denizler hâkimiyetini ele geçireceğine ve bunun neticesinde cihan piyasasını Londra'dan Washington'a nakle muvafık olacağına şüphe edilemez. İngiltere'yi yere vurmamak için hazırlık devrinde bulunan Amerika, başını meşguliyete sokmamak için Avrupa işlerinden tamamen uzak kalmış, Versay muâhedesini kabul ve tasdik etmemiştir..." (39).

YENİ İTİLÂFLAR

1914'den beri Avrupa'da, dolayısıyla bütün Dünya'da şiddetli bir sarsıntı var. Harb-i umumî, devletler, milletler arasındaki muvazenete vehim bir kundak koydu. Bu kundağın ikâ ettiği yangınlardan bütün

(38) YA, 21 Kanunuevvel 338/21 Aralık 1922, sayı: 448.

(39) YA, 30 Teşrinievvel 1336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

beşeriyet muzdarip oldu. Harpten muzaffer çıkanlar, dört senelik asabiyyetin dimağlar üzerinde husule getirdiği muvakkat bir kuvvetle, kendilerinde bir sağlamlık hissederek, ayakta durabiliyorlar ve bunu pek uzun devam edecek zannıyla, zayıf gördükleri mağluplara acı çekirtmek emeliyle, olanca kuvvetleriyle yükleniyorlardı. Aradan çok geçmedi. Galipler arasında bir muvazenetsizlik başgösterdi. Artık istinad edecek bir yer bulamadan ayakta durmak imkânı yoktu. Düvel-i itilâfiyeyi teşkil eden milletlerin, birçok yerde menfaatleri birbiriyle müsademe ediyor, yekdiğerinin omuzlarına dayanan bu arkadaşlar, birbirlerinden uzaklaşmak mecburiyetinde kalıyordu.

İngiltere'nin en büyük gayesi, Almanya'dan ziyade bolşevikliği boğup, bu caryanın Asya'dan Hindistan üzerine geçmesine mâni olmakla beraber, İslâm efkârına hakim bulunan Türkiye'nin istiklâline yağlı ip takmak... İngilizler bu iş etrafında hummalı bir faaliyetle arkadaşlarının şarktaki her türlü menfaatini çiğneyerek bu gayeye vâsil olmak için ne yapmak mümkün ise yapıyorlar.

İtalyanlar ise, İngilizlerin Yunanistan'ın eliyle bu işi başa çıkarmasına zerre kadar razı olmayarak, Yunanistan'ı ne yapıp yapıp, bu gaye önünde kötürüm bırakmakla meşgul.

Fransızlar şarktaki menfaatlerini son derece kıskanmakla beraber, Alman heyulâsının korkusu içlerinden bir türlü çıkamıyor...

Fabrikalar durmuş, ticarethaneler iflas ediyor... Bütün milletler yekdiğerinin aleyhinde suikastlar tertibiyle meşguldürler.

İşte bu buhranlar, menfaatleri yekdiğerine yakın olanlar arasında bir dertleşme, bir sokulma hareketine tevliid ediyor. Avusturya'nın Cermen kısmının Almanya'ya iltihâkıyla husule gelecek tehlikeden kendilerini muhafaza için Yugoslavlarla Çekoslovaklar Fransa ile bir itilâfname akdettikleri gibi, Yunanistan'ın büyümesine katıyen razı olmayan İtalyanlarla Arnavutlar arasında da bir itilâf akdediliyor. Daha ötede, bolşevikliği şiddetli bir karantina ile muhitinde boğmak isteyen Fransa, İngilizlerden sonra adım adım Ruslara yaklaşıyor...

Terazinin diğerk kefesindeki sikletin birden bire gaib oluvermesiyle diğerk kefedede hasıl olan gayri tabiiik, daha uzun müddet devam edemez. Çünkü o kuvveti evvelce muhafaza edecek ipler bu ağırlığa mütehammil değildir. Vukuat bunu pek bariz olarak isbat etti. Artık sert çehrelerdeki dehşetler zail oluyor. Yaşayabilmek için milletler arasındaki irtibata ihtiyacı olanlar, büyük bir zaruret ve nedamet ile ellerini muhtaç olduklarına uzatıyorlar... Çünkü muvazenesini gaib edenler ne kadar ısrar etseler ve ne kadar kuvvetli görünseler bir türlü yürüyemezler." (40).

3. Fransa

1871'de Almanya'ya yenilen Fransa, Ortadoğu politikasında etkinliğini kaybetmiştir. Bu durum, Osmanlı-Fransız ilişkilerine de yansımış, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında Almanya daha önemli hale

(40) YA, 17 Mayıs 1337/1921, sayı: 83. Bu iki makaledeki, ABD'nin yakın bir gelecekte Dünya ticaretini eline alacağı, kendisini Avrupa sorunlarından soyutlamak istediği ve İngiltere'nin İrlanda problemiyle karşı karşıya kalacağı saptamaları ilginçtir. Aynı şekilde Avrupa'nın genel olarak bir Bolşevik tehlikesi altında olduğu/olacağı öngörüsü de isabetlidir.

gelmiştir. Fransa ise dış politikasını büyük ölçüde Almanya ile mücadele anlayışı üzerine kurmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında da Fransa-Almanya mücadelesi, siyasî ve askerî alanda devam etmiştir. Fransa bir yandan Ren bölgesini işgal ederken (41), diğer yandan Lehistan sorununda Almanya ile karşı karşıya gelmiştir (42). Fransa ayrıca Ortadoğu'da yeniden güç kazanmaya önem vermiştir. Ancak bu konuda iki müttefiki İngiltere ve Rusya Fransa'ya rakip olmuştur. Musul ve çevresini denetimi altına alan İngiltere, Fransa'yı Ortadoğu ve Hindistan çıkarları doğrultusunda isteği gibi yönlendirmiş, Fransa ise "her türlü ısrar ve inadına rağmen" İngiltere'nin siyasî kontrolünden kurtulamamıştır (43). Diğer yandan Fransa'nın Suriye ve Çukurova'ya yerleşmesi, Kafkaslar ve İskenderun üzerinden Akdeniz'e ulaşma doğrultusundaki Rus istikleriyle çatışmaktadır (44).

Fransa'nın Çukurova'yı işgalindeki amacı, bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarından yararlanma düşüncesinin sonucudur. Bölge özellikle tekstil sanayininin ham maddesi olan pamuk üretimi açısından önemliydi. Zira sadece Çukurova, Fransa'nın yıllık pamuk ihtiyacının yarısını karşılayabilecek durumdaydı (45). Fransa, bu ekonomik değerden faydalanmak amacıyla 1920 yılında Cezayir ve Tunus Toprak Kredi Kurumu desteğiyle Adana Pamuk Kumpanyası adıyla bir şirket kurdu. Adana'daki Alman pamuk tesislerini satın aldı. Para kredi sorununu çözmek

(41) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57 ve 22 Mayıs 337/1921, sayı: 87.

(42) YA, 1 Haziran 337/1921, sayı: 96.

(43) YA, 16 Mayıs 337/1921, sayı: 82.

(44) Gazetenin Rusya'nın politikası hakkında yorumu şöyledir: "Ruslar Akdeniz'de bir menfeze muhtaçtırlar ve bunu hâlâ hayati bir mesele saymaktadırlar. Boğazlar, düvel-i muazzama tarafından kontrol edildiğine göre Ruslar için tek çıkış yolu Kafkaslar üzerinden İskenderun'a inebilmektir. Anadolu'da Slavlarla karşı karşıya gelmekten çekinen Fransızlar, Kilikya'daki çıkarlarını güvence altına aldıktan sonra çekilmek ve Türkler'e Slav akınlarına karşı bekçilik görevini yüklemek istemektedirler." YA, 6 Haziran 337/1921, sayı: 100.

(45) Yahya AKYÜZ, **Türk Kuruluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, 1988, s.176-177.

amacıyla Mersin ve Adana'da Fransız Suriye Bankası'nın birer şubesini açtı (46).

Fransa, başta Ermeniler olmak üzere, bu bölgede yaşayan ve Türk olmayan unsurların haklarını işgalin gerekçesi olarak gösteriyordu (47). Kendisini bir Akdeniz ve Kuzey Afrika devleti olarak gören Fransa'nın bölgede hakimiyet kurması kolay olmadı. Şam, Halep ve Lübnan'da sorunlarla karşılaştı. Çukurova'da emniyet ve asayiş sağlamadı. Harbiye Nezareti ve Suriye Fevkalâde Komiserliği, Suriye ve Kilikya harcamaları için 1921 yılı bütçesinden 1 milyar Frank ödenek talebinde bulunmuştu. Fransa'nın bölgedeki maddi ve askerî kayıpları ülke içinde eleştirilere yol açıyordu (48). Öte yandan, Fransa'nın Adana işgal komutanı Albay Bremond ise, Türklerin, bölgede yaşayan ve Turanlı olmayan Arap, Alevi, Kürt, Çerkez, Ermeni, Asuri, Keldanî ve Rumlar'ı ikinci sınıf insan olarak gördüklerini, dillerinin ve eğitimlerinin gelişmesine olanak sağlanmadığını iddia ederek, Fransa'nın bütün Hıristiyanların koruyucusu olarak, Doğu'yu elinde tutması gerektiğini savunuyordu (49).

Fransa'nın Çukurova'yı tahliye edeceği söylentisi işgal boyunca hemen hiç eksik olmadı. Yeni Adana, bu haberleri, ihtiyatla karşılamış, Fransız manevrası olarak görülmüş ve kasıtlı yayıldığını savunmuştur (50). "Düşmanın Propagandası" başlıklı yazıda, tahliye konusu şöyle değerlendirilmektedir:

"Son günlerde Adana'nın içinde sükun ve asayişin iade olduğu, halkın işleriyle meşgul olarak kâr ve kesblerine baktıkları ağızdan ağza dolaşıyor. Güya Feridiye hükümetinin imza ettiği o sefil muahede-i sulhiye mucibince Adana'daki Fransız idaresi lağvedilerek, yalnız hafif bir kontrol ile hukuk-ı saltanatın iade olduğu, her türlü vezâif-i hükümetin Türk memurlarına devredilmekte olduğu, Adana gazeteleri yazıyorlar. Biz bir defa Fransızların kendi gönül arzularıyla bu güzel toprağımızı terk edeceklerine kani değiliz. En azgın bir hırs ve menfaatle saldırdıkları bu feyzli topraklara diktikleri gözleri kör edilme-

(46) YA, 26 Mart 337/1921, sayı: 66.

(47) YA, 6 Haziran 337/1921, sayı: 100.

(48) **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Kanunuevvel 1336/13 Aralık 1920, sayı: 85.

(49) YA, E. BREMOND; **La Cilicie en 1919-1920**, Paris, 1921, s.72 ve 75.

(50) YA, 15 Mart 337/1921, sayı: 63 ve 16 Mart, sayı: 64. Ankara'nın resmî görüşü de aynı doğrultuydu. GCZ, c.1, s.221. Fransa'nın bölgeyi tahliye edeceği yolundaki haberler için ayrıca bkz. ATASE, K: 597, D: 147 A/328 A, F: 31.

dikçe, sülük gibi göğsüne yapıştıkları aziz memleketimizden uzaklaşmıyacaklardır... Biz artık yapılan propaganda, vaadedilen sözlerin hiç birisine inanmıyoruz. Geçmiş asırların tarihi, son senelerin vekayil, Avrupalılar hakkındaki kanaatimizi en kati bir surette tesbit etmiştir.

Şehirde sükun ve asayiş idâme edilmiş?! Fransızlara âlet olan, Fransız vicdan-ı millisine kölelik yapmayı kabul eden hainler iyi bilsinler ki, bizler her şeyden haberdarız. Şevkât ve merhamet perdesi altında içeriye çekilmeğe davet edilen halk, evlerine gidip oturduktan sonra ne kadar aldanacaklardır. Birkaç gün evvel köylerde şehirlerde mezbunane öldürülüp parçalanan masum mezarların üzerindeki topraklar rengini, şeklini değiştirmeden hunhar kalblerin değişip âlicenâp olacağına inanmak saflığına maruz kaldıklarından dolayı başlarını taşlara vuracaklardır...

Eğer Fransızlar cidden bizim aziz toprağımızı terk edecekler, hâlâ devam ettikleri mezalime ne lüzum var. Eğer kimsenin vatanına, millî hukukuna tecavüz etmemek istiyorlarsa, Fransa vatanından çok uzak olan Adana'da ne işleri var. Artık bizim propaganda hikâyeleri dinlemeye ihtiyacımız yoktur. Hukukumuzu âsilerden almak için elimizde silâhımız vardır." (51).

Tahliye konusunda başka bir makale de "Metanet ve İtidal" başlığıyla yayınlanmıştır:

"Şu son günlerde gayri resmî menbâlardan güzel Adana'mızın tahliye edileceğine dair haberler gelmeğe başladı. Bilhassa Adana'da bulunan Fransız idâresi bu haberleri süratle ve büyük bir tehâlûkle neşrediyorlar. Bu hususa dair Ankara'dan resmî bir haber yoktur. Her ne olursa olsun biz bunun altında yine bir hile, bir fitnelik hissediyoruz. Düşmanlar içimize sulh kurdunu sokmak istiyorlar. Bugüne kadar muhtelif tarzda karşımızdaki düşmanın siyasî fırıldaklarını gördük... Fransızlar Adana'nın tamamen tahliyesi hususunu Londra'da kabul etmiş olsalardı, meselenin bugüne kadar halledilmesi icabederdi. Kendi tahminimize göre, bizi avutmak için derme çatma esaslara istinad eden bir teklif karşısında olmadığımızı bir türlü kâni olamıyoruz. Yurdun düşman pençesinden kurtarılması için canla başla çalışan ve her türlü felâkete katlanan halkımızın şu günlerde pek metin olması lâzımdır. Kuvvet ve imanına itimad ederek silaha sarılan kahramanlarımızın azim ve fedâkarlığı, Dünya'da zuhur eden hadisatın tarz-ı cereyanı vatanımızın kurtulacağını bize açık surette gösteriyor. Daima gözümüzün önünde bir halâs günü, bir zafer ışığı vardır. Ümidlerimiz daima nurlu ve kuvvetlidir. Hiç şüphesiz ki, Adana bizindir, bizim olarak kalacaktır. Bu ümidin aksini gösteren endişe içimize hiçbir an uğramadı...

Londra'ya çağırılmakla iş bitmiş değildir. Biz o düşman yuvasından birşey beklemiyoruz. milletin irade varlığına sahip olabilmesi için önümüzde pek çok manialar vardır. Bu müşgül geçitleri geçmek için halkımız her türlü vekayil büyük bir temkin ve sükunetle takib etmeli.

Bugün düşmanın gaye-i hedefi top ve tüfenkle elde edemediğini propaganda silahıyla kazanmak istiyor. Biz ancak ayağımızı Adana'nın

içine basıncaya kadar, Türk kahramanlarını Seyhan kenarında görünceye kadar her iştiğimiz şeyi daima sade bir söz olarak kabul edelim...." (52).

Bu iki makalede de, Fransa'nın kendi isteğiyle hiçbir zaman bölgeyi tahliye etmeyeceği, hele bölgedeki uzun vadeli ekonomik çıkarlarından kolay kolay vazgeçmeyeceği vurgulanmaktadır. Vurgulanan başka bir düşünce de Fransa'nın bölgeden mutlaka ve zorla çıkarılacağıdır.

Gazete, II. İnönü muharebesinden sonra konuyla ilgili bir yorumunda, Fransa'nın "askerinden daha kuvvetli olan sermayelerini, menafi-i iktisadiyesini, zabita ve hey'et-i murakabesini, fesad ocağı olan mekteplerinin hürriyet-i kâbilesini" temin ettikten sonra bölgeyi tahliye etmek istediğini, böylece, sadece Fransa'nın bütçesine ağır bir yük getiren askerinin Çukurova'dan çekilmiş olacağını, dile getirmekteydi (53).

Ankara antlaşmasının imzalanmasından sonra, hükümetin ve Yeni Adana gazetesinin Fransa hakkındaki görüşü birden bire değişti. Gazetede 14 Mayıs Fransız millî bayramı dolayısıyla ve bir yıl arayla yayınlanan iki yazı bu değişikliğin en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. 1921'de, "Bir zamanlar Yavuzların, Muradların... celadetli saltanat alayalarını, Seyhan gönderlerinden" zaferden zafere koşan akıncıları görüp bilen şu diyarın şimdi Afrika'nın çöllerinden gelen zencilerin meserred ve bayram alaylarını, göğsünün üzerinde tepinişini görmesi ne elim" (54) denilirken, 1922'de, "Ankara'da 14 Temmuz Bayramı" başlıklı yazıda, M. Kemal Paşa'nın da katıldığı ve konuşma yaptığı törenler ayrıtılarıyla anlatılmakta ve Türk-Fransız dostluğu vurgulanmaktadır (55). Bu konuda başka bir örnek: Yeni Adana, daha önce Adana'da bir Fransız bankasının açılışını "Adana'nın istikbali hususunda yeni bir tehlike" (56) olarak yorumlarken, tahliyeden sonra Fransız elektrik mamul ve motorlarının

(52) YA, 19 Mart 1337/1921, sayı: 64.

(53) YA, 12 Nisan 1337/1921, sayı: 71.

(54) YA, 19 Temmuz 1337/1921, sayı: 130.

(55) YA, 17 Temmuz 338/1922, sayı: 318.

(56) YA, 20 Eylül 1337/1921, sayı: 155.

reklamını vererek, isteklilerin Adana Fransız İktisad dairesine müracaatlarını salık vermektedir (57).

Türkiye'de Fransa'ya karşı oluşan bu tavır değişikliğinde, iki devletin anlaşmalarıyla beraber, Pier Loti ve Claude Farer'in büyük etkisi olmuştur. Nitekim TBMM, Kasım 1921'de iki ülke ilişkilerine katkısından dolayı P. Loti'ye bir Anadolu halısı hediye etmiştir. Yeni Adana, Pier Loti'nin Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda kalemini "bizim müdafaamıza hasretmiş" olduğunu anlatmaktadır (58). Gazete başka bir yazısında, Claude Farer için, "Türk öldürülürken bunun en şen'i bir cinayet olduğunu tek başına söylecek cesareti gösterdiği için Türk'ün tarihi, Türk'ün vatani, Türk'ün kalbi hep birden sana minnetdardır" demektedir (59).

B. BOLŞEVİKLER İLE İLİŞKİLER

Rusya'da 1917 Ekim devrimi ile kurulan Bolşevik yönetim, 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmişti. Marksist-Leninist ilkelere dayanan Bolşevik yönetim, Anadolu'yu işgal eden Batılı devletlerle mücadeleyi ideolojisinin gereği olarak görüyordu. Bunun dışında Bolşeviklerin Avrupa devletleriyle mücadele etmesini gerektiren somut nedenler de mevcuttu. İngiltere'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Kırım'da asker bulundurması, Denikin komutasındaki beyaz orduyu desteklemesi, İngiliz ve Fransızlar'ın Boğazlar'ı kontrol etmek istemesi bu nedenler arasında sayılabilir. Millî Mücadele'nin de Batılı devletlere karşı verilmesi, Bolşeviklerle Ankara Hükümetinin doğal olarak aynı cephede yer almasını sağlamıştır.

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Millî Mücadele'yi yürütenlere yöneltilen eleştirilerden biri "Bolşeviklik" suçlaması

(57) YA, 1 Mayıs 1338/1922, sayı: 260.

(58) YA, 10 Teşrinisani 1337/10 Kasım 1921, sayı: 177.

(59) YA, 11 Haziran 1338/1922, sayı: 287.

olmuştur. Yöneticiler ve Millî Mücadele basını ise bu eleştirilere cevap vermek zorunda kalmıştır.

Adana Postası gazetesi "Bolşevikler ve Kemalcılar" başlıklı yazısında, Ankara Hükümeti'ni, Bolşeviklerle tehlikeli ilişkiler kurduğuna işaretler. Bolşeviklerin güçlendiklerini ve boğazlar üzerinde hakimiyet kurma peşinde olduklarını, Ankara'nın ise bunu anlayamadığını iddia etmektedir. Yeni Adana, bu yazıya cevap niteliğindeki "Şaşkınlık ve İtiraf" başlıklı makalede konuyla ilgili görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

" Şu izaha göre... Bolşevik Rusya, Avrupa emperyalist kuvvetlerinin hücumunua karşı açtığı mücadeleden muzaffer olarak çıkmış ve bu büyük inkılabı idare eden kızılıordu, mefkuresine karşı hıyanet etmek isteyen müteaddid istilâları birer birer yere sermiş, düşmanlarını en müşkül bir hale sokmuş bulunuyor. Bolşevikliği olduğu yerde söndürmek gayesi uğrunda didişen Fransa ve İngiliz ümidle artık emtialarını Bolşevik Rusya'nın pazarına arz ediyor. Bu elim mağlubiyette hiç şüphesiz Anadolu'nun büyük hizmeti olmuştur...

...Rusya'nın istilâcı bir hükümet olupda bize musallat olacağına mı işaret ediyor? Sonra Bolşevikliği siyasî ve idarî değil, ictimai bir hercümec olarak kabul ediyor. Pek doğru. Rusya'da büyük bir hercümec olmuştur. Zaten inkılablar ictimai sahalarda tecelli eder. Siyasî ve idarî inkılâplar, ancak devam eden şekli-i hükümeti şahıs ve zümreler namına değiştirmektir. Halbuki ictimai inkılâplar daha evvel başlar. İnkılâb ruh ve zihniyet üzerine yapılır ki, birçok inkılâplar bunun numunesidir. Bu iddia üzerinde Rusya'nın iktidar ve kuvvetini çürütmek beyhude bir şarlatanlıktır...

Sonra bu makalede yazıldığına nazaran, [Şark meselesinin eski müttefikler tarafından halledildiği bir sırada Bolşevikler meşgul olduğundan buna müdahale edememişler. Bugün Rusya ise bserbestmiş. Rusya'nın bundan böyle, Dünya pazarında müessir bir rol oynaması için boğazları temin etmek icabedirmiş.]

Budala muharir... Evlâ Rusya'nın boğazlarda yerleşmesine imkân ve sebep yoktur. Rusya'nın Dünya pazarına arzedeceği emtiası varsa ona mumana'at eden kimdir?... Akdeniz'den nereye hangi pazara mal sevkedecektir? Akidesi kökünden yıkılmış yeni Rusya'da Deli Petro'nun vasiyetine itba edecek hiçbir kimse yoktur...

Kuvvetli bir Rusya yanında yürüyen Anadolu'nun sapa bir yola gittiğini iddia edip ve bu sebeple Anadolu aleyhinde propaganda yapmak isteyen bu adamlara en son olmak üzere birkaç söz edeceğiz.

Bolşeviklerle teşrik-i mesai ettiğimizden ve bunların kuvvetli olduklarından, Rusyanının er geç bize ihanet edeceğinden... bizi atiyi görememekle itham ederek dâvâmızı çürütmek istiyorlar.

Bizim Bolşeviklerle teşriki mesai etmekteki maksadımız gayet açıktır ve bu da düşmanın aynı olmasıdır... Bugün düşman-ı müşterek karşısında gayeye vâsıl nokta-ı nazârından Bolşeviklerle birlikte çalışmak istiyorsak, bundan onların fikir ve mesleklerinin tamamen kabul etmiş olmak manâ ve mecburiyeti bittabii çıkmaz ve çıkamaz... Rus Bolşeviklerinin kendilerine göre esasât-ı ictimaiye ve kavaid-i

idâriyeleri olabilir... Bolşevikliğin esasâtı bile bugün muhitimizde tamamen ve ma-teferruât malum ve mekşûf olmuş değildir. Hakkında birçok yazılar yazılan bu mesele henüz bilâ-taraf anlaşılmiş olmasa gerek... Bir milletin herhangi bir tarafta zuhur eden bir tarz-ı itikad ve usul-ı ictimâiyeyi kabul edvermesi öyle kolay kolay hallolunacak işlerden değildir. Taklîdciliğin millî ruhumuz üzerindeki tesirâtını muhtelif zamanlarda gördük. Biz asrî bir millet ve devlet olmak için mutlaka hariçteki inkılâbâtı gayet sık bir süzgeçten geçirdikten sonra kabul edebiliriz" (60).

Yeni Adana'ya göre, Anadolu Bolşevik değildir ve olamaz. Ve buna da lüzum yoktur. "Her millet kendi yaşayışına, kendi seciyesine, kendi akide-i ictimâiyesine göre bir tarz-ı idâre kabul eder..." (61).

Millî Mücadele "gaye ve maksatca" Bolşeviklerle beraber yürüdüğü için, Rusya'nın başarısı Millî Mücadele'nin de başarısı olarak değerlendirilebilir (62). Ayrıca Bolşeviklerle iş birliği, "Türklüğü tamamen imha etmeye çalışan" emperyalistlere karşı savaşmanın bir gereğidir (63).

Bolşeviklerle ilişkiler, yukarıdaki gerekçelerle izah edilmiş olmakla birlikte, çoğu Anadolu Ajansı kaynaklı haber ve yorumlardan, Yeni Adana'nın Bolşevik yöneteme ilgi duğduğı sonucuna vrmak mümkündür. Örneğin; bolşevikliğin her temas ettği noktayı derhal kendisine "cezb ve celb edecek" bir kuvvete sahip olduğı (64). Rusya'dan bütün Asya'ya yayılan komünistlik mefkuresinin İngiltere yönetimindeki bütün Müslümanları ayaklandırmakla kalmayıp, Avrupa'da da insanların eşitliğine dayanan bir sistemin ortaya çıkmasına çalışacağı (65), savunulmaktaydı. Bunun da ötesinde emperyalist Avrupa devletlerine karşı Türk ve kızıl inkılâp ordularının birleştiğı belirtilmişti (66). BMM Hükümeti, Taşnaklar'la mücadelesi sonunda Ermenistan'da yönetimi ele geçiren

(60) YA, 5 Kanunuevvel 1336/5 Aralık 1920, sayı: 41.

(61) YA, 19 Nisan 1337/1921, sayı: 73.

(62) YA, 19 Tesrinievvel 1336/19 Ekim 1920. sayı: 22.

Ermeni inkılâp komitesini tebrik etmişti (67). Lenin'in, Türkiye-Rusya münasebetiyle ilgili olarak, "Şark milletlerinin emperyalizme karşı itti-hadlarını" destekleyen ve Türklerle devam eden görüşmelerin, emperyalistlerle mücadele eden diğer milletler üzerinde olumlu etkide bulunacağını belirten mesajı BMM'nd "hararetle" alkışlanmıştı (68). Zira, Asya'da Rusya ile birlikte güçlü bir Türkiye'nin "şarkın sırtından" geçinmeye alışmış Avrupa devletleri için büyük bir tehlike olacağı muhakkaktı (69).

Rusya ile Ankara Hükümeti arasındaki ilişkiler Millî Mücadele süresince artarak devam etti. 1920 yılı sonlarında 23 kişilik Rus elçilik heyeti Ankara'ya geldi (70). Aynı aylarda 18. Kızıl Süvari Fırkası Komutanı Yüzbaşı Kirkov, Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir dostluk mesajı göndermiş, Kazım Karabekir Paşa da cevabi mesajında, "emperyalizm aleyhinde yapılan müşterek ve umumî mücadelenin" başarısından dolayı memnuniyetini belirtmişti (71). Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey de, 29 Mayıs 1921'de İnebolu'da yaptığı açıklamada, Rus sefaretinden büyük bir memnuniyetle döndüğünü, parlak bir hüsn-i kabul gördüğünü açıklamıştı (72).

Rusya, Sakarya Savaşı sırasında Anadolu hükümeti ile iyi ilişkisini sürdürdü (73). Rusya'nın kendi limanlarında bulunan Yunan gemilerini tevkif ettiği yolunda haberler alınmaktaydı (74). 1921 yılı sonunda Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin, büyük devletlere birer nota göndererek, Yu-

(67) YA, 11 Kanunuevvel 336/11 Aralık 1920, sayı: 37.

(68) YA, 8 Mart 337/1921, sayı: 61.

(69) YA, 22 Haziran 337/1921, sayı: 111.

(70) YA, 9 Teşrinievvel 336/9 Ekim 1920, sayı: 20.

(71) YA, 14 Kanunuevvel 336/14 Aralık 1920, sayı: 38.

(72) YA, 2 Haziran 337/1921, sayı: 97.

(73) Sakarya Savaşı sırasında Ankara-Moskova ilişkilerinin gergin olduğu yolunda basında çıkan haberler Ankara tarafından resmen yalanlandı. YA, 7 Ağustos 337/1921, sayı: 138.

(74) YA, 30 Temmuz 337/1921, sayı: 135.

nanistan'ın Anadolu'yu boşaltmasını istemişti (75). Çiçerin, ayrıca bütün devletlere Anadolu'daki Yunan vahşetinin protesto edilmesi çağrısında bulunmuştu (76).

Rusya'nın Ankara Hükümeti ile ilişkisi ve Millî Mücadele'ye politik desteği 1922 yılında devam etti. Rusya'nın Ankara sefiri Aralof, Türkler'in başarıya ulaşacağından emin olduklarını belirtirken (77), Rusya sefareti Rusya'da yüksek tahsil yapmak üzere 100 Türk öğrencinin kabul edileceğini Maarif Vekâleti'ne bildirmişti (78). Büyük Taarruz öncesinde, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal edeceği yolunda haberlerin yayılması üzerinde Aralof; "İstanbul'un Türklerden alınmasına aid herhangi bir teşebbüse kalkışanlar bizim de düşmanımızdır... İstanbul'un işgaline teşebbüs, Türkiye kadar Rusya'nın da aleyhine bir harekettir" (79) sözleriyle, Rusya'nın görüşlerini ortaya koymuştur. Rusya Hariciye Komiseri Karahan, Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlanması üzerine, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'i "Bu muzafferiyet yalnız Türk Milleti'ni değil, aynı zamanda ve aynı derecede Rus Milleti'ni de müserver ve şâdân etmiştir" sözleriyle kutlamış, (80) Rauf Bey de cevabî mesajında Rusya'nın politikasından duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.

Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinde Boğazlar'ın geleceği kuşkusuz büyük ve önemli bir yer tutuyordu. Nitekim Rusya, Boğazlar konusunda Türkiye'den sonra kendisinin söz sahibi olduğunu itilaf devletlerine bildirmiş, (81) İslam âleminin Boğazlar'ın Türkiye'ye iadesi konusundaki teşebbüslerini desteklediğini de açıklamıştı (82). Aynı günlerde

(75) YA, 29 Kanunuevvel 337/29 Aralık 1921, sayı: 194.

(76) YA, 5 Kanunusani 338/5 Ocak 1922, sayı: 197.

(77) YA, 9 Mart 338/1922, sayı: 227. Aralof, M. Kemal Paşa'nın da katıldığı İran sefiri onuruna düzenlenen 9 Temmuz 1922 tarihli toplantıda da bu görüşünü tekrarladı. YA, 12 Temmuz 338/1922, sayı: 314.

(78) YA, 20 Mart 338/1922, sayı: 234.

(79) YA, 15 Ağustos 338/1922, sayı: 340.

(80) YA, 7 Eylül 338/1922, sayı: 360.

(81) YA, 28 Eylül 338/1922, sayı: 378.

(82) YA, 26 Eylül 338/1922, sayı: 376.

Komünist Enternasyonal de dünya mazlumlarını Türkiye'ye yardıma çağıran bir bildiri yayınlamıştır (83). Rusya, Lozan görüşmeleri sırasında da Türkiye'yi desteklediğini açıkladı (84).

Sonuç olarak, Milli Mücadele'ye İslam dünyasından gelen psikolojik ve sınırlı maddî desteğin dışında en önemli maddî ve diplomatik destek Rusya'dan gelmiştir (85). Rusya, ideolojisini benimsetmek, Boğazlardaki çıkarlarını korumak ve İslam âlemi ile iyi ilişkiler kurmak için, birçok konuda Ankara Hükümetiyle birlikte hareket etmiştir. Ankara Hükümeti de, Bolşevik yönetimi benimsemese bile, batıya karşı Rusya'nın desteğini almaya ve sürekli kılmaya çalışmıştır. Anadolu harekâtı, Batı emperyalizmine karşı verilen savaşta Bolşevik Rusya'yı önemli bir unsur olarak değerlendirmektedir.

C. TÜRK VE İSLAM DÜNYASI İLE İLİŞKİLER

1. Türk Dünyası

Millî Mücadele'nin siyasî ve askerî amacı, Misak-ı Millî'de ifadesini bulan millî sınırlar içinde vatanın bölünmez bütünlüğünü ve her bakımdan istiklalini sağlamaktı (86). Türk Milleti'nin bağımsızlığını temel alan bu hareket, kendileri ile soy ve kültür birliği olan Türk toplulukları tarafından desteklendi. Millî Mücadele'yi yürütenler de, bu topluluklarla ilişkilerini sürdürmeye çalıştılar.

Avrupa'da bulunan Türkler, Anadolu'nun işgalden kurtarılması yolunda kamuoyu oluşturmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ahmet Rıza Bey, Hüseyin Hilmi Paşa, Mahmut Muhtar Paşa gibi kimse-lerden oluşan Türk ricalinin "hukuk-i Osmaniye'yi müdafaa" amacına

(83) YA 5 Teşrinievvel 338/5 Ekim 1922, sayı: 384.

(84) YA, 11 Kanunuevvel 338/11 Aralık 1922, sayı: 439.

(85) GCZ, c.2, s.324.

(86) Ashında Misak-ı Millî ile kesin sınırlar çizilmiş değildir. M. Kemal Paşa bir konuşmasında bu hususu, "Misak-ı Millî'mizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizde tesbit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır" sözleriyle ifade etmiştir. GCZ, c.2, s.355.

yönelik bir kongre toplamaya çalışırları İkdam gazetesi tarafından haber verilmişti (87). Lozan'da toplanan III. Türk Kongresi, İnönü zaferini tebrik etmiş, Türk Ortodokslarının İstanbul Rum Patrikliğinden ayrılmak istemesini takdirle karşılamıştı (88). Amerika'da bulunan Türkler de, Türk Muavenet Komisyonu oluşturarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddî yardımda bulunmuştu (89).

Yeni Adana gazetesinde, Türk dünyasındaki gelişmeler hakkında çeşitli haberler yer almıştır. Bunların çoğu Anadolu Ajansı kaynaklıdır. Bunlar arasında, Acarya'ya Türkiye Başşehbenderinin de bulunduğu bir törenle muhtariyet verildiğine ve törende Türkçe bildiriler dağıtıldığına dair haber gösterilebilir (90). Kırım Sovyet Cumhuriyeti'nde Tatarca'nın resmî dil olarak kabul edildiğine dair haber de Türk dünyasındaki gelişmelere karşı duyarlı olduğunu göstermektedir (91). Millî Mücadele döneminde Ankara ile en yakın teması kurmuş olan Türk topluluğu kuşkusuz Azerilerdir. Azerbaycan'ın Gürcistan ile mücadelesi (92), Çarlık Rusya'sına karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşı (93), Ankara temsilcisinin göreve başlaması gibi gelişmeler de gazetede yer almıştır (94). Azerbaycan'ın Sakarya Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılmasından dolayı Türkiye'yi kutlaması, Azerbaycan sefaretine bayrak keşidesi törenine M. Kemal Paşa ve vekillerin de katılması (95), Azerilerle ilişkilerin yakınlığını göstermektedir.

Ankara Antlaşması gereği, "Türkler'le meskun olan aksamda hususî bir idâre" teşkilî şartıyla Suriye'ye bırakılan (96) İskenderun ve Antak-

(87) YA, 22 Kanunusani 337/22 Ocak 1921, sayı: 48.

(88) YA, 17 Haziran 337/1921, sayı: 107.

(89) YA, 16 Mart 338/1922, sayı: 271.

(90) YA, 19 Haziran 337/1921, sayı: 108.

(91) YA, 2 Nisan 338/1922, sayı:243.

(92) YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

(93) YA, 18 Teşrinievvel 337/18 Ekim 1921, sayı: 167.

(94) YA, 2 Teşrinievvel 337/2 Ekim 1921, sayı: 160.

(95) YA, 22 Teşrinisani 337/22 Kasım 1921, sayı: 182.

(96) YA, 4 Teşrinisani 337/4 Kasım 1921, sayı: 174.

ya'nın kurtarılması için de büyük çaba harcanmıştır. TBMM'nin Ankara Antlaşmasıyla ilgili gizli oturumlarında en çok tartışılan konulardan biri, Misak-ı Millî sınırları içerisinde telakki edilen İskenderun ve Antakya'nın kurtarılması meselesi olmuştur. Mecliste, nüfusunun büyük çoğunluğu Türklerden oluşan bu bölgenin mutlaka kurtarılması gerektiği kararlılıkla dile getirilmiştir (97). Bölgenin Türkiye'ye katılmasını sağlamak amacıyla kurulan Antakya Selâmet-i Belde Cemiyeti de bu konuda kararlı bir çaba içinde olmuştur (98). Cemiyet tarafından Antalya, İskenderun, Beylan, Reyhaniye ve Havalisi adına yayınlanan beyanname-de bölgenin "ırkî, harsî, iktisadî, coğrafya nokta-i nazırından" Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir (99).

2. İslâm Dünyası

Millî Mücadele süresince Müslüman toplum ve teşkilatlarıyla münasebet imkanlar ölçüsünde devam ettirilmiştir. Millî Mücadele'yi yürütenler, başta Osmanlı Devleti'nden koparılarak işgal edilen bölgeler olmak üzere, İslam dünyasıyla ilgilerini sürdürmüşlerdir. Müslümanlar da Millî Mücadele'yi takip ve başırsı için çalışmışlardır.

Türkiye, Suriye'de Fransa'ya ve Irak'da İngiltere'ye karşı yapılan mücadeleyi yakından takip etmiştir. Suriye'de kurulan İttihad-ı İslam Cemiyeti, Suriyeli Müslümanların hilafet ve saltanata bağlı kalması için çaba harcamıştır. Bu cemiyet, altı yüzden fazla imza ile sulh konferansına bir telgraf göndererek Türkiye aleyhinde oluşan ittifakı protesto etmiştir (100). Fransa Suriye'de başta Emir Faysal meselesi olmak üzere çeşitli sorunlar ve halkın direnişiyile karşılaşyordu (101).

(97) GCZ, c.2, s.328 ve 367.

(98) YA, 12 Eylül 338/1922, sayı: 364 ve 10 Kanunuevvel 338/10 Aralık 1922, sayı: 438.

(99) YA, 18 Kanunuevvel 338/18 Aralık 1922, sayı: 445. Beyannamenin Yenigün'de yayınlanan metni için bkz. GÜNER-KARATAŞ; **Beyannameler**, s.171-177.

(100) YA, 30 Teşrinievvel 336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

(101) YA, 20 Mayıs 337/1921, sayı: 86.

İngiltere de Irak'da önemli bir başarı elde edemedi. İngilizler, Bağdat ve Basra dışında, Irak'ın diğer bölgelerinde kontrolü sağlayamadığı gibi, Bağdat'da Arap kuvvetleri tarafından kuşatma altında tutuluyordu (102). Emir Faysal'ın Irak kral olması ve Irak'ın manda statüsüne tabi tutulması halkın tepkisine neden olmuştu (103). Nitekim Ramazan Bayramı dolayısıyla Vezir Camisi meydanında toplanan halk, gruplar halinde yürüyüşe geçerek İngiliz mandasını protesto etmiş Faysal ile görüşmek üzere seçilen heyet, bu görüşmenin yapılamaması üzerine bir bildiri yayınlamıştı (104). TBMM'nde, Suriye'nin Fransa'ya bırakılmasının doğru olmadığı (105), Yemen, Cezayir, Tunus dahil olmak üzere bir İslam cemiyetinin teşekkül edileceği (106) şeklinde dile getirilen görüşler Anadolu'nun bu bölgeler ile ilgisini devam ettirdiğini göstermektedir. Yeni Adan gazetesi, İngilizlerin Irak'dan hiçbir zaman tamamen çekilmeyeceklerini, ancak orudsunu er geç çekmek zorunda olduğunu (107) belirtmek suretiyle, bölgenin siyasî geleceği konusunda bir tehlikeye dikkat çekmektedir.

Millî Mücadele'ye en büyük destek ve ilgiyi gösteren Müslüman toplumu Afgan halkı olmuştur. Afgan Emiri Amanullah Han, Millî Mücadele'ye başından itibaren destek olmuştur (108). Türkiye'nin ilk resmî antlaşmasını 1 Mart 1921'de Afganistan ile yapmış olması Türk-Afgan ilişkilerindeki yakınlığı gösteren somut örneklerden biridir (109). Afganistan sefiri Ahmet Han, Sakarya Savaşı sırasındaki şu sözleri Millî Mücadele'ye sınırsız destek verdiklerini göstermektedir.

(102) YA, 19 Teşrinievvel 336/19 Ekim 1920, sayı: 22 ve 28 Teşrinisani 336/28 Kasım 1920, sayı: 33.

(103) YA, 1 Eylül 337/1921, sayı: 147.

(104) YA, 23 Haziran 338/1922, sayı: 298.

(105) GCZ, c.2, s.337.

(106) GCZ, c.2, s.349.

(107) YA, 28 Haziran 338/1922, sayı: 302.

(108) YA, 25 Temmuz 336/1920, sayı: 9 ve 25 Kanunuevvel 336/25 Aralık 1920, sayı: 41.

(109) YA, 26 Mart 337/1921, sayı: 66.

"Eğer İngiltere Yunanistan'a müzaharetine devam edecek olursa, Afganistan da Hind ihtilalcilerine muavenet edecek, İngiltere bilfil muharebeye iştirak ederse Afganistan da İngiltere'ye karşı ilan-ı harb edecek. Şark âlemi Garb'ın tecavüzlerine lâkayd kalamaz" (110).

Ahmet Han, II. İnönü zeferinin yıldönümü münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'yı kutlamıştı (111). Kabil sefaretinin 16 Eylül 1922 tarihli raporunda, Afganlılar'la Kâbil'de bulunan Hindli, Buharalı, Türistanlıların Türkiye'nin zaferini tebrik ettikleri, Cuma günü Afgan Emiri ve Dışişleri Bakanı'nın da katıldığı bir toplantının düzenlendiği, belirtilmektedir (112).

Hind Müslümanları da Milli Mücadele'yi destekleyen toplumlar arasında yer almaktadır. Hindli Müslümanlar, Türkler'e reva görülen Sevr Antlaşması hükümlerini İslam âlemi için bir darbe olarak nitelendirmiştir (113).

Sevr Antlaşması hükümlerinin Türkiye lehine değiştirilmesini sağlamak amacıyla İngiltere'ye giden Hind Müslümanları heyeti, Anadolu'daki Yunan mezâlimini protesto etmiş, "Türkiye'nin itibar ve hayatı îade edilmedikçe, İngiltere ile âlem-i İslam" arasında bir barışın mümkün olmadığını açıklamıştır. Heyet ayrıca, 75 milyon Hindli Müslüman'ın Türkiye'nin yanında olduğunu, Türk-Yunan harbinde tarafsızlığın taarruz için Yunanistan'ı teşvik anlamı taşıdığını, Türkiye'nin "tamamiyet-i mülkiyesini muhafaza lüzumunun" Hindistan'da olduğu gibi Arabistan ve Mısır'da da hissedildiğini, belirtmiştir (114).

Hindistan Hilâfet Merkez Komitesi Reisi Chotani, 1920-1922 yıllarında M. Kemal Paşa ile sık sık mektuplaşarak, bu kuruluşun Millî

(110) YA, 2 Ağustos 337/1921, sayı: 136.

(111) YA, 3 Nisan 338/1922, sayı: 244.

(112) ZC, c.24, s.412.

(113) YA, 28 Teşrinisani 336/28 Kasım 1920, sayı: 33.

(114) YA, 25 Eylül 337/1921, sayı: 157 ve 28 Eylül, sayı: 158. 1921 yılı başında A.A. Hind Müslümanlarının İngiliz yönetimine karşı ihtilal halinde olduğunu haber veriyor. YA, 22 Şubat 337/1921, sayı: 57.

Mücadele'ye maddî ve manevî desteğini bildirmiştir. Chotani, 5 Eylül 1922 tarihli mektubunda, Türklerin zaferi dolayısıyla 8 Eylül Cuma günü bütün Hindistan'da dua ve ibadet yapılacağını haber vermiştir. 13 Eylül tarihli mektupla da İzmir'in kurtuluşunu kutlamış, M. Kemal Paşa, bu mektubu 27 Eylül tarihli telgrafla cevaplandırmıştır (115).

İran'ın Adana Konsolosu İsmail Asaf Han, Adana'da Fransızların yaptığı zulme karşı çıkarak Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Yeni Adana, İ. Asaf Han'ı "Türkler ve Müslümanlar aleyhindeki tertib ve cinayetlere karşı hayat ve istikbalini fedâ ederek, Fransızlar'ın zulüm idaresine karşı en büyük hücumları yapan büyük İslâm mücâhidi" olarak görmektedir (116).

İslam âlemi, Millî Mücadele'yi ekonomik bakımdan da desteklemiştir. Hindistan Hilafet Komitesi'nin 28.000 İngiliz Lirası (117), Batum Müslümanları 72.600 kuruş (118), Mısır Müslümanları 6.787 lira ve 20.760 Mısır Lirası (119) nakdî yardımla Anadolu'ya desteğini göstermiştir. Beyrut kadınları da kendi aralarında topladıkları nakdî ve aynı yardımları Anadolu'ya göndermiştir (120).

Millî Mücadele'nin başarı ile sonuçlanması, Afgan, Buhara, Azerbaycan, Hind Müslümanlarıyla, İran ve Mısır halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır (121). Uzakdoğu Müslümanları, Delhi, Karaçi ve Yohannesburg Hilafet Komiteleri, Cezayir ve Sibirya Müslümanları da gönderdikleri mesajlarda Büyük Taarruz'la elde edilen başarıyı kutlamışlardır (122).

(115) ŞİMŞİR, *Yazışmalar*, s.224 vd.

(116) YA, 1 Teşrinisani 336/1 Kasım 1920, sayı: 26.

(117) ŞİMŞİR, *Yazışmalar*, s.224.

(118) YA, 27 Mayıs 337/1921, sayı: 92.

(119) YA, 4 Eylül 337/1921, sayı: 148 ve 22 Mayıs 338/1922, sayı: 274.

(120) YA, 16 Mart 338/1922, sayı: 231.

(121) YA, 19 Eylül 338/1922, sayı: 370 ve 10 Kanunuevvel 338/10 Aralık 1922, sayı: 438.

(122) ŞİMŞİR, *Yazışmalar*, s.242 vd.

İslam dünyasında Millî Mücadele ile eş zamanlı sorunlardan biri de Filistin sorunudur. I. Dünya Savaşı sonunda Yahudiler, Filistin'de devlet kurmak için çalışmalarını hızlandırmışlardı. Karlsbad'da beş yüzden fazla üyenin katılımıyla bir konferans toplanmış, Filistin'in millî vatan kabul edilmesi, Yahudiler'in siyasî gelecekleri, İngiliz mandası gibi sorunlar tartışılmıştır (123). İngiltere ve ABD Yahudiler'in "inkışaf ve terakkisi" amacıyla her türlü yardımı yapmışlardır. Filistin Heyet-i İslâmiyesi, Filistin'in Yahudileştirilmesi çabalarına bütün Müslümanların dikkatini çekmiş ve buna karşı mücâdele edilmesini isteyen bir bildiriye Muzaffer Abdulkadir imzasıyla Mısır'da yayınlamıştır (124). Filistin Arab Kongresi de M. Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazı ile Lozan Konferansı'nda Filistin konusunda yardım istemişti (125).

(123) YA, 8 Eylül 337/1921, sayı: 150.

(124) YA, 21 Temmuz 338/1922, sayı: 322.

(125) ŞİMŞİR, *Yazışmalar*, s.426.

IV. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE ÇUKUROVA ve YENİ ADANA

A. BÖLGENİN ÖNEMİ ve BÜYÜK DEVLETLERİN İLGİSİ

Çukurova, hem coğrafi konumu, hem de yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliği nedeniyle, tarihin her döneminde, çeşitli devletlerin ilgisini çekmiştir. Bir yandan Akdeniz, diğer yandan yüksek dağlarla çevrili olması, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin hayat verdiği verimli topraklar bölgenin önemini arttırmıştır (1). Eskiçağ'dan beri, Hitit, Mısır, Asur, Roma, Bizans, Pers devletlerinin ve çeşitli krallıkların bölge üzerindeki egemenlik mücadelelerine, tarımsal üretim, kerestelik ormanlar zengin gümüş madeni yatakları ile, Akdeniz'e açılan koyuları neden olmuştur. Anadolu'da genişlemek, Doğu Akdeniz'de etkin olmak ve Ortadoğu'yu kontrol etmek isteyen her devlet, Çukurova'ya egemen olmak istemiştir.

İlkçağ'da Hellence "Kilikia" olarak tanımlanan bölge, Çukurova, Mersin ve Alanya'ya kadar uzanan kıyı bölgesi ile Torosların güney yamaçlarını içine alır (2). Strabon'un verdiği bilgiye göre; Toros Dağları, Doğu Akdeniz Pamphilya, Suriye ile çevrili bölgeye Cilicia, halkına da Cilicalılar denilmektedir (3). Aynı yazar, Kilikya'nın Trakheia (dağlık) ve Pedias (ova) olmak üzere iki kısımdan meydana geldiğini, çeşitli kaynaklarda, sınırının İskenderun'dan (İsos) Alanya'ya (Korakesion) ve kuzeyde

(1) Kasım ENER; **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış**, Adana, 1993, s.28 vd.

(2) Bilge UMAR; **Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi**, İzmir, 1982, s.118.

(3) STRABON; **Coğrafya, Anadolu**, Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1991, s.258.

Kappadokialıların yerleşmiş olduğu Tourus'un (Toros) kuzey yamaçlarına kadar uzandığını belirtir (4).

Tarihî çağlarda, Hitit, Asur ve Pers egemenliğine giren bölge, bir süre Büyük İskender'in yönetiminde kalmıştır. Romalılar, MÖ 66-64 yılları arasında Cilica eyaletinde idarî düzenlemeler yapmışlar (5), Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra bölge Bizans yönetiminde kalmıştır. Çukurova, VII. yüzyılda Müslümanlar, XII. yüzyılda Haçlı orduları, sonra da Anadolu Selçukluları ve Ramazanoğulları Beyliği'nin yönetimine girdi. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra, Ramazanoğulları'nın Osmanlı Devleti'ni metbu olarak tanımaları sonucu, bölge Osmanlı yönetimine geçti ve Adana Beylerbeyliği ihdas olundu. 1833'de Mısır ordusu tarafından istilâ edilen Çukurova, Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Halep Vilâyeti'ne bağlanmış, 1867 tarihinde ise Adana Vilâyeti kurulmuştur.

İbrahim Paşa'nın valiliği sırasında, Mısır'daki tarım reformuna paralel olarak, Çukurova'da da pamuk tarımı geliştirildi. 1861'de ABD'deki iç savaş nedeniyle pamuk ihtiyacını karşılayamayan İngiltere, Mısır ve Anadolu'da pamuk üretimini teşvik etmeye başladı (6). İngiltere'nin yoğun çabası sonucu 1862'de çıkarılan bir ferman ile, pamuk üreticisine devlet arazisi verilmesi, vergi muafiyeti ve ücretsiz tohumluk gibi kolaylıklar sağlandı. 1864'de Ticaret ve Ziraat Nezareti konuyla ilgili bir yönetmelik hazırladı ve iki yıl içerisinde 140 ton Amerikan pamuk tohumu getirildi (7).

Aynı yıllarda yine İngiltere tarafından bölge ile ilgili ulaşım projeleri hazırlandı. 1856 ve 1870'de hazırlanan iki ayrı proje ile, bölgenin

(4) STRABON, *Coğrafya*, s.197-199.

(5) ENER, *Tarih Boyunca*, s.78.

(6) Bülent VARLIK; *Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi*, Ankara, 1977, s.50. Hayati DOĞANAY; *Türkiye İktisadi Coğrafyası I*, Erzurum, 1986, s.224-225.

(7) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.51.

İskenderun-Halep üzerinden Basra'ya ve Antep-Urfa üzerinden Diyarbakır'a ve Aksaray-Koçhisar üzerinden Ankara'ya bağlanması düşünüldü. 1886'da Adana-Mersin demiryolunun açılmasıyla tarım makinaları ithalinde ve tarıma dayalı sanayide hızlı bir gelişme ortaya çıktı. 1879'da orak makinası, 1881'de biçer makinaları, sonra buharlı pulluk ve harman makinaları ithal edildi. Amerikan MC Cormik şirketi Adana'da, Fiat traktörleri Adana ve Mersin'de, Fordson şirketi Tarsus'da temsilcilik büroları açtılar. 1863'de İngiliz tacir Gout, Adana, Mersin ve Tarsus'da üç ayrı çırçır fabrikası, 1864'de Tırpani kardeşler Adana'da buharlı çırçır fabrikası kurdular. 1887'de Tarsus'da iplik fabrikası, 1890'da Adana'da askerî giysi fabrikası, 1904'de Tırpanî kardeşler tarafından iplik ve dokuma fabrikası faaliyete başladı (8).

1886'da Adana-Mersin demiryolunun açılması, ucuz nakliyat ve deniz yolu ile bağlantıyı sağladı. Bundan sonra İngiliz ve Fransızların yanı sıra Almanya ve ABD de bölgede etkinlik mücadelesine katıldı (9). 1909'da Amerikalılar tarafından hazırlanan Chaster projesinde Yumurtalık limanı ve demiryolunun Bitlis'e kadar uzatılması öngörülmüştü. Fakat Almanya ve Fransa'nın itirazı üzerine bu proje gerçekleşemedi (10).

XX. yüzyıl başında, bölgedeki ticarî faaliyetlerde büyük bir artış ortaya çıktı. Adana Sanayi ve Ticaret Odası ve ticaret borsası oluşturuldu. Bölge ihracatının %75'i Mersin Limanı'ndan yapılıyor, 1913 yılı itibarıyla bu ihracatın %54.4'ünü tahıl ve un, %16'sını pamuk ve iplik, %14.4'ünü susam, %6'sını orman ürünleri oluşturuyordu. 1890'da İstanbul'da kurulan Alman İhraç Birliği, Mersin'de bir şube açtı. 1904'de kurulan,

(8) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.26 vd.

(9) DOĞANAY; *Türkiye*, s.226.

(10) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.26.

"Deutsch Levantische Baumwolle Gesellschaft" Çukurova'da pamuk üretim ve ticaretiyle ilgilendi (11).

Bölgede, ticaretin gereği ihtiyaç duyulan para-krediyi sağlamak amacıyla, Osmanlı Bankası, Adana, Mersin ve Tarsus'da, Die Deutsche Orient Bank, Mersin ve Tarsus'da, La Banque Française de Syrie, Adana ve Mersin'de şubeler açtılar. Fransa ve Almanya, Mersin, Adana ve İskenderun'da posta merkezleri kurdular. Düyun-ı Umumiye Adana'da merkez müdürlüğü, Reji idaresi de Adana ve Mersinde birer merkez ile çok sayıda şube açtı (12).

XIX. yüzyılda, Çukurova'da eğitim-öretim faaliyetleri de yabancıların etkin olduğu alanlardan biriydi. Müslüman halk eğitim konusunda büyük ölçüde ihmal edilmiş iken (13), bölgedeki azınlık okulları, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya'nın yardım ve desteği ile daha iyi şartlarda eğitim yapıyordu. Bu eğitim kurumları Hıristiyan kilisesi ile sıkı ilişki içindeydi. Din adamları zaman zaman bu kurumlarda gönüllü öğretmenlik yapıyorlardı (14).

1909 olayları ve I. Dünya Savaşı, bölgede sosyal ve ekonomik hayat olumsuz yönde etkiledi. Üretim düştü (15). Ermenilerin Suriye'ye nakli, özellikle el sanatları ve ticari hayatın gerilemesine neden oldu. Damar Arıkoğlu, bölgenin I. Dünya Savaşı sonundaki durumunu şöyle anlatmaktadır:

"...Çarşı, mağaza sanatkâr namına birşey kalmadı. Dükkanlar ve işyerleri kapandı. Kalaycı, lehimci yokluğu bile müşğüllerimizin başına geçti. İttihad Terakki Cemiyeti'nin himayesi altında açılması kararlaştırılan çirak mektebinin tesisini bizzat üzerime aldım... Topladığımız Türk çocukları az zaman içinde kalaycılığı, lehimciliği, tenekeçiliği

(11) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.34 vd.

(12) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.69-70.

(13) Ahmet Şerif; *Anadolu'da Tanın*, yay. Çetin Börekçi, İstanbul, 1977, s.177 vd.

(14) VARLIK, *Emperyalizmin*, s.67-68. Cezmi YURTSEVER; *Ermeni Terör Merkezi, Kilikya ilisesi*, İstanbul, 1983, s.237. Vital CUINET; *La Turquie d'asie*, Paris, 1892, c.II, s.10-12.

(15) Ali Rıza Bey; *"Adana ve Havalisi Hakkında İktisadi Tedkikat"*, Ayın Tarihi, 10/30, (Eylül 1926), s.1563.

öğrendiler. Memleket çok perişan hale gelmişti. Açlık, sefalet, maneviyat bozukluğu, fırınların önünde mahşerî kalabalık, vesika ile verilen çamur gibi ekmek..." (16).

B. İŞGAL ve FRANSA'NIN BÖLGEDEKİ FAALİYETLERİ

Mondros Mütarekesi'nde, Türk kuvvetlerinin Kilikya'yı boşaltmasına ve Toros Tünellerinin itilâf devletleri kontrolüne verilmesine ilişkin bir hüküm yer almıştı. Ancak "Kilikya"nın sınırları belli olmadığı gibi, Toros Tünellerinin de sınırı belli değildi (17). Bölgenin tahliyesi, hem Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında, hem de Osmanlı Devleti'nin merkez ve bölgedeki yöneticileri arasında sorun olmuştu (18). 31 Ekim 1918'de Adana'ya gelerek Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'nı devralan Mustafa Kemal, "Toros Tünelleri, Suriye hududu" gibi, yeterince belirgin olmayan sınırların tesbiti ve bu bölgelerin işgalden korunması için nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nden görüş sormuştu (19). Bu sırada İngiltere'nin isteği üzerine, Adana'da bulunan 2. Ordu 13 Aralık'ta Pozantı'ya, oradan da Konya'ya çekildi (20). İtilaf orduları kısa sürede, Payas-İskenderun hattı ile Beylan ve Kilis'i işgal ettiler (21). İşgal bölgesinin kuzey sınırını Pozantı'ya kadar genişlettiler (22). Hakimiyet-i Milliye gazetesinin değerlendirmesine göre, işgal kuvvetleri Zeytün-Pozantı hattını ve Gülek Boğazı'nı kontrol etmek suretiyle Toroslardan gelebilecek tehlikeyi önlemeyi amaçlıyorlardı (23).

İtilâf devletleri adına Yarbay Romieu komutasındaki Fransız birliği, 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal etti. 1500 kişilik Fransız işgal

(16) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.69.

(17) İngilizler, mütarekeye kilikya, Mezopotamya, Boğazlar bölgesi gibi, sınırı belli olmayan yer isimlerini özellikle koymuşlar, böylece hem tepkiyi azaltmayı, hem de işgal bölgelerini istedikleri kadar genişletmeyi düşünmüşlerdi. TÜRK GELDİ, *Mondros ve Mudanya*, s.65.

(18) HTVD, 31 (Mart 1960) v: 781, 782, 783.

(19) ENER, *Tarih Boyunca*, s.316 vd.

(20) *Türk İstiklal Harbi I*, Ankara 1962, s.69.

(21) HTVD, 32 (Haziran 1960) v: 795.

(22) Utkan KOCATÜRK; *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, Ankara, 1973, s.11.

(23) *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1336/1921, sayı: 47.

birliğinde çok sayıda Ermeni bulunuyordu (24). Fransızların bölgedeki askerî varlığı konusunda çeşitli tarihlerde hazırlanan muhtelif raporlardaki sayılar birbirini tutmamaktadır. Yıldırım Kıtıatı Kumandanı Nihad Paşa, 1.1.1919 tarihli raporunda Adana'da 1500 kişilik işgal kuvveti bulunduğunu ve bunların pek azının Fransız olduğunu bildirmektedir (25). Mardin'deki 5. Fırkanın 2.1.1920 tarihli raporuna göre Adana, Urfa, Antep, Maraş ve havalisinde toplam 30.000 kişilik Fransız kuvveti bulunmaktadır (26). Yeni Adana gazetesi sahibi ve Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey'in 14.1.1920 tarihli raporuna göre, Adana'da ehemmiyetli bir düşman kuvveti yoktur. Mersin'e çıkan kuvvetler, Urfa ve Katma istasyonuna sevk edilmektedir (27). 12. Kolordu'dan 20 Kolordu'ya gönderilen 30.4.1920 tarihli raporda ise Mersin'de 2500, Tarsus'da 3000, Adana'da 4000 kişilik işgal kuvvetinin bulunduğu belirtilmektedir (28). Rakamların değişkenliği, Fransızların kuvvetlerini sürekli olarak hem tahliye, hem takviye etmesinden kaynaklanmaktadır.

Fransızların, işgali meşrulaştırmak için iki temel gerekçesi vardır. Birincisi Kilikya'nın aktersizleştirilmesi yolundaki Mondros Mütarekesi hükmü, ikincisi, azınlıkların korunması. Adanalılar, bir yandan işgale karşı müdafaa hazırlığı yaparken, diğer yandan işgalin haksızlığını ortaya koymak amacıyla "Feryadname" adı verilen bildiri yayınlamışlardı (29). Yeni Adana gazetesi de "Anadolu'da Adana Hududu" başlıklı yazıda, hem ırkî hem tarihî bakımdan, bin iki yüz seneyi aşkın bir süredir İskenderun Körfezi'nin güneyine kadar olan bölgenin Türk vatanı olduğunu anlatıyordu:

(24) ATASE, K: 62, D: 241/73, F: 3, **İstiklal Harbi I**, s.70, Gottard JAESCHKE; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I**, Ankara 1989, s.11, YA, 5 Kanunusani 1338/5 Ocak 1922, sayı: 197, A. Hulki SARAL; **Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi**, Ankara 1966, s.5. Kasım Ener'in verdiği bilgiye göre, 1500 kişilik Fransız birliğinde sadece 150 kadar Fransız askerî bulunuyordu. **Adana Cephesi**, s.28.

(25) ATASE, K: 62, D: 241/73, F: 3.

(26) ATASE, K: 57, D: 10/2, F: 8.

(27) HTVD, 17 (Eylül 1956) v: 429.

(28) ATASE, K: 597, D: 147 A/328 A, F: 1.

(29) M. Tayyip GÖKBİLGİN; **Milli Mücadele Başlarken I**, Ankara, 1959, s.24-25.

"Türklere, itilâf devletlerinin, kararımız budur kabul ediniz dedikleri "sulh ahidname!"sinde memleketin cenup kısmındaki vilâyetimize taalluk eden hudud, tabir-i ma'rufuyla pek saçma tertib edilmiştir. Beş sene dökülen kanlar neticesinde millî hudutlarımızı muhafaza edeceğiz. Çünkü mütarekeye esas olarak vazedilen Wilson prensipleri namıyla ma'ruf olan on dört maddelik bir iğfalname mevcut idi...

Türkiye'ye uzatılan sulh pervezesinin hep biri diğerinden zâlim ve mel'un dört yüz otuz üç maddelik ahkâmı içinde Adana hududu da bütün çıplaklığıyla suikastın bir numunesi suretinde tecelli ediyor. O da şudur: Karataş'tan Ceyhan Nehri'ni takib, Misis'i ikiye ayırıp Ceyhan kasabasını o tarafa bırakarak bin iki yüz seneyi mütecaviz bir zamandan beri Türk arazisi olan, bugün bile hiç bir ecnebî unsur bulunmayan Yüreğir'in mahsuldâr ovaları Arabistan namıyla Fransa'ya hediye ediliyor. Türk ve Müslüman varlığını mahvetmek fikir ve maksadını bu kadar açık bir surette âlem-i insaniyete karşı mevki-i faal ve tatbikata koymak cüretinde bulunan bu komşu ile nasıl emniyet tesis edeceğiz...

Adana'ya kırk kilometrede Karataş, yirmi beş kilometrede Misis gibi ovanın müsebbit noktalarını teşkil eden mevkiiler elimizden alınmak isteniyor. Köylü arabasıyla denize mahsulünü naklederse, bir ecnebî iskelesine indirmek mecburiyetinde kalacaktır.

Bu hudut, Adana halkı için o kadar elimdir ki, en basit zannedilen köylülerimiz bile şu teklifin karşısında titremektedir. Halbuki şimdiye kadar ırkî, tarihî, tabiat-î şeraîf aranır, hudutlar o suretle tayin ve tesbit edilirdi. Biz ırkî hududu aramaya kalkacak olursak, tâ Lazkiye civarına kadar dayanmak iktiza ediyor. Tarihî haklar ise Türk müverrihlerinin değil, yine Avrupa müverrihlerinin vesâike müstenid şahadetleriyle sabittir ki, bin iki yüz seneyi mütecâviz bir zamandan beri iskenderun Körfezi'nin cenubuna kadar Türklerin vatanıdır." (30).

Yeni Adana, başka bir yazısında da bölgenin adının "Kilikya" olarak değiştirilerek, Ermeni yurdu olduğu yolundaki iddiaların kuvvetlendirilmek istendiğini savunuyordu.

"Nüfusunun ekseriyet-i kahiresi Türk olan ve ahlâk, âdat, lisan itibarıyla Türklükten başka hiçbir âsârla alâkası bulunmayan ve asırları dolduran tarihinde yalnız Türklerin şehâmet ve ikbali yaşayan koskoca Adana vilâyetimizi elimizden almak için ona bin türlü isim takdılar, Kilikya dediler, küçük Ermenistan dediler, hiç birisi uymadı ve nihayet Ermenilerle meskun olduğu iddiasıyla Fransız mandasına tabii tutmak istediler... Fransız idaresinden ve Ermeni zulmünden kaçarak dağ başlarında namus ve istiklâl için düşmana göğüs geren... yüzbinlerce Türk ve İslâm'ın sefâlet ve ızdırabından memnun... vicdansız adamlar, hiçbir maddî vasıta ile gevşetemedikleri millî azim ve rabitamızı kırmak kasdıyla mütemadiyen beyannameler tertib etmeye başladılar. Manâ ve mefhum itibarıyla büsbütün saçma olan bu heyezannâmeleri Fransızlar, tayyarelerle gerideki köy ve kasabalara attılar... Aynı zamanda masum ve bi-günah kadın ve çocukların tepelerine bomba

yağdırmayı da ihmal etmiyorlar. Beyannamede meselâ: Ey ahali bize geliniz. Fransızlar memleketimize medeniyet, adalet, asayiş getirdiler. Sizlere karşı merhamet ve adalet hissiyle mütehassisdirlere, denirken, attıkları bombalarla birkaç bi-günahın hayatını da hitama verdiler." (31).

Fransızlar, Çukurova'da açıkça Ermeni politikası izlediler. İşgal kuvvetinin büyük çoğunluğunu Ermenilerin oluşturması (32), Fransa'nın "Kilikya İdare-i Mülkiye Baş Memuru" olarak atadığı, Albay Bremond'un Ermeni dostu olması (33), Ermenileri tahrik ettiği gerekçesiyle, Türk bayrağı asılmasının yasaklanması (34) gibi örnekler, Fransız-Ermeni yakınlığını göstermektedir. Ayrıca Fransız yönetimi, Amerika'dan, Marsilya'dan ve Dünya'nın diğer bölgelerinden gruplar halinde Ermenileri getirerek bölgeye yerleştirmiş, böylece Ermenilerin nüfus yoğunluğu kazanmasına çalışmıştır (35). Fransa'nın Suriye Fevkalade Komiseri ve Şark Ordusu Başkumandanı General Gouraud, Fransa'nın Kilikya'da Ermeni politikası izlediğini açıkça ifade etmiştir (36). Gouraud, Ankara antlaşmasından sonra, 9 Kasım 1921 tarihli, "Kilikya, Ayntab, Kilis Ahalisine Beyanname"sinde, azınlık haklarının korunması konusunda büyük hassasiyet gösterdiğini, belirtmiştir. Beyannamede, Ankara Hükümeti'nin, "bilâ-tefrik, tevellüd, milliyet, lisan, ırk veya din bilumum ahaliyi, hayatları, serbestiyetleri ve mülkleri hakkında" eşit muameleye tâbi tutacağı belirtildikten sonra şöyle denilmektedir:

-
- (31) YA, 30 teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34 ve ayrıca 14 Kanunuevvel 1336/14 Aralık 1920, sayı: 38.
- (32) Adana ve Çevresinde bulunan Fransız işgal kuvvetlerine mensup, Fransız üniforması taşıyan Ermeniler çeşitli tecavüz, gasp ve yağma faaliyetlerinde bulunuyordu. Adana Vali Vekili Nazım Bey 11 Ocak 1920 tarihinde, Fransız ordusunda bulunan Ermenilerin görevlerinden alınarak yerlerine İngiliz veya halis Fransız askerlerinin yerleştirilmesini Dahiliye Nezareti'nden talep etmiştir. BOA, DH, KMS, D: 49-1, v: 85.
- (33) YA, 25 Mayıs 1337/1921, sayı: 90. İşgal kuvvetleri Başadministratörlüğü 11 Nisan 1919 tarih ve 1214 numaralı tezkere ile I. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen yolsuzlukların araştırılması ve suçlu bulunanların şiddetle cezalandırılması Adana Polis Müdürlüğüne bildirmiştir. BOA, DH, KMS, D: 50-2, v:10.
- (34) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.77.
- (35) YA, 14 Kanunuevvel 1336/14 Aralık 1920, sayı: 38 ve 26 Mart 1337/1921, sayı: 66.
- (36) Yahya AKYÜZ; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988, s.180. Keza Fransızların Kozan'da Ermenilere silah dağıttığı, BOA, MV, D: 217, V: 77.

"Bilimum sekene, gerek umumî ve gerek hususî suretde, ifası asayiş ve ahlâk-ı umumiye ile kâbil-i telif olan din, akâid ve ibadetinin icabâtını serbest surette icra edebilecektir. Ahali bilâ-tefrik ırk, lisan ve din kanun önünde müsâvi olacakları gibi aynı hukuk-ı mülkiye ve siyasiyeye mâlik olacaktır."

Beyannamede ayrıca, ticarî muamelelerde, dinî merasimlerin icrasında, matbuatda ve umumî ictimalarda istenilen dilin konuşulması konusunda, hiçbir sınırlandırmanın bulunmayacağı, Fransız Hükümetinin azınlık haklarının korunması konusunda üzerine düşen görevi yerine getirdiği, belirtiliyordu (37). Daha sonra General Gouraud, Ermenilere yalnız Fransız Hükümeti'nin yardımcı olduğunu, fakat genel siyasî şartlar sebebiyle amaçlarını tam olarak gerçekleştirmediklerini, Kilikya'yı Türklere terk etmek zorunda kaldıklarını, ancak Ermenilere yeni bir yurt olarak, Suriye'nin kapılarını açtıklarını, açıklamıştır. Gouraud'nun ifadesine göre, Fransa, Çukurova'da Ermeniler için verdiği savaşta 3500 asker kaybetmiş ve 40 milyon Frank para harcamıştır. Bu mücadelenin sonucunda 30 bin Ermeni'nin Suriye'ye yerleşmesine imkan sağlanmıştır (38).

Fransa'nın Çukurova'yı işgalinin asıl sebebi, Doğu'da kaybettiği prestij yeniden kazanmak ve Ortadoğu çıkarlarını güvenceye almak isteğidir. Bunu yaparken Ermenileri kullanmak ve işgale insanî amaç görüntüsü vermek istemişlerdir. Ankara Antlaşması ile bölgeyi tahliye etmeye karar verince yoğun bir eleştiriye maruz kalmışlardır. Bununla birlikte Fransa'nın işgal yıllarında Çukurova'yı askerî, idarî ve nüfus bakımından Ermenileştirmeye çalıştığı da bir gerçektir (39).

Fransa, bölgedeki çıkarlarını kalıcı hale getirmek için, başta Ermeniler olmak üzere bütün unsurları kullandı ve bütün yöntemleri denedi.

(37) Ferda, 14 Teşrinisani 1337/14 Kasım 1921, sayı: 273.

(38) YA, 21 Mayıs 1338/1922, sayı: 274.

(39) YA, 9 Teşrinisani 1336/9 Kasım 1920, sayı: 28 ve 11 Kanunuevvel 1336/11 Aralık 1920, sayı: 31, ayrıca AKYÜZ, **Kamuoyu**, s.181.

Bu yöntemlerden biri de, bazı Müslümanları yanına alarak, kendi lehine kamuoyu oluşturmaktı. Ferda, Adana Postacı ve Rehber gazeteleri Fransız politikasına uygun neşriyat yaptılar. Ferda, Fransızların 26-27 Temmuz 1920'deki Yüreğir harekâtında başarılı olmaları üzerine yayınladığı "Efendiler Nereye" başlıklı yazıda, milliyetçileri, biçare milletine peşine düşürüp perişan ettikten sonra kaçmakla suçlamıştı (40). Kuva-yı Milliye'nin "emir-i ilâhi ve şer'i şerife mugayır" olduğu yolundaki İstanbul Hükümeti açıklamalarını yayınlayan gazete (41), "çete" veya "kemalist" olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliye'nin başarılı hareketlerini de eleştiriyordu (42). Adana Postası, Fransızların "padişah namına icra-yı kudret" ettiğini savunurken (43), Rehber, Fransa'nın güçlü bir Türkiye için çalıştığını ve Sevr'in uygulanmasının Türkiye için yararlı olacağını öne sürüyordu (44).

Fransızlar, sivil ve askerî kadrolara kendi istekleri doğrultusunda atamalar yaparak, bölgeyi tamamen kontrol altına almaya çalıştılar. Vali Nazım Bey'in görevden alarak mektubcu Esad Bey'in vali vekili olmasını sağladılar (45). Sonra da Abdurrahman Bey'in vali vekili olarak atanmasında etkili oldular (46). Adana Belediye Başkanlığına getirilen Hafız

(40) YÜREĞİR, YA, 15 Haziran 1953.

(41) Ferda, 29 Nisan 1336/1920, sayı: 127.

(42) Örneğin, Haçın (Saimbeyli)'in millî kuvvetlerin eline geçmesi üzerine Ferda, Kemalistlerin ağır toplar kullanarak tahribata sebep olduklarını, bunun herkese zarar verdiğini belirterek, Ermeni vatandaşlara üzüntülerini bildirmişti. 25 Teşrinievvel 1336/25 Ekim 1920, sayı: 176. Aynı konuda Yeni Adana ise, Haçın'de bulunan 300 ailelik Müslüman nüfusun tamamının Ermeni çeteci Cebeciyan tarafından katledildiğini, bu yüzden Haçın'ın alınmasına sevinemediklerini yazıyordu. 4 Kanunuevvel 1336/4 Aralık 1920, sayı: 35.

Adana-Mersin demiryoluna Kuva-yı Milliye tarafından yapılan taarruzlarla ilgili olarak Ferda, çetelerin taarruzları sonucu ulaşımın engellendiğini ve bunun bölgeye zarar verdiğini belirtirken (27 Mayıs 1336/1920, sayı: 135), Yeni Adana, bu faaliyetlerin Kuva-yı Milliye'nin gücünü gösterdiğini, Fransızların demiryolunun tamirinde köylüleri çalıştırmasının zulüm olduğunu savunuyordu (5 Ağustos 1336/1920, sayı: 10).

(43) YA, 16 Teşrinisani 1336/16 Kasım 1920, sayı: 30.

(44) YA, 28 Kanunuevvel 1336/28 Aralık 1920, sayı: 42.

(45) SARAL, *Güney Cephesi*, s.18, ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.77.

(46) Vali Vekili Abdurrahman işgal boyunca Fransızlarla birlikte hareket etti. YA, 15 Mayıs 1337/1921, sayı: 81 ve 20 Temmuz 1337/1921 sayı: 131.

Mahmut, aynı zamanda Emvâl-i Metruke Komisyonu başkanı oldu. Hafız Mahmut, daha sonra yolsuzlukları nedeniyle bu iki görevden de azledildi (47). Mal Müdürlüğüne Nuri (48), Polis Müdürlüğüne Kemal Efendi tayin edildiler ve her ikisi de, Fransızların isteği doğrultusunda icraatda bulundular (49). Cebelibereket Mutasarrıflığına Ali İlmî Efendi'nin kardeşi Mesud Fani (50), Ceyhan Kaymakamlığına Kadırlı'de kaymakam iken Fransızlara sığınan Nazım Bey (51), Ayas Kaymakamlığına Misis'de Fransızlarla ve Ermenilerle işbirliği yapan Arnavud Mehmet Ali Bey atandı (52). Adana'da Bremond, Kozan'da Taillard, Osmaniye'de Andree, Mersin'de Anfi ve Tarsus'da Coustillere askerî yönetici olarak görevlendirildi (53).

Bölgede, demiryolunu kontrol için ve Osmanlı Devleti adına bulunduğunu ilan eden Fransızlar, idareye, bürokrasiye, güvenliğe hatta ekonomik ve siyasi hayata müdahale ettiler. Meselâ, Fransız işgal yönetimi Mayıs 1919'da Feke Posta ve Telgraf Müdürü Mehmet Efendi'yi ikibin Osmanlı Lirası parayı zimmetine geçirdiği iddiası ile görevden almıştı. Ayrıca Fransız işgal yönetiminin Mersin liman ve gümrük işlerine müdahalede bulunması bölgedeki yöneticiler tarafından tepkiyle karşılanmış ve bunun önlenmesi için Dahiliye Nezareti'ne başvuruda bulunmuşlardır (54). Azınlıklara tanınan ayrıcalıkların sürekli kılınması, emlak vergisinin toplanması, Ermeniler başta olmak üzere bazı kimsele-

(47) YA, 22 Kanunusani 1337/22 Ocak 1921, sayı: 48 ve 26 Mart 1337/1921, sayı: 66.

(48) YA, 26 Şubat 1337/1921, sayı: 58.

(49) Ya, 1 Mart 1337/1921, sayı: 59.

(50) YA, 30 Haziran 1337/1921, sayı: 117.

(51) YA, 15 Mayıs 1337/1921, sayı: 81.

(52) YA, 20 Mayıs 1337/1921, sayı: 86.

(53) SARAL, **Güney Cephesi**, s.18. İstanbul Hükümeti, Fransa'nın bölgedeki idarî kadrolara müdahalesini önlemeye yönelik bir politika geliştiremedi. Ancak, işgal yönetimi tarafından görevlerine son verilen ve İstanbul'a gelen Adana Vilayeti memurlarına yarım maaş verilerek, boşalan memuriyetlere tayinlerini kararlaştırdı. BOA, MV, D: 317, v: 172.

(54) BOA, DH, KMS, D: 52-4, v: 39.

rin silahlandırılması (55) jandarma kuvveti oluşturma (56), sürgün (57) ve mezalim (58) Fransız yönetiminin faaliyetleri arasında yer aldı. İşgal yönetimi, bölgede Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılmasını da engelledi. Heyet-i Temsiliye'nin ve İstanbul Hükümeti'nin müdahalesine rağmen bölgede mebus seçimine izin verilmedi (59).

İşgal yönetimi, hayır veya yardım görüntüsü altında çeşitli kurumlar oluşturarak, hem halktan destek sağlamaya, hem de bölgenin geleceği ile ilgili kararlarda etkili olmaya çalıştı. Başkanlığına Vali Vekili Abdurrahman'ın getirildiği Cemiyet-i Hayriye bu kuruluşlardan biriydi. Yeni Adana'nın "yerli Fransızlar", dediği Hafız Mahmut, Zihni, Münir, Ali İlmî Efendi, babası Fani, kardeşi Mesud, Adana Postası muharriri İlhamî'nin üyesi olduğu bu cemiyet, halkın Fransız yönetiminden memnun olduğu yolunda bir belge hazırlayarak Londra Konferansı'na gönderdi (60). Yeni Adana, daha kurulduğu gün, Fransızların böyle bir cemiyet oluşturmaktaki gizli amacına dikkat çekmişti (61). Fransızlar, kimsesiz ve bakıma muhtaç Türk çocuklarını barındırmak amacıyla Adana'da bir darü'l-eytâm açtı. Burada barınan çocuklara, Fransız ordusuna ve Hıristiyanlığa ait bilgiler veriliyor, sinema filmleri gösteriliyor ve Fransızca öğretiliyordu (62).

(55) ZC, c. 8, s.447 vd. Adana-Pozantı arasında, Fransız askeri kıyafeti giymiş Ermeniler soygunculuk yapıyorlardı. Seyahat eden yolculara da hakaret ve kötü muamelede bulunuyorlardı. Bu sebeple Dahiliye Nezareti 13 Şubat 1919'da Harbiye Nezaratına gönderdiği yazıda, 6. ordu bakiyelerinin tahliyesi sırasında Adana dışında başka bir yolun tercih edilmesinin gerektiğini bildirmişti. ATASE, K: 62, D: 241/73, F: 33 ve 35.

(56) YA, 13 Eylül 1336/1920, sayı: 15, ZC, c.8, s.448.

(57) Fransızlar, Ecz. Basri, Ramazanzade Kemal, Defter-i Hakani Müdürü Fahri, Hukuk İşleri Müdürü Cemal ve Hukuk Reisi Mahmut Nedim'in içinde bulunduğu 9 Türk'ü 12.5.1920'de tutuklayarak Ruat adasına sürgün etmişlerdi. Bu şahıslar Adana'nın tahliyesi ile serbest bırakıldılar. YA, 23 Teşrinievvel 1337/23 Ekim 1921, sayı: 169, ENER, Adana Cephesi, s.127.

(58) GCZ, c. I, s.343.

(59) HTVD, 16 (Haziran 1956) v: 413-414, 17 (Eylül 1956) v: 430-434.

(60) YA, 22 Şubat 1337/1921, sayı: 57 ve 15 Haziran 1337/1921, sayı: 105.

(61) YA, 15 Şubat 1337/1921, sayı: 55.

(62) YA, 3 Mayıs 1337/1921, sayı: 77 ve 19 Haziran 1337/1921, sayı: 108.

Fransız işgal yönetimi, bölgedeki ekonomik faaliyetleri kendi istek ve çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için de çaba harcamıştır. Daha önce belirtildiği gibi, Fransa'nın bölgedeki ekonomik çıkarları, İngiltere ile demiryolları üzerinde etkinlik, Almanya ile tarım ve ticaret mücadelesine girmesine neden olmuştu. Mütarekeden sonra, demiryollarını işleten Almanlar ülkelerine dönmüş, demiryolları İngilizler tarafından işgal edilmişti. Ancak İngiltere, petrol bölgelerine karşılık demiryollarının denetimini Fransa'ya bıraktı (63). Fransa, bölgedeki çıkarlarını kurumsallaştırmak amacıyla Adana ve Mersin'de Suriye bankasının birer şubesini açarak (64) ihtiyaç sahiplerine uzun vadeli kredi olanağı sağladı (65). Cezayir ve Tunus Toprak Kredi Kurumu yardımıyla Adana Pamuk Kumpanyası adıyla bir Fransız şirketi kuruldu ve Adana'daki Alman pamuk tesislerini satın aldı (66). Çiftçilere kredili tohumluk dağıtan Fransa (67), General Dofieux'un yayınladığı bir kararname ile, Adana'daki para buhranı nedeniyle bir kişinin işgal bölgesi dışına 400 banknottan fazla para çıkarmasını yasakladı. Ayrıca altın ihracatını durdurmak suretiyle, kendi çıkarları doğrultusunda bir piyasanın oluşmasına çalışıyordu (68). Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey'in 24.1.1920 tarihli raporuna göre, işgal yönetimi Çukurova'dan Orta Anadolu'ya pirinç ithalini de yasaklamıştı (69) Haberleşme imkanlarının artırılması, yol yapım ve onarımı, Mersin limanının genişletilmesi (70) gibi faaliyetleri de yürüten Fransız yönetimi, doğal

(63) YA, 9 Eylül 1336/1920, sayı: 14. SARAL, **Güney Cephesi**, s.28, AKYÜZ, **Kamuoyu**, s.179.

(64) YA, 26 Mart 1337/1921, sayı: 66. Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1337/1921, sayı: 175.

(65) YA, 20 Eylül 1337/1920, sayı: 155.

(66) AKYÜZ, **Kamuoyu**, s.177.

(67) YA, 19 Şubat 1337/1921, sayı: 56.

kaynakları ve pamuk üretim potansiyeli nedeniyle vazgeçilmez saydığı (71) Çukurova'ya yerleşmeye çalışıyordu. Yeni Adana, Fransa'nın bölgedeki uzun vadeli hesaplarını "Fransa'nın İsteddiği Dostluk" başlıklı makalede şöyle değerlendirmiştir:

"Fransa şarktaki siyasî vaziyetini tashih için Londra Konferansı'nı büyük bir iştiyâk ile karşılayarak iki buçuk seneden beri Kilikya'da kan ve kılıç ile mecrasını kendi istikâmetine çeviremediği büyük menfaatlari bu fırsatta nevâziş ve tatlı dille kucağına çekmek istedi. Fransa öyle zannediyordu ki, zahiren göz aldanabilecek birkaç şeyi fedâ etmekle Çukurova'nın feyzli toprağından esas maddeyi kapmak mümkün olacak...

Fransa Kilikya'yı tahliye edecek, fakat askerinden daha kuvvetli olan sermayelerini, menâfi-i iktisadiyesini, zabıta ve heyet-i murakabesini, fesad ocağı olan mekteplerinin hürriyet-i kâbilesini temin ettikten sonra... O zaman bugünkü işgal vaziyetinden bir şey eksik olacak, o da: Fransa bütçesine ağır basan birçok askerın buradan çıkarılması...

İnsan dostluk için izzeti nefsinin, hakimiyet-i milliyesini fedâ edemez. Marsilya'dan bir imtiyaz, Tunus'ta ve Cezayir'de hakk-ı hükümet iddiasında değiliz. Hatta Fransızların yakıp yıktığı zavallı yurdumuz için tazminat da talep etmiyoruz. Biz bilâ kayd u şart öz vatanımızın idâresini istiyoruz.

Alsas Loren için üç milyon çocuğunu büyük bir gurur ile fedâ eden Fransa, kendilerinden daha büyük meşakkat ve ızdıraplara katlanan, millî aşkla vatanını kurtarmaya çalışanları biraz düşünse ne büyük hakikatla karşılaşır" (72).

C. MİLLÎ MÜCADELE'DE ÇUKUROVA ERMENİLERİ

1. Ermeniler ve Çukurova

Ermenilerin kökeni ve Anadolu'ya gelişleri konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Herodot'a göre, Frigya kolonisi olarak yaşayan ve Hind-Avrupa dili konuşan kabileler Urartu devleti yıkıldıktan sonra Ermeni milleti haline gelmiştir. Kendilerini Hai (Hay), yaşadıkları bölgeyi de Hayistan olarak adlandıran bu topluluğa Türkler Ermeni demişlerdir. Büyük İskender'in Anadolu seferi sırasında, İran'da yaşayan Ermeniler, bir süre Makedonya ve Sasani yönetiminde kaldıktan sonra, 570 yılından itibaren İran-Bizans, 639'dan itibaren de Arap-Bizans mücadelesine

(71) AKYÜZ, **Kamuoyu**, s.176-177.

(72) YA, 12 Nisan 1337/1921, sayı: 71.

konu olmuşlardır. VII. ve IX. yüzyıllarda yaşadıkları bölge Müslüman Araplar tarafından işgal edilen Ermeniler, Fırat havzasına, Urfa, Antakya ve Kuzey Suriye'ye sürülmüşlerdir (73). Çukurova'nın 965 yılında Bizans egemenliğine girmesinden sonra, Bizans'ın burada Ermeni kolonisi oluşturma çabası, Ermenilerin güçlenmesine neden olmuştur (74).

Çukurova Emeviler döneminde Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra, Abbasiler döneminde bölgeye Asya'dan getirilen, emir, melik, hatta sultan ünvanı taşıyan ve kendi adlarına para bastıran Türk beyleri yerleştirilmiştir (75). 1083'de tamamen Selçuklu hakimiyetine giren Çukurova, Haçlı seferleri sırasında Türk kontrolünden çıkmış ise de, Alaeddin Keykubad zamanında yeniden Selçuklu yönetimine girmiştir. Çukurova'ya Türkmenlerin kesif olarak yerleşmesine Moğol istilası neden olmuştur. Bu dönemde 40 binden fazla Türkmen, Memlûklüler tarafından bölgeye yerleştirilerek yurt ve dirlik verilmiştir. 1337'den itibaren Yüreğir, Kınık, Salur, Bayındır boyları bölgeye yerleştirilmiş, 1352'de Yüreğirli Ramazan Bey Türkmen emirliğine atanmıştır. Bundan sonra da bölgede Türk iskânı artarak devam etmiştir. XII-XV. yüzyıllarda Şam Türkmenlerinin kontrolünde olan bölge (76), Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti'ne katılana kadar siyasi bakımdan Memlûk yönetiminde kalmıştır (77).

Ermeniler Çukurova'da, ne Osmanlılar döneminde, ne de daha önce, nüfus bakımından çoğunluğu oluşturmamıştır. XII-XVI. yüzyıllarda bölge genelinde Türk nüfusu büyük bir çoğunluğa sahiptir. Sadece Sis (Kozan) merkezinde Ermeniler, Türklere yakın bir nüfusa sahiptir (78).

(73) Kamuran GÜRÜN; **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1983, s.13 ve dv.

(74) YURTSEVER, **Kilikya Kilisesi**, s.227.

(75) Faruk SÜMER; **"Çukur-Ova Tarihinin Dair Araştırmalar"**, DTCF, TAD, I/1, Ankara, 1963, s.3.

(76) ENER, **Tarih Boyunca**, s.158, SÜMER, **"Çukur-Ova"**, s.8-9.

(77) ENER, **Tarih Boyunca**, s.150.

(78) SÜMER, **"Çukur-Ova"**, s.20-21.

Tahrir defterlerinden edinilen bilgilere göre de XVI. yüzyılda Ermeniler en yoğun olarak yaşadıkları Kozan sancağında %16-20 oranında bir nüfusa sahiptir (79).

XIX. Yüzyıla ait bütün nüfus istatistiklerinde, Ermenilerin bölgede % 10 nisbetinde bir nüfusa sahip oldukları görülmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği rakamlara göre 1298 (1881) yılında, Adana ve Kozan sancaklarında gayri müslümlerin toplam nüfus içindeki payı %:13.4'dür (80). İngiliz konsolos vekili Yüzbaşı Casper, 1882 yılında Adana'nın toplam nüfusunu 361.760, gayri müslüm nüfusunu ise 33.780 olarak vermektedir (81). Stanford Shaw da Ermenilerin, en yoğun olarak yaşadıkları Adana, Sis ve Haçin'de nüfusun %30'unu oluşturduklarını belirtmektedir (82). 1309,1316 ve 1318 tarihli Adana vilayet salnamelerine göre, vilayetin toplam nüfusu 388.000-436.000, Gregoryan, Katolik ve Protestan Ermenilerin toplam nüfusu ise 36.000-40.000'dir.

Osmanlı yönetiminde diğer unsurlar gibi Ermeniler de dinî, siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan her türlü hakka sahip olmuşlardır. M.S. 301 yılında Hıristiyanlığı kabul eden Ermeniler, uzun süre Bizans kilisesi ile mücadele etmek zorunda kaldıkları halde, Osmanlı yönetiminde dini özgürlüğe kavuşmuşlardır (83). Sis, Adana, Mersin, Tarsus, Haçin ve Feke'de Ermeni kilisesi ve okulları yapılmıştır (84). Bu okullara, Fransa, ABD, Almanya, İtalya'nın personel ve malî destek sağladığı bilinmektedir (85). Bölgede, 1865 reformu ile tarıma elverişli toprakların %5'ine sahip olan Ermeniler, ticaret ve zenaatin yanı sıra çiftçiliği de tercih et-

(79) Yusuf HALAÇOĞLU; "Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Kozan Sancağı", İÜFTD 32 (İstanbul 1979), s.873.

(80) A. Cevdet Paşa; **Tezâkir III**, yay. Cavit Baysun, Ankara, 1986, s.223-224.

(81) Kemal KARPAT; **Ottoman Population 1830-1914**, London, 1985, s.53.

(82) Stanford SHAW; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, İstanbul 1983, s.251.

(83) GÜRÜN, **Ermeni Dosyası**, s.31-32, YURTSEVER, **Ermeni Kilisesi**, s.229.

(84) A. Şerif, **Tanin**, s.258 vd. YURTSEVER, **Ermeni Kilisesi**, s.237. VARLIK, **Emperyalizmin**, s.68.

(85) CUİNET, **La Turque**, s.10-11, VARLIK, **Emperyalizmin**, s.68.

meye başlamışlardır. Sis-Adana karayolunun açılması, İstanbul'dan gelecek Ermenilerin yol güvenliğinin sağlanması ve Ermenilere kredi verilmesi yoluyla, hem Adana ve çevresinde ekonomik hayatın canlanması, hem de Ermenilerin devlete bağlılığının arttırılması amaçlanmıştı (86). Böylece devlet tarafından desteklenen ve güçlendirilen Ermeniler, bölgenin bütün ithalat, ihracat ve ticarî faaliyetlerini ellerine geçirmişlerdi. Esnaf ve sanatkârlık da büyük ölçüde onların elinde olduğundan, Adana'nın en zengin ve müreffeh insanları Ermenilerdi (87).

II. Meşrutiyet dönemine kadar Adana ve çevresinde, Müslümanlarla Ermeniler arasında önemli bir sorun yaşanmadı. Çukurova Ermenilerinin çoğu Ermenice bilmez, Türkçe konuşurdu. Adet ve gelenekleri, kılık kıyafetleri, şarkıları, manileri Türklerle aynı idi. Sakallarını, bıyıklarını bile Müslümanlar gibi traş eder, maddî manevî yakınlıklarını sürdürürlerdi (88). 1909 yılında II. meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından yararlanan Ermeniler ayaklandılar. Ermeni patriği Psikopos Muşeg'in tahrikiyle 14 Nisan'da olaylar başladı. Ayaklanma öncesinde Amerika'da ve Rusya'da eğitim görmüş 300'den fazla milisi bölgeye getiren Ermeniler, nüfus kesafeti sağlamak amacıyla da her haneye dışarıdan getirdikleri 10-15 aileyi yerleştirmişti (89). Üç gün süren olaylar çok sayıda insanın ölümüne ve tahribata neden oldu. Buna rağmen Kars (Kadirli), Sis (Kozan) ve Haçın (Saimbeyli)'de Müslümanlar ve Ermeniler aynı mekanlara sığınıp yardımlaşarak korunmuşlar ve bir olay meydana gelmemişti (90).

(86) YURTSEVER, *Ermeni Kilisesi*, s.210.

(87) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.42. A. Şerif, *Tanın*, s.193.

(88) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.42. A. Şerif, *Tanın*, s.168.

(89) Mehmet Asaf; *1909 Adana Ermeni Olayları*, Ankara, 1982, s.7 ve 24.

(90) A. Şerif, *Tanın*, s.244 vd.

2. Çukurova'da Ermeni Faaliyetleri

Yarbay Romieu komutasındaki, çoğu Ermenilerden oluşan, Fransız birliğinin 21 Aralık 1928'de Adana'yı işgali (91), Adana'da yaşayan diğer cemaatlerle birlikte Ermenileri harekete geçirdi. Fransızlar, Ermenileri, Asurileri, Keldanileri, hatta Arapları, Arnavutları, Boşnakları, Kürtleri teşvik ve tahrik ettiler. Her cemaatin ayrı ayrı "kulüp" kurarak örgütlenmesini sağladılar. Adeta, Adana'da yeni yeni milletler ihdas ettiler (92).

Fransız yönetiminden güç ve destek alan Ermeniler, silahlı çeteler ve siyasi teşkilâtlar oluşturarak bölgede egemenlik arayışına girdiler. Müslüman varlığını ortadan kaldırmaya yönelik olarak, Ermeni intikam ve gönüllüler ordusu, zabıta, hafiyeler ve casusluk teşkilâtı ile tasviye-i mesâlih komisyonları oluşturdular (93). Bölgede güvenlik ve asayiş sağlamaya üzere oluşturulan gönüllüler ordusuna, Keldani, Asuri, Helen, Hıristiyan Arab ve Alevilerden eleman alınması öngörülmüş, ancak ordunun büyük çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştu (94). Fransız yöneticiler ayrıca, jandarma teşkilâtının yarısının Müslüman yarısının Hıristiyanlardan oluşturulmasını istemişler, kimi jandarma kumandanlarına bunu kabul ettirerek uygulamaya başlamışlardı (95). Bunların sonucu olarak Ermeniler, yaklaşık on bin kişilik eğitimli bir silahlı güce sahip olmuşlardı (96). Fransa Hükümeti tarafından Adana'ya askerî yönetici olarak atanan ve 1 Şubat 1919-4 Eylül 1920 tarihleri arasında görev yapan Albay Bremond, Ermenileri özellikle desteklemiştir. Bremond, Adana'ya gelişinin ikinci günü Ermeni kilisesini ziyaret ederek

(91) YA, 5 Kanunusani 1338/5 Ocak 1922, sayı: 197.

(92) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.78. Ali Saib URSAVAŞ; *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, yay. M. Ali Akdil, İstanbul 1988, s.43.

(93) URSAVAŞ, *Çukurova*, s.20.

(94) BREMOND, *Cilice*, s.48.

URSAVAŞ, *Çukurova*, s.18.

(95) ATASE, K: 86, D. 318/144 F: 60.

(96) SARAL, *Güney Cephesi*, s.11-12.

dostluğunu bildirmiş (97), görevi süresince Kafkasya, Amerika ve Bulgaristan'dan getirilen Ermeni gönüllüler, polis ve jandarma kuvveti olarak kullanılmıştır (98). Bunun yanı sıra Ermeniler, Adana'da (99), Mersin'de (100), Kozan'da (101) çete teşkil etmişler, kurdukları hafife teşkilâtları de Fransızlarla işbirliği yapmıştı (102).

Ermeni gönüllüler ordusu ile hafife teşkilâtı birlikte çalışarak Çukurova'da birçok cinayet işledi. Başlarında Gökdereliyan, papaz Bağışa ve Polis Komiseri Hacı'nın bulunduğu "kamuvur" adı verilen Ermeni çeteciler, Feke'nin Bozat, Kozan'ın Kamışoba köylerini yaktılar. Haçın'ın İslâm nahiyesinin tamamını yakıp, kadı, hakim, müftü ve müdde-i ummun da içinde bulunduğu 480 Müslüman'ı katlettiler. Kozan muhasebecisi Mehmet Arif ve Ali Rıza Bey ile Hikmet Çavuş'u yakarak katlettiler (103). Ermenilerin işlediği cinayetler Yeni Adana gazetesinin 6-24 Teşrinisani 1336/6-24 Kasım 1920 tarihleri arasındaki sayılarında dizi yazı olarak yayınlandı. Bu cinayetler arasında, çeşitli köylerin ve çiftliklerin tamamen veya kısmen tahrip edilmesi, teslim olan insanlara işgence edilmesi, tecavüz ve öldürme ve soygun olayları yer almıştır. Ali Fakı, Kara Fakı, Kurt Musa, Piramlı, Yeniköy, Sucular, Nacarlı, Köle Musalı köylerinin yakılması, Kırımlar nahiyesi ve Dedeler köyündeki ci-

(97) YÜREĞİR, YA, 31 Ocak 1953.

(98) URSAVAŞ, Çukurova, s.19.

(99) YA, 28 Mayıs 1337/1921, sayı: 93. Gazetenin verdiği bilgiye göre, Adana'da 40 kişilik bir Ermeni çetesi Fransa tarafından silahlandırılmıştı. Adana Ermenileri bölgede faaliyet gösteren Kürd Yusuf ve Kara Hüseyin çetelerini bahane ederek silahlanmışlar ve bölgede asayiş tehdit eder hale gelmişlerdi. Geniş bir bölgede faaliyet gösteren bu çeteler üzerine asker gönderilmesine rağmen, uzun süre etkisiz hale getirilmesi sağlanamadı. Vali Vekili Esad ve Bremond'un da katıldığı vilayetteki toplantıya, önceden Rum ve Ermeni temsilcileri de davet edilmişti. Ancak Ermeni temsilcileri toplantıya katılmadılar. Bu sırada Fransız idaresinde Ermeni askerler suikast girişimlerinde bulunuyor, bazı Ermeniler de adı geçen çeteyi protesto ediyorlardı. BOA, DH. KMS, D: 57-1, v: 25.

(100) Ferda, 27 Mayıs 1337/1921, sayı: 135.

(101) URSAVAŞ, Çukurova, s.43.

(102) YA, 12 Mart 1337/1921, sayı: 62.

(103) URSAVAŞ, Çukurova, s.43. Faik ÜSTÜN; Adana'nın İşgali ve Millî Mücadele, İstanbul, 1955, s.6.

neyetler bu yazılarda anlatılmıştır. Ermeni cinayetleri arasında, Vanlı Ahmet Efendi'nin Kozan'da öldürülmesi (104), 10 Ocak 1921'de Şakirpaşa'da iki kişinin öldürülmesi (105), 25 Ocak 1921'de Büyük Dikili nahiyesinden Hüseyin oğlu Mehmet ile Akkuyu kariyesinden Hacı Hasan oğlu Ahmed'in Tarsus şosesi üzerinde Sarı Hamzalı mevkiinde öldürülmesi ve 22 lira paralarının gasbedilmesi (106), Kozan'da 140 kişinin işgence ile öldürülmesi, Müslüman kadınların kiliseye götürülerek Hıristiyan olmaya zorlanması (107), 10 Temmuz 1920 Kaç-Kaç olayı ile Camili ve Kahyaoğlu faciaları (108), çeşitli gasp, soygun ve yaralama olayları sayılabilir (109). Hatta Ermeniler benzeri faaliyetlere, bölgenin Türk yönetimine geçmesinden sonra da devam etmiştir. Suriye'den sızan Ermeni çeteleri Kırıkhan ve çevresinde terörist faaliyetlerde bulunmuştur. İngilizler tarafından desteklenen Ermeni Karagün çetesi de İskenderun ve çevresinde tahribatlar yapmıştır (110).

Ermeniler, Fransız işgali döneminde, siyasî teşkilatlanmaya da hız verdiler. Önce Ermeni İttihad-ı Milli cemiyetini kurdular. Bir süre sonra bu cemiyeti lağvederek Meclis-i Millî adıyla yeni bir teşkilât oluşturdular (111). Bundan başka az sayıdaki İslâm Ermeni ile bazı Araplardan oluşan İttihad-ı Alevi kulübünü kurdular. Bu oluşumun amacı, bölgede Fransa kontrolünde muhtar bir yönetim kurulmasını sağlamaktı (112). Bu

(104) YA, 22 Şubat 1337/1921, sayı: 57. ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.134, URSAVAŞ, **Çukurova**, s.14.

(105) YÜREĞİR, YA, 31 Ocak 1953.

(106) YA, 15 Şubat 1337/1921, sayı: 55.

(107) URSAVAŞ, **Çukurova**, s.22-23.

(108) YA, 6 Teşrinievvel 1337/6 Ekim 1921, sayı: 162, ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s.131.

(109) YA, 23 Teşrinievvel 1336/23 Ekim 1920, sayı: 23, 1 Teşrinisani 1336/1 Kasım 1920, sayı: 26 ve 22 Şubat 1337/1921, sayı: 57.

(110) YA, 16 Haziran 1338/1922, sayı: 292.

(111) YA, 25 Kanunusani 1337/25 Ocak 1921, sayı: 49, **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Şubat 1337/1921, sayı: 103.

(112) YA, 8 Mart 1337/1921, sayı: 61. Daha önce 15 Mart 1920'de Karşıyaka'da toplanan on binlerce Ermeni, Rum ve Asuri'ye yarı Türkçe, yarı Ermenice bir konuşma yapan Gökdereliyan, Maraş ve Antep'i Türk çetelerinden kurtaracaklarını, belirttikten sonra, "Kilikya Kilikyahlarıdır, var olsun büyük Ermenistan" diye slogan atmıştı. YÜREĞİR, YA, 24 Şubat 1953.

sırada Ermeni grupları arasındaki mücadele de devam ediyordu. Ermenilerin 24 Nisan 1921 Pazar günü yapmayı planladıkları toplantı Taşnakların engellemesi nedeniyle yapılamamıştı. Yeni Adana, haberi "Taşnaklarla Hınçaklar Boğuşuyorlar" başlığıyla vermiştir (113).

Ermeni politikasının başka bir unsurunu da, başka bölgelerden insan getirip yerleştirmek suretiyle, nüfus yoğunluğu sağlamak oluşturuyordu. Fransız yönetimi de Ermenilerin bölgeye yerleşmesi için gerekli kolaylığı sağlıyordu. Ermenilerin dönüşünü sağlamak amacıyla, Haçın, Hasanbeyli, Dört Yol, Osmaniye, Bahçe, Misis, İncirlik, Tarsus ve Mersin'de sığınma kampları kuruldu. Adana'ya Ermenilerin yerleşmesi sağlandı (114). 7 Haziran 1920'de 7.500 Ermeni Kozan'dan Adana'ya getirildi (115). Van, Bitlis ve Muş tarafından getirilen 5000 kadar Ermeni Haçın'e yerleştirildi (116). Halep, Şam ve Beyrut'tan da gruplar halinde Ermeni aileler getirildi (117).

Ermenilerin sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlamaya yönelik çabalar da Ermenilerle Fransız yönetimi tarafından ortaklaşa yürütülüyordu. Adana'daki Ermeni hastanesine çeşitli kaynaklardan yardım geliyor (118), Ermeni okullarında eğitim öğretimin sona ermesi nedeniyle Vali Vekili Abdurrahman'ın da katıldığı törenler düzenleniyordu (119). "Adana ve Mersin'den tehcir edilmiş olan Ermenilerin emvali, metruke ve tasfiye komisyonları ve bankalar vasıtasıyla" satılıp bedellerinin alınması için, belediye bünyesinde bir "Emvâl-i Met-

(113) YA, 7 Mayıs 1337/1921, sayı: 78.

(114) BREMOND, *Cilicie*, s.11-12.

(115) BREMOND, *Cilicie*, s.55.

(116) ÜSTÜN, *Adana'nın İşgali*, s.11.

(117) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.74. Ahmet Remzi Bey de anılarında mütarekeden sonra Kilikya'da bir krallık kurmak isteyen Ermenilerin bölgeye sel gibi akın ettiklerini anlatmaktadır. YA, 2 Ocak 1953.

(118) YA, 22 Mayıs 1337/1921, sayı: 87.

(119) YA, 15 Haziran 1337/1921, sayı: 105.

ruke" komisyonu oluşturuldu (120). Ali Saib'in verdiği bilgiye göre bu komisyon, Müslümanlara ait emlak, hayvanat ve vasıtaları, Ermenilerin yalancı şahitliği ile elinden alıyordu. Bir iki asır evvel Ermenilere ait olduğu iddia olunan tarla, bağ, temyizi mümkün olmayan bir kararla Ermenilere veriliyordu (121).

Fransız yönetimi, zaman zaman Ermeni taşkınlıklarına karşı koyduysa da, genel olarak Ermenileri korudu ve destekledi. Ermeniler ise, bazen başlarındaki fesleri yırtıp Fransız serpuşu giyerek, bazen de feslerini yeniden giyip Osmanlı olduklarını ilan ederek, Fransız politikasına karşı tepkilerini gösterdiler (122).

Ankara Antlaşması ile bölgenin Türk yönetimine bırakılması üzerine Ermeniler, kendilerine verilen tüm güvencelere rağmen, gruplar halinde bölgeyi terk ettiler.

Yeni Adana, "Mazidekiler" ve "Niçin Gidiş" başlıklı iki makale ile Ermenilerin bölgeyi topluca terketmelerinin gereksizliğini anlatmaya çalıştı:

MAZİDEKİLER

"Adana'daki Ermeni cemaati fevkalâde bir endişe ile kendilerinin ne olacaklarını sorub duruyorlar.... Sık sık ictimalar yaparak Türk idâresine karşı vaziyetlerini tesbit etmek istiyorlar (123). Bu mesele o kadar düşünülecek bir mesele değildir. Filhakika müşterek toprak üzerinde uzun senelerden beri beraber yaşadığımız bazı vatandaşlarımız, bize karşı pek büyük ve affi kâbil olmayan hatalar irtikab ettiler. Bilhassa mütarekeyi müteâkıb Adana'nın üzerine koca bir Kilikya damgası vurulmuş, bu isim altında Türk ekseriyeti, Türk hakimiyeti ezilmek isteniyordu. Bu müdhiş hatanın teferruatını zikretmeyeceğiz. Fakat açtığı yara, bu aziz, zengin vatani pek sefil pek zavallı bir dereceye düşürdü. Bundan Türkler pek çok zarara düçar oldular. Fakat bu hayali takip edenler de hiçbir şey kazanmadılar.

(120) Ferda, 5 Kanunusani 1336/5 Ocak 1920, sayı: 96.

(121) URSAVAŞ, Çukurova, s.21.

(122) YA, 25 Kanunuevvel 1336/25 Aralık 1920, sayı: 41 ve 19 Nisan 1337/1921, sayı: 73.

(123) Ermeniler, Ankara Antlaşması'nın imzalanması üzerine kiliselerde toplantılar yaparak, izleyecekleri politikayı saptamaya çalıştılar. Aynı zamanda ABD ve İngiltere'ye telgraf çekerek, korunmaları konusunda yardım istediler. ATESE, K: 600, D: 156/36, F: 14.

İşte şimdi biz bu kanlı, korkunç manzaranın üzerine kendi elimizle avuç avuç topraklar atıyoruz. Herşey mâzi oldu, diyoruz... Türk, âlicenaplığında o kadar ileri gitmiştir ki, ölümü için boğazına sarılan elleri çoğu kez affetmiş ve o elleri bir dost eli gibi sıkmıştır.

... Mücadelemizin gâyesi müstakil bir vatana sahip olmaktır. Bu müstakil vatanın içinde bizim bayramımıza hürmet eden ve onun gölgesi altında hiçbir hain his beslemeyen herkes bir Türk gibi yaşayabilir. Kimseden fazla birşey istemiyoruz.

Kimseden insaniyet düsturu ve insaniyet kavâidi öğrenmeğe ihtiyacımız yok. Dünya'nın yüzünü kavuran zâlim ateşlerin en büyük müsebbibi, insaniyet düsturundan bahseden, onun maddesine istinad ederek birçok zavallı insanları kendi menfaatleri uğrunda yok edenlerdir.

Biz çok büyük gadrlara, zulümlere mâruz kaldık. Kimsenin bizim gibi acı felâketlere uğramasını arzu etmeyiz... Bize karşı içinde bir ihanet beslemeyen her şahıs bu toprak üzerinde efendi olarak yaşayabilir. Bundan bir ay evvel Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsünde tarihi nutkunu irad eden Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin anâsır-ı gayri müslime hakkında söyledikleri şu sözler iddiamızın en büyük delilidir:

"Hükümetimizin ve milletimizin anâsır-ı Hıristiyanıyeye karşı sui muamelede bulunduğu hakkındaki işâat dahi mugayir-i hakikattir. Bizim anâsır-ı Hıristiyanıyeye karşı âdilane bir surette hareket etmeliğimiz an'anatımız icabâtından ve dinimiz mukteziyâtındandır. Ve hakikaten Hıristiyanlara âdilane muamele edildiğine en büyük delil memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile anâsır-ı Hıristiyanıyenin Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete mâlik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile gasb ile adaletsizce muamele etmiş bulunsaydık bittabi bugünkü hâl ve vaziyette bulunmamaları lâzımdı. Binaenaleyh bunun için başka bir delil ve isbat serdine lüzum görmüyorum.

Fakat bu anâsır-ı Hıristiyanıyeden haricin teşvikiyle veyahud ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek mevcudiyet-i milliyemizi ızrâr etmek, ihlâl etmek teşebbüsünde bulunacakların fenâlıklarına sed çekmek pek tabii ve zaruridir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tahtie etmek hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavî ve en medenî milletlerin bu gibi mesâilde bize nisbetle pek şedid ve zecrî muamelâta teşebbüs etmekte olduğu cümlece mahûmdur..." (124).

Bu serd ettiğimiz malûmata göre bizimle iyi kalbli bir vatandaş olarak yaşamak isteyenler her türlü felâket ve musubetten esirgenen bir vatan çocuğu olarak yaşayabilecektir. Biz mâzidekileri artık unutuyoruz. Günahsız insan kanı dökmek pek iğrenç bir şeydir. Böyle bir günahı, büyük Türk'ün kalbi hiçbir zaman kabul etmez." (125).

NIÇİN GIDIŞ

Şu son günlerde bilhassa Ermeni vatandaşlarımızın kafle kafle memleketi terk ederek gittikleri işitiyoruz. Hiç şüphesiz bu mantıksızlık birçok kimselerin sefâlet ve bedbahtlığını mucip olacaktır.

Asrî bir mevcudiyet gösteren hükümet-i milliyemizin, Fransızlarla akdettiği itilâfname, Adanamıza yeni bir hayat ve saâdet vadederken,

(124) Bu metin M. Kemal Paşa'nın Sakarya Savaşı münasebetiyle 19 Eylül 1921 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmadan alınmıştır. Konuşmanın tam metni gazetesinin 27 Eylül 1337/1921 tarihli 158 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.

(125) YA, 25 Teşrinievvel 1337/25 Ekim 1921, sayı: 170.

bundan istifâdeyi düşünmeyerek kendini bedbahtlığa, sefaletle atanlara ne kadar yazık. Acaba bugün her ne olursa olsun memleketi terk edenler, bu hareketleriyle hangi maksat uğrunda heder olduklarına vâkıf olabiliyorlar mı?

Adana'dan eğer uzaklaşanlar, başka bir yerde daha mesud, daha hür yaşayacaklarına kâni iseler, ne büyük gaflet. Çok geçmeden güzel Adanamızda tesis edecek âdil, müceddit hükümetimizin göstereceği refet ve şevkât, aldanarak gidenleri ne büyük nedâmetlere düşürecektir.

Bugün hicret eden o zavallı kaflenin hangi sâikin önünde sürüklenip gittiklerini biliyoruz. Şimdilik izah edemeyeceğimiz maskatlara heder olan vatandaşlarımıza acımamak elimizde değil.

Yakın bir âtinin bütün hakikatleri tenvir ederek, her şeyi ortaya dökeceğine eminiz.

Sonra çok iyi biliyoruz ki, bu göçün içine karışanların yüzde birisi memnun olarak evini barkını terk etmiyor. Muhteris ve kanlı ellerin gösterdiği yollara kerhen girip gidiyorlar. Biz öyle arzu ediyoruz ki, çok defa acı tecrübelerle aldandıklarını görmüş olduğumuz vatandaşlar huzur ve sukunetle evlerinde otursunlar. Kendilerine gelen bu emsalsiz nimetlerden istifâde etsinler. Ne kadar yazık ki, yine dünkü düşünce, yine dünkü hareket, bu gafil hemşehriler limon gibi sularından istifâde edildikten sonra fırlatılıp atılırlar, çünkü bunu birçok defalar gördük. Her söylenen sözü olduğu gibi kabul etmekte büyük bir sâfiyet gösteren bu vatandaşlara Ermenistan'ı numune olarak gösteririz. Buna bizi mecbur eden millî vicdanımız, insanlığımızdır. Halbuki buna mukâbil Irak'ta tavattun eden Ermeniler kovuluyor. Sonra birçok Ermeniler ekalliyetin vapurlarında o kapıdan o kapıya baş vuruyorlar.

Biz maksat ve gayemizi riyâsız ve samimi olarak izah ediyoruz. Hükümet-i milliyemizin açtığı mücâdele, insaniyet ve hürriyet mücâdelesidir. Bu toprak üzerinde doğup büyüyen her insan, dîn, mezhep ve milliyeti her ne olursa olsun, bu insanî düsturlardan bilâşek istifâde edecektir. Biz Türkler medenî Avrupa'ya insanlık hukukunun, masuniyet ve kıymetinin nasıl olabileceğini ve onun nasıl muhafaza edilebileceğini göstereceğiz. Şurasını da zikredelim ki, biz, sözüme ahdimize karşı pek bağlı insanlarız. Memleketimizden kalkıp gidenlerin oturmalarında yahud gitmelerinde bizim bir menfaatimiz yoktur... Yalnız biz, memleketin bütün çocuklarını saâdet yollarında hep birden görmek istiyoruz.

- Acaba bu hicretin iç yüzü nedir?

O bizce malum, yalnız bu zehirli nasihatların, o muhteris vâizlerin oynadığı bu mühim iğrenç oyunlardan Ermeniler katiyen haberdar değildir. Biz bu vatandaşlarımıza tekrar tekrar söyleriz. Kanmayınız, dikkat ediniz. Bundan zarar göreceksiniz biz değiliz. Siz bu hâl ile, o yalancı vâizlerin sözleriyle nereye giderseniz gidiniz, sizleri dâima felâket tepki edecektir." (126).

Aynı nüshanın ikinci sayfasında "Gidiş Devam Ediyor" başlıklı haberde. propaganda neticesi olarak, bütün Ermenilerin Adana'yı terketmek-

te olduğu bildirilmektedir. Gazetenin 22 Kasım tarihli münhasında da, Borsa ve civarındaki Ermeniler'in şehri terkettikleri, kalanların istasyon çevresinde toplandıkları, hiçbir teminat dinlemedikleri, "İçlerindeki büyük günahların affını bir türlü kabul" edemedikleri, belirtilmektedir.

Ermenilerin büyük bölümü Mersin'e giderek deniz yoluyla ülkeden ayrılmaktadır. Mersin Limanında sekiz vapur biri Rumları, diğerleri Ermenileri götürmek üzere beklemektedir. Rumlardan bir kısmı, İzmir'e giderlerse cepheye asker olarak gönderilecekleri endişesiyle göç etmek istememektedir (127). Ermenilerin bir kısmı ise karayoluyla Dörtyol'a gitmeyi tercih etmektedir.

Müslümanlarda, ümid edilenden de fazla bir sükunet ve vakar izlenmektedir. Hatta bir çokları Ermenileri içinde buldukları sefâletten kurtarmak için çaba harcamaktadır.

Adana Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa'nın 30.11.1921 tarihli raporuna göre bölgeyi terkeden Ermeni Rum ve diğer Hıristiyanların toplam sayısı 36.000 idi. Mersin'de gitmek üzere 10,000, Dörtyol'da henüz kararını vermemiş 7.000 Ermeni bulunuyordu. Bunların dışında bölgede kalacağı tahmin olunan 9.000 Hıristiyan vardı ve bu hesaba göre bölgedeki toplam Hıristiyan sayısı 62.000 idi (128). Ferda gazetesinin verdiği habere göre, ise Ceyhan'dan 2 bin, Tarsus'tan 3 bin, Mersin'den 2 bin, Adana'dan 20 bin kişi bölgeden ayrılmak üzere vesika almış, Dörtyol'daki 10 bin kişi henüz karar vermemişti (129). Aynı gazete, 20 Kasım tarihinde, bölgeyi terk eden Ermeni ve Asurilerin 49 bini geçtiğini yazmıştır (130). Fransız Le Temps gazetesi, 6 Ocak 1922 tarihinde, 49.884 Hıristiyan'ın bölgeden ayrıldığını, 3.828 Hıristiyan'ın

(127) Bölgede yaşayan Rumlar özellikle Yunanistan'ın tahsis edeceği vapurlarla İzmir'e götürülecekleri yolundaki propagandanın tesiriyle bölgeyi terk etme eğilimine girmişlerdir. Yeni Gün gazetesi bunu "siyasi amaçlı bir Hıristiyanlık propagandası" olarak yorumlamaktadır. **Yeni Gün**, 24 Teşrinisani 1337/24 Kasım 1921, sayı: 347-734.

(128) ATESE, K: 600, D: 156/36, F: 31.

(129) Ferda, 14 Teşrinisani 1337/14 Kasım 1921, sayı: 273.

(130) ENER, *Adana Cephesi*, s.289.

kaldığını, böylece bölgede yaşayan toplam Hıristiyan sayısının 53.712 olduğunun anlaşıldığını yazmıştır (131). Yeni Adana ise, önce gayri müslümlerin büyük çoğunluğunun bölgeyi terk ettiğini, ancak %10 nisbetinde bir nüfusun kaldığını bildirmiş, sonra da, 40 bini Ermeni olmak üzere 50 bin kişinin bölgeden göç ettiğini yazmıştır (132).

D. DİĞER CEMAATLERİN FAALİYETLERİ ve MUHTARİYET TARTIŞMASI

Çukurova'da Ermeniler dışında, sayıları az da olsa, Rum, Asurî, Keldani, Süryanî gibi gayri müslim ve Arap, Çerkez, Kürt gibi Müslüman unsurlar yaşıyordu (133). Fransız işgal yönetimi, gerek müslüman olmayan, gerekse müslüman unsurların Türklere karşı örgütlenmesi için çaba harcadı. bölgede yaşayan Rumların bir kısmı, Sakarya Savaşı öncesinde, Yunan ordusuna gönüllü asker yazılmak üzere Yunanistan'a gitti (134). Tarsus Rumları da 21 Ağustos 1921'de bir toplantı yaparak, örgütlenme faaliyetlerine başlamışlardı. Yunan ordusuna asker kazandırma çabası içinde bulunan Rumlar, 200 kadar Ermeni'yi İzmir'e göndermişlerdi (135). Çukurova Rumları ayrıca Yunan ordusuna, sığır, koyun ve kavurma göndermek suretiyle yardım sağlamaya çalışıyorlardı (136).

İşgal döneminde Rumlar da Adana'da bulunan azınlıklar gibi gruplar halinde çetecilik faaliyetlerine başlamışlardı. Jandarma Umum

(131) AKYÜZ, **Kamuoyu**, s.189.

(132) YA, 23 Teşrinisani 1337/23 Kasım 1921, sayı: 183 ve 27 Kanunusani 1338/27 Ocak 1922, sayı: 207. Bu üç gazetenin verdiği rakamlar, bizim daha önce verdiğimiz rakamlarla uyumludur. Bölgede I. Dünya Savaşı öncesinde 40-50 bin Ermeni'nin yaşadığı anlaşılmaktadır. E. Bremond'un, 1919 yılında bölgede 120 bini Ermeni olmak üzere 160 bin Hıristiyanın yaşadığı iddiası gerçeğe uygun değildir. **Cilice**, s.72.

(133) SARAL, **Güney Cephesi**, s.19. Aynı yazarın verdiği bilgiye göre, bölge nüfusunun %6'sını Rumlar, %7'sini Suriyeli Hıristiyanlar ve Yahudiler oluşturuyordu s.34. 1897 yılı sayımına göre 398.760 olan toplam nüfusun din ve milliyete göre dağılımı şöyle idi: Müslüman: 355.917, Ermeni: 32.879, Rum: 5.886, Katolik: 1.660, Protestan: 2.402, Süryani: 25. Bilal ERYILMAZ; "**Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları ve Nüfusun Yapısı**" Türk İdare Dergisi, 60/380, 1988, s.86.

(134) YA, 23 Nisan 1337/1921, sayı: 74.

(135) YA, 30 Ağustos 1337/1921, sayı: 146.

(136) YA, 6 Eylül 1337/1921, sayı: 149.

Müfettişliği'nin durum tesbiti üzerine Dahiliye Nezareti, Adana Valiliğine gönderdiği 9 Ağustos 1919 tarihli telgrafta "Üç yüz kişilik bir Rum çetesinin Yunan âmâline muvafık siyâsî bir maksad takib etmekte olması muhtemel" bulunduğundan bahisle, bunlar hakkında gerekli takibatın titizlikle yapılarak sonucunun bildirilmesi istenmişti (137).

İşgalden önce Adana'da küçük bir cemaat halinde yaşayan Asurîler de, Fransızların tahrik ve teşvikiyle, Müslümanlara karşı şiddet uygulamaya başladılar. Yüreğir ve köylerinde çeteler oluşturarak, gasp, soygun, öldürme olaylarına karıştılar (138). 2 Temmuz 1920'de, Yüreğir Ovasında yaşayan Müslümanların bir kısmı Ermeni ve Asurî zulmünden kaçarak Adana'ya sığınmak zorunda kaldı (139). Adana askerî valisi Bremond ile Vali Vekili Abdurrahman'ın, silahlarını teslim etmeyen ve evlerine dönmeyenlerin cezalandırılacağı ve mallarına el konulacağı yolundaki 2 Ağustos 1920 tarihli bildirisi, Ermeni, Rum ve Asurîler tarafından köylere dağıtıldı (140). Yüreğir ve köylerinde çete oluşturarak, cinayet ve soygun yapan Asurî çete reisi Sadu, isnat edilen suçlardan dolayı Adana Cinayet mahkemesinde yargılanmıştı (141). Süryani cemaatinden olup, Şişmanyan komitesine mensup iki kişi de, Konya Divan-ı Harbinde uzun süren yargılamadan sonra, cinayetten suçlu bulunarak idama mahkum edilmişlerdir (142). Esasen işgal döneminde Adana'daki Hıristiyanların çoğu silahlı olup, çarşıda alenen silah taşıyor ve Müslümanlara zulüm yapıyorlardı (143).

(137) BOA, DH. KMS, D: 54-2, v: 39.

(138) YA, 6 Teşrinisani 1336/6 Kasım 1920, sayı: 27, 29 Kanunusani 1337/29 Ocak 1921, sayı: 50.

(139) ENER, **Adana Cephesi**, s.171.

(140) ENER, **Adana Cephesi**, s.190.

(141) YA, 2 Haziran 1337/1921, sayı: 97.

(142) YA, 23 Nisan 1337/1921, sayı: 74.

TBMM'nin Ankara Antlaşmasını değerlendirdiği 13.10.1921 tarihli gizli oturumunda, Fransızların Katolik Suryanileri desteklediği, ABD'nin de Protestanlara para yardımı yaptığı belirtilmiştir. GCZ, c. II, s.307 vd.

(143) ATASE, K: 771, D: 69/88, F: 13 ve K: 597, D: 147A/328A, F: 8-31-40. Bölgedeki Fransız destekli Ermeni, Asurî ve Rum çetelerin faaliyetleri hakkında ayrıca bkz. Hakimiyet-i Milliye, 13 Teşrinisani 1336/13 Kasım 1920, sayı: 75. 8 Şubat 1337/1921, sayı: 103, 3 Mayıs 1337/1921, sayı: 175.

Hıristiyanların hamisi olduğunu iddia eden, aynı zamanda Tunus ve Cezayir'de yönetiminde yaşayan Müslümanları da memnun etmek isteyen Fransa, Çukurova'da bütün toplulukların hiçbir baskıya maruz kalmadan medenî haklardan yararlanmasını ve yasal amaçlarının tatmin edilmesini sağlayacak bir yönetim oluşturmak istediğini, belirtmekteydi (144). Fransa'nın hem Müslüman, hem de gayri müslim unsurlara yönelik çabası, Çukurova'da Fransa kontrolünde "muhtariyet" tartışmasını gündeme getirdi (145). Londra Konferansı öncesinde Cemiyet-i Hayriye aracılığı ile, hile ve tehdit yoluyla, halktan rey toplayan Fransızlar, halkın kendi yönetimlerinden memnun olduğu iddialarını kuvvetlendirmek istiyorlardı. Bu girişim, Adana ve çevresinde yaşayan Müslümanların şiddetli protestolarına neden oldu. Önce Pozantı ve çevresinde bulunan Türkler durumu protesto ettiler. binlerce imza ile yayınladıkları, Adana'nın geleceği hakkında kararın, işgal altında yaşayan ve düşman baskısı altında bulunan kimselerce verilemeyeceği belirtilen bildiriye, "biz Adanalılar, aleyhimize verilecek her türlü kararı beşeriyetin selâmeti için, kanımızla silmeye hazırız", dehiyordu (146). 2 Mart 1921 tarihinde de Konya'da bulunan Adanalılar hükümet meydanında toplanarak Fransızların faaliyetini protesto ve asıl Adanalıların muhacerette olduğunu beyan etmişlerdi (147). Protestolar Büyük Millet Meclisinde beklenen yankıyı bulmuş, uzun ve heyecanlı nutuklardan

(144) BREMOND, *Cilice*, s.74-75. Bu çerçevede 1919 yılından yapılamayan hac farızasının yerine getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtiliyordu.

(145) İşgal döneminde Çukurova'da amaçları birbirinin tamamen zıddı olan iki ayrı "muhtariyet" tartışması meydana geldi. Burada izah edilenin dışında, işgalin ilk günlerinde, işgale karşı yerel güçlerle direnerek, Çukurova'yı kurtarma düşüncesi ortaya atılmıştı. Adana'da geçici bir hükümet kurma girişimi olduğu yolundaki söylentiler üzerine İstanbul Hükümeti, 2. Ordu Kumandanı Nihad Paşa'dan durumun incelenmesini istedi. Nihad Paşa bölge ileri gelenleriyle bir toplantı yaparak durumu görüştü. Bu düşüncenin, işgale karşı halkı harekete geçirmeyi amaçladığını, geçici bir hükümet kurulması görüşünün benimsenmediğini 13.12.1918 tarihli raporla İstanbul'a bildirdi. ATASE, K: 4, D: 16/5, F: 78.

(146) YA, 22 Şubat 1337/1921, sayı: 57, ZC. c.8, s.434.

(147) YA, 8 Mart 1337/1921, sayı: 61.

sonra, Adana'nın hiçbir vesile ve iddia ile anavatandan ayrılması ihtimali olmadığı te'yid edilmiş, meclisin bu doğrultudaki tavrı, Adana mebusu Zamir, Mersin mebusları Ziya ve İsmail Safa ile, Kozan mebusu Hüseyin tarafından Pozantı'daki Yeni Adana gazetesine bildirilmişti (148).

Bölgede yaşayan Araplar adına, ulema, esnaf, tüccar, zürra ve darülfünunlu 108 imza ile Büyük Millet Meclisi Riyasetine, Fransa'yı protesto eden bir bildiri göndermişlerdi. Bildiride, Fransızların, Arap İttihad-ı Alevi kulübü aracılığı ile, Ermenilerle işbirliği yaparak, Kilikya'da Fransız himâyesi altında bir muhtâriyet teşkili için çalıştığı belirtilerek, bunların Adanalı Arapları temsil edemeyeceği, anasır-ı İslâmiye ile birlikte yerli Arapların temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğu, Arapların İslâm camiasından ve BMM hükümetinden ayrılmayacakları, belirtiliyordu (149). Arap rüesasından, belediye eski başkanı Süleyman Vecdi Efendi de, Adana'da yayınlanan bir gazeteye gönderdiği tezkib yazısında, Arapların ruhen ve hissên Türklerle müttehid olduklarını açıklamıştı. Feke'deki Arap muhacirin, Haçın'den Arap mücahidi Seyyid Şehabettin ve rüfekâsı, İslâhiye ahalisi, Büyük Millet Meclisine gönderdikleri telgraflarla Fransızları protesto etmişlerdi (150).

Yeni Adana gazetesinde M.B. imzasıyla yayınlanan, "Adana Arablarının Mefkûresi" başlıklı yazıda, bölgede yaşayan Arapların görüşü şöyle özetleniyordu:

"Türkler, istihlâs-ı vatan ve istikbal-i millet için nasıl fedâ-yı can ediyorlarsa, Arablar da aynı gayenin istihsali için kurban oluyorlar ve olacaklardır. Hatta konferansda Adana hakkında ekseriyet-i milliye nazar-ı itibara alınacağında Adana Arabları milliyetlerini bertaraf ederek Türk'üz diyeceklerdir." (151).

(148) YA, 1 Mart 1337/1921, sayı: 59. ZC, c.9, s.213.

(149) YA, 12 Mart 1337/1921, sayı: 62. ZC, c.8, s.402.

(150) ZC, c.90, s.132 ve 213.

(151) YA, 15 Mart 1337/1921, sayı: 63.

Londra Konferansı'nda Kürdistan meselesini söz konusu ederek, Kürtlerin temsilciliğini yapmak isteyenlere karşı da, muhtelif kabile reisleri ve aşiretler tarafından, bütün devletlerin temsilcilerine ve Bekir Sami Bey'e ulaştırılmak üzere Büyük Millet Meclisi'ne, Hariciye Vekâleti'ne ve matbuata çekilen telgraflarda da "Kürtlerin bilâ kayd-u şart Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tâbi oldukları, Bekir Sami Bey ve rüfekâsından başka hiç kimsenin mümesilliğini kabul etmeyecekleri" vurgulanmıştır. Yeni Adana bu haberi "Kürd Kardeşlerimizin Protestosu" başlığıyla ve kendi yorumunu ekleyerek verdi:

"Londra Konferansı'nda bir Kürdistan meselesi mevzuu bahs edilerek Kürdlerin fuzulî mümessilliği sıfatını takınanlara karşı Kürdistan muhtelif aşair, rüesa ve sadâtı tarafından bir sureti umum devletler murahhaslarına ve bir süreti de Bekir Sami Bey'e irsal edilmek üzere, Büyük Millet Meclisi'ne, Hariciye Vekâleti'ne ve matbuâta müteaddid telgrafla çekilmiştir.

Telgrafta, bir Kürdistan meselesi mevcut olamayacağını, çünkü Kürdler İslâm ve binaenaleyh İslâm camiasından ayrılmaz bir kitle olduğunu ve Kürdlerin bilâ kayd u şart Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tabi olduklarını ve Bekir Sami Bey ve refikasından başka hiç kimsenin mümessilliğini kabul edemeyeceklerini kati bir lisanla beyan ediyorlar.

Gerek Arab, gerek Kürd kardeşlerimizin zaten başka türlü hisle mütehassis olacağını hatırımıza bile getirmezdik. Bu hadîsat kanaatimizi ve binaenaleyh yek diğerimize karşı âtîde takîb edeceğimiz kardeş münasebetini teyîd ve tayîn etmek itibarıyla ayrıca bir kıymeti haizdir." (152).

E. KUVA-YI MİLLİYENİN TEŞKİLATLANMASI, MÜCADELE ve TAHLİYE

1. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mondros Mütarekesi ve İngiltere'nin baskısı sonucu Türk birliklerinin kuzeye çekilmek suretiyle bölgeyi boşaltması (153), halkın tepkisine ve endişeye yol açmıştı. Adana mebusu Suphi, Belediye Başkanı Kadri, Müftü Mehmet Tahir, Nakibüleşraf Hüseyin imzasıyla yayınlanan "Feryad-name" ile, Adana ve çevresinin, ırken, tarihi, kültürel ve coğrafi

(152) YA, 15 Mart 1337/1921, sayı: 63.

(153) HTVD, 32 (Haziran 1960) v: 798-799, 33 (Eylül 1960) v: 824-825-830-834.

bakımlardan Türk yurdu olduğu açıklanmış, bildiri, Minber, Söz ve Sabah gazetelerinde yayınlanmıştı (154).

21 Aralık 1918'de Fransız kuvvetleri Adana'yı işgal edince bazı Adanalılar İttihat Terakki kulübünde toplanarak, işgale karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini tartıştılar (155). Bir kısmı Adana'yı terkederek Konya, Ereğli, Niğde, Bor ve Kayseri'de kurtuluş için çabalarını sürdürdüler (156). Öte yandan İstanbul'daki Adanalılar, 21 Aralık 1918'de Kilikyalılar Cemiyeti'ni kurdular. Ali Münif, Suphi Paşazade Abidin Bey, Ramazanzâde Savni Bey Antep mebusu Ali Cenânî, Menemenlizâde Rıfat ve Nabi Bey'ler, Kozanlı Salim Bey'in bulunduğu ve bilhassa Mersin eski mebusu Tarsuslu Niyazi Bey'in çalışmalarıyla Kilikyalılar Cemiyeti, İstanbul'un işgaline kadar, etkili oldu (157).

1918 yılı sonlarında Kozan ve Kadırlı'de teşkilâtlanma faaliyetleri başlatılmıştı. Kozan'da, daha sonra müdafaa-i hukuk şubesinin nüvesini teşkil edecek olan, İntibah cemiyeti kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a geldiği günlerde bu cemiyet Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürüldü. Kozan'ın Fransızlar tarafından işgali üzerine Kayseri Devleti'ye giden Kurtoğlu Hulusi, Dava Vekili Mustafa ve Halil Efendiden oluşan Kozan heyeti, 30 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye ile görüşerek, bölgede askerî teşkilâtın yeniden oluşturulmasını sağlamışlardı (158).

(154) JAESCHKE, *Kronoloji I*, s.10.

(155) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.77.

(156) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.99.

(157) YÜREĞİR, YA, 6 Şubat 1953. Fransız işgali nedeniyle Adana'da 1919 Meclis-i Mebusan seçimleri yapılamamış, meclisin Adana temsilcileri Kilikyalılar Cemiyeti tarafından seçilmiştir. Tarık Zafer TUNAYA; "**Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş**", Türk siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul, 1986, s.299-300. Cemiyet üyelerinden Menemenlizâde Rıfat, Adana'nın tahliyesi dolayısıyla Dahiliye Müsteşarı Hamit Bey'i kutlamıştır. YA, 11 Kanunuevvel 1337/11 Aralık 1921, sayı: 186. Tarsuslu Niyazi B., Londra konferansına Murahhas olarak katıldı. Milli Mücadeleyi destekledi. ENER, *Adana Cephesi*, s.31. YA, 26 Nisan 1337/1921, sayı: 75. **Hakimiyet-i Milliye**, 6 Şubat 1337/1921, sayı: 101.

(158) URSAVAŞ, *Çukurova*, s.31

Adana'da Yeni Adana gazetesini Fransızların baskısı sonucu kapatmak zorunda kalan ve Adana'yı gizlice terkeden Ahmet Remzi Bey, önce Boğazlıyan'a, sonra Sivas'a gitmiş, Sivas'ta temaslarda bulunduktan sonra Boğazlıyan'a dönmüştür. A. Remzi, 1.11.1919'da Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği telgrafda Kayseri veya Niğde'de Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkili için izin istemiştir (159). Heyet-i Temsiliye namına, M. Kemal 4.11.1919 tarihli cevapta, Kayseri'nin uygun bulunduğu bildirmiş (160), Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 27.11.1919'da Kayseri'de faaliyetine başlamıştır (161).

20 Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşanın Sivas'tan Ankara'ya dönüşü sırasında 3-4 Aralık 1919'da Niğde'de, Ahmet Remzi, 11 Fırka Kumandanı Mümtaz, Kayseri ahzı asker kalem reisi Emrullah ve Kilikya cephe kumandanı Kemal (Doğan) Bey'in katıldığı toplantıda, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Niğde'ye taşınması uygun görüldü ve cemiyet 8 Aralık'ta Niğde'ye nakledildi (162). Niğde'de 11. Fırka ile temas ve irtibatla bulunan Kilikya Heyet-i Merkeziyesi, millî cephe kumandanı, Sinan Bey, Karaisalı Kaymakamı Şeyh Sadettin Efendi, Adana eşrafından Kethüdazâde İbrahim Bey, Zamir Bey ve Ahmet Remzi Bey'den oluşuyordu (163).

Cemiyet, Niğde'de bulunduğu süre içinde, Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey'i, Adana hakkındaki müdafaasından dolayı tebrik etmiş, Mebusan ve Ayan Meclisi başkanlıklarından, Çukurova'nın mücadelesine ilgi ve destek istemiş, İstanbul'da yayınlanan Yeni Gün, İkdam, Tasvir-i Efkâr ve Vakit gazetelerine telgraf göndererek, baskılara karşı basın sessizliğinden yakınmış, tepki gösterilmesini istemiştir (164). Adana

(159) YÜREĞİR, YA, 21 Ocak 1953.

(160) Heyet-i Temsiliye kararlarında 2.11.1335 olan tarihi, BAYKAL, **Heyet-i Temsiliye**, s.42. Ahmet Remzi 4.11.1335 olarak vermektedir. YÜREĞİR, YA, 21 Ocak 1953.

(161) YÜREĞİR, YA, 22 Ocak 1953.

(162) YÜREĞİR, YA, 30 Ocak 1953. BAYKAL, **Heyet-i Temsiliye**, s.65.

(163) CEBESÖY, **Hatıralar**, s.297.

(164) YÜREĞİR, YA, 31 Ocak 1953.

Heyet-i Merkezîyesi, Heyet-i Temsiliye'nin uygun görüşünü aldıktan sonra, 27 Ocak 1920'de, Çukurova halkına bir beyanname yayınlayarak, bölgenin Wilson prensiplerine aykırı olarak işgal edildiğini belirtmiş, Türk'ün meşru ve millî hakkını korumak için, Türk iman ve kudretinin harekete geçirilmesini istemişti. Cemiyet ayrıca, Fransızların istihbarat faaliyetleri ve düşmanın bölgedeki askerî varlığı hakkında Heyet-i Temsiliye'ye bilgi aktarıyordu (165).

Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Fransızlarla mücadelede aktif rol oynadığı bilinmektedir. Nitekim cemiyet Niğde'de bulunduğu dönemde, Mersin-Tarsus, Toprakkale-Erzin, Ceyhan-Osmaniye arasındaki köprülerin ve Kelebek'te bir köprünün tahribini bir plan halinde Ankara'ya sunmuştu. Cevabı yazıda, köprülerin tahribinin plan dahilinde olmadığı, ancak faydalı görüldüğünden hazırlıkların ve icrasının bildirilmesi istendi (166).

1 Nisan 1920'de Karaisalı'nın millî kuvvetler tarafından alınması üzerine buraya taşınan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 5 Ağustos 1920'de vilâyet merkezi olması üzerine Pozantı'ya nakledilmiş, Adana'nın kurtuluşuna kadar faaliyetini burada sürdürmüştür (167).

Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kaza ve nahiyelerden seçilmiş üyelerin katılımıyla Ekim 1920'de bir kongre düzenledi (168). Büyük Millet Meclisi Riyaseti'nin iş'arı ve valilik makamının daveti (169) üzerine 29 Mayıs 1921'de vali başkanlığında toplanan cemiyet üyeleri Heyet-i Merkezîyeye, Kethüdazâde İbrahim, Yeni Adana gazetesi sahibi

(165) YÜREĞİR, Ya, 1 Şubat 1953.

(166) ATASE, KO 257, D: 10/2, F: 55.

(167) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.171, ENER, *Adana Cephesi*, s.204.

(168) YA, 9 Teşrinievvel 1336/9 Ekim 1920, sayı: 20 ve 16 Teşrinievvel 1336/16 Ekim 1920, sayı: 21.

(169) YA, 18 Mayıs 1337/1921, sayı: 84. M. Kemal Paşa 21-22 Mart 1921'de bütün liva ve mutasarrıflıklara gönderdiği genelge ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yeniden teşkilini istemişti. Tülay DURAN; *Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi*" BTDD 32 (Ekim 1987), s.9-10.

Ahmet Remzi, Doktor Bahri, Dava Vekili Abdurrahman, Karadayızâde İsmail, Adanalı Veli, Dıblanzâde Mehmet Fuat, Karaisalı Belediye Reisi Mustafa ve Mersin'den Müderris Emin'i seçti (170). 1 Haziran 1921'de toplanan Heyet-i Merkeziye ise, başkanlığa Kethüdazâde İbrahim'i, kâtib-i umumiliğe Ahmet Remzi'yi, veznedarlığa İsmail Bey'i getirdi (171).

Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Pozantı'da bulunduğu süre içinde, bölgenin sorunları ve Ankara ile ilişkilerde etkili oldu. M. Kemal Paşa'nın, Büyük Millet Meclisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu oluşturulmasına yönelik girişimi, 28 Mayıs 1921 tarih ve 6/5861 sayıyla cemiyete bildirildi ve Yeni Adana gazetesinde yayınlandı (172). Yine M. Kemal Paşa'nın Sakarya Savaşı öncesinde yayınladığı "Ordu ve Millete Beyanname" cemiyet aracılığı ile halka duyuruldu (173). Cemiyet, M. Kemal Paşa'yı başkumandan seçilmesi (174), M. Kemal Paşa ve İsmet Paşa'yı Sakarya Zaferi dolayısıyla kutladı (175). Zaman zaman başkan İbrahim Bey'i görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya görevlendiren cemiyet (176), daha önce de, M. Kemal'in Pozantı'ya gelmesi ve Pozantı'nın il merkezi olması (177), 20 Ağustos 1921'de Pozantı'da "orduya selâm" mitingi düzenlenmesi (178) belediye başkanlığı seçimi (179) gibi pek çok faaliyette etkin rol oynamıştı.

Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Ahmet Remzi, Mehmet Fuat, Abdurrahman ve İsmail Bey'ler 26 kasım

(170) YA, 30 Mayıs 1337/1921, sayı: 94.

(171) YA, 5 Haziran 1337/1921, sayı: 99.

(172) YA, 5 Haziran 1337/1921, sayı: 99.

(173) YA, 9 Ağustos 1337/1921, sayı: 139.

(174) YA, 7 Ağustos 1337/1921, sayı: 138.

(175) YA, 13 Eylül 1337/1921, sayı: 152.

(176) YA, 14 Haziran 1337/1921, sayı: 104 ve 28 Haziran, sayı: 117.

(177) YA, 5 Ağustos 1336/1920, sayı: 10. ENER, **Adana Cephesi**, s.202.

(178) YA, 21 Ağustos 1337/1921, sayı: 142.

(179) Adana belediye seçimleri 12 Haziran - 21 Haziran 1919 tarihleri arasında yapılmış, başkanlığa Dıblanzâde Mehmet Fuat, azalıklara da -biri dışında- heyeti merkeziye üyeleri seçilmişti. YA, 21 Haziran 1337/1921, sayı: 110.

1921'de istifa ederek seçimlerin yeniden yapılmasına imkân sağladılar. İstifa gerekçesinde "... anavatanın tahliyesi ile Heyet-i Merkeziye intihabatına bütün halkımızın iştirak edebileceği bir vaziyet tahaddüs etmiş olmasından dolayı" görevlerini yeni seçilecek kişilere bırakmak istedikleri belirtilmiştir (180).

2. Mücadele ve Fransa'nın Bölgeyi Tahliyesi

24 Kasım 1918'de İngiltere'nin, bölgenin boşaltılması talebi üzerine Türk kuvvetleri Pozantı'nın kuzeyine çekildi. Dört Yol, Mersin, Adana, Tarsus, Misis ve Pozantı dahil olmak üzere bölgenin tamamı 27 Aralık 1918 tarihine kadar süratle işgal edildi. İşgal kuvvetleri Dört Yol civarında 19 Aralık'ta ilk silahlı direnişle karşılaştılar (181) Buna rağmen 1919 yılı bölgede düşmanın yerleşme, millî kuvvetlerin teşkilatlanma dönemi olarak değerlendirilebilir.

Sivas Kongresi'nden hemen sonra, Heyet-i Temsiliye'nin direktifiyle, Batı Kilikya Kumandanlığına Tekelioğlu Sinan Bey, Doğu Kilikya Kumandanlığına Aydınoğlu Tufan Bey, genel kumandanlığa da Kozanoğlu Doğan Bey atandı (182). Heyet-i Temsiliye'nin edindiği bilgiye göre, 1920 yılı başında, düşmanın Adana'da 1170, Toprakkale-İslâhiye hattı üzerinde 270, Osmaniye-Adana hattında 200, Katma'da 300, Kilis'te 600, Antep'te 1200 ve Maraş'ta 1200 kişilik kuvveti bulunuyordu (183).

15 Eylül 1919'da İngiltere ile Fransa arasında Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerinin değiştirilmesi kararlaştırıldı. Bu karar, bölgede yaşayan Müslüman halkı rahatsız etti (184). Fransız işgalinden, özellikle de 10

(180) **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Kanunuevvel 1337/16 Aralık 1921, sayı: 380.

(181) Selahattin TANSEL; **Mondrostan Mudanyaya Kadar**, Ankara, 1973-1974, c.I, s.224.

(182) ENER, **Adana Cephesi**, s.71 vd. İzzet ÖZTOPRAK; "Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII/22, 1911, s.129.

(183) CEBESOY, **Hatıralar**, s.289.

(184) TANSEL, **Mondrostan I**, s.209. Gotthard JAESCHKE; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1991, s.210.

Temmuz 1920'deki Kaç-Kaç hadisesinden sonra, Adana'yı terkederek kuzeydeki dağlara çekilen İslâm muhacirin sayısı 15.000'i geçti (185). Bu muhacirler Kelebek'ten başlayarak, Hacıkırı, Bilemedik, Pozantı ve Karaisalı ile köyleri, Gülek nahiyesi ve köyleri, Fındıklı, Ulukışla, Konya, Ereğli ve Niğde dolaylarına yerleştirildi (186). Bu yerleşmeye paralel olarak, işgal bölgelerine mukabil yeni yönetim birimleri oluşturuldu. Osmaniye mutasarrıflığı Haruniye'ye, Tarsus kaymakamlığı Namrun'a, Merzin kaza merkezi Gözne'ye taşındı (187).

Heyet-i Temsiliye, Çukurova'da işgal ve baskının ortadan kalkması için gerekli çaba ve girişimde bulunmuştur. 16.11.1919 tarihli bir kararla, Adana'da Fransız ve Ermeniler tarafından yapılan zulmün artması üzerine, Ermeni mezalimini araştırmak üzere beynelmilel bir heyetin Adana'ya gönderilmesi isteğini Cemal Paşa aracılığıyla Osmanlı Hükümetine bildirmiştir (188). 28.11.1919 tarihli bir kararla da, Fransızların devletler hukukuna aykırı olarak, ahaliye zorla Fransız bayrağı çektiğini protesto etmiştir (189). Mustafa Kemal Paşa, 19 Kasım 1919'da Adana ve çevresinin mütareke hükümlerine aykırı olarak işgal edilmesini protesto etmişti (190).

Çukurova'da askerî mücadele 1920 yılında şiddet ve kesafet kazandı. Heyet-i Temsiliye'nin 24 Mart 1920 tarihinde hareket emrini vermesi üzerine Batı Cephesi Kumandanı Sinan Bey kısa sürede, Karaisalı, Karsantı, Bilemedik ve Pozantı'yı ele geçirdi (191). Nisan'da, I. Kavaklıhan, Ziyarettepe, Mayıs'ta II. Kavaklıhan muharebeleri yapıldı. Fransızlar istedikleri sonucu alamadılar. 30 Mayıs - 19 Haziran tarihleri

(185) YA, 29 Mart 1337/1921, sayı: 67.

(186) YÜREĞİR, YA, 28 Mayıs 1953.

(187) YÜREĞİR, YA, 16 Haziran 1953.

(188) BAYKAL, *Heyet-i Temsiliye*, s.57.

(189) BAYKAL, *Heyet-i Temsiliye*, s.66.

(190) BREMOND, *Cilicie*, s.37.

(191) YÜREĞİR, YA, 20 Şubat 1953. KOCATÜRK, *Kronoloji*, s.110 ve 123. TANSEL, *Mondrostan III*, s.202.

arasındaki 20 günlük mütarekeden sonra, Misis ve Yüreğir ovası muharebeleri ile Kaç-Kaç hadisesi meydana geldi (192). 10-14 Ağustos'ta Kurttepe baskınında kısmî bir başarı elde eden Fransızlar, 18 ve 28 Ağustos'ta yapılan Mercin muharebelerinde yenildiler (193). Ekim ve Kasım 1920'de kuzeye doğru genel taarruz başlatan Fransız kuvvetleri, 24 Kasım Fadıl muharebesinde yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar (194). Bu muharebeler devam ederken Yeni Adana Fransız propagandasına karşı şu makaleyi yayınlamıştır:

FRANSIZ ŞARLATANLIĞI

"Düşmanlarımız dünya efkâr-ı umumiyesine karşı ara sıra bir balon uçuruyorlar. Ellerindeki vesâit ile bir takım düzme zafernameler neşrederek artık mukâvemetimizin kırılıp, birçok ganâim terk ederek firar ettiğimizden, korkunç bir kuvvet olamayacağımızdan bahsediyorlar.

Hakikatın iç yüzüne vâkıf olmak istemeyen bu istilâcı kitleler, sahte muvaffakiyet haberleriyle, taşmak üzere bulunan cihan efkârını muvakkat bir suretle tekrar uyuşturmaya çalışıyorlar.

İşte: Fransızlar da Adana'daki acı acı mağlubiyetlerini, Çukurova'nın üzerinde Türk'ün mukâvemet-i milliyesi önünde kahrolan ordularının zayıflığını haris rakiplerinden gizlemek için bir takım erâcif ile uydurma muzafferiyet haberleri neşredip, hırs ve istilâlarına kermî vererek Türk'ün bu güzel vatanını yağma, biraz daha tahrip ederek ve aynı zamanda Türk ekseriyet-i kahiresini bitirmek için, her nevi mezâlîm ve vahşete devam ediyorlar. Fransızlar yaptıkları şenaati setretmek için son zamanlarda tuhaf bir hileye tevessül ediyorlar. Güya ahali yağmagır Türk kuvvetlerinden bizar kalarak, Fransız kuvvetlerinin mevcudiyetine artık itimad hasıl edib, Fransız idâresine iltica ediyorlarmış. Denâet ve şarlattanlığın bu derecesini tasavvur edemezdik. Bîdayet-i işgalden beri azıcık insanlık hissi taşıyanları bile merhamete getirecek envâi mezâlîm ile perişan edilen zavallı İslamların düştüğü bugünkü hali, kendi neslinden, kendi neslini kurtarmak için silaha sarılan insanlara tahmîl etmek ne budalaca bir yaygaradır. İnsan, ahmaklığın bu derecesini aklından bile geçirmez. Bu gibi neşriyat ile acaba ne gibi bir gaye tasavvur ediyorlar?

... Eşkiya diye ilan ettikleri Türk kuvvetlerinin önünden tavşan gibi kaçmak, başında Dünya zaferinin tacını gezdiren Fransız ordusu için bir şeyn değil midir?

(192) ENER, **Adana Cephesi**, s.93 vd.

(193) ENER, **Adana Cephesi**, s.208 ve dv. A. Hulki SARAL; **Vatan Nasıl Kurtarıldı**, Ankara, 1970, s.35.

(194) 15/16 Ekim'de Haçin'in istirdadı, millî kuvvetler tarafından önemli bir başarı olarak değerlendirilmiş, Ermeniler arasında büyük üzüntüye yol açmıştır. YA, 16 Teşrinievvel 1336/16 Ekim 1920, sayı: 21 ve 1 Teşrinisani/1 Kasım, sayı: 26. Haçin'in alınmasında büyük yararlık gösteren Saim Bey, 18 Kasım'da şehid oldu. YA, 30 Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34.

Mademki çeteyiz, mademki halk bizden bîzâr olmuş, her türlü vesâit-i harbiye ile mücehhez olan Fransız ordularını şimdiye kadar tepeleyen kimdir?

Çukurova'da bir dev gibi Fransızların rüyasına giren -kendi tabiriyle- bir iki Kemalist değil, bir Türk milleti, bir Türk ruh-ı millîsidir..." (195).

Savaşta uçaklarıyla hava desteği sağlayan ve sivil hedefleri de bombalayan Fransa (196), büyük kayıplar verdi (197). Millî kuvvetlerin kumandanları Sinan ve Tufan Bey'ler binbaşılığa terfi ettirilerek ödüllendirildi (198). Fransız kuvvetleri, Osmaniye cephesinde de başarılı olamadı. Hassa, İslâhiye, Erzin, Bahçe ve Yarbaşı'ndan tenkil edildi. Düşmanın nakliyesini engellemek amacıyla Osmaniye-Yarbaşı tren yolu millî kuvvetler tarafından sık sık tahrip edildi (199).

Fransızlar, millî kuvvetleri zayıf düşürmek için cephe gerisinde de çeşitli tedbirlere başvuruyorlardı. Fransız propagandası içlerinde ihtiyad zabiti Abdüsselam'ın da bulunduğu bazı mucahirlerin Adana'ya geri dönmesini sağlamıştı (200). Adana'da askerî mahkeme oluşturan Fransa, Millî Mücadele yanlılarını "memleket idaresini ihlale teşebbüs" ettikleri gerekçesiyle cezalandırıyordu (201). Cebelibereket Mutasarrıfı Mesud Fani, Osmaniye'den Bahçe ve Haruniye'ye çok miktarda erzakın çıkarıldığını haber almış, kuva-yı milliyecilere götürüldüğüne

(195) YA, 4 Kanunuevvel 1336/4 Aralık 1920, sayı: 35.

(196) YA, 15 Ağustos 1336/1920, sayı: 12. Fransız uçakları 25 Ekim 1920'de doğrudan Bilemedik'teki hastaneyi hedef seçerek bombaladılar. 7 kişi öldü, 19 kişi yaralandı. ATASE, K: 71, D: 69/88, F: 67. YA, 27 Teşrinievvel 1336/27 Ekim 1920, sayı: 24.

(197) Özellikle Kasım 1920'deki muharebe çok şiddetli olmuş, düşman sağ cemahta 150'den fazla ölü ve yaralı vermiş ve bunları 46 araba ile Tarsus'a taşımıştı. Sol cemahta ise, 1 yüzbaşı, 1 mülazım, 4 piyade zabiti ile birlikte 500'ü aşkın ölü vermiş, yaralıları 35 araba ile Adana'ya götürülmüştü. YA, 28 Teşrinisanı 1336/28 Kasım 1920, sayı: 33.

(198) YA, 1 Mart 1337/1921, sayı: 59 ve 5 Mart, sayı: 60.

(199) YA, 13 Eylül 1336/1920, sayı: 15 ve YA 8 Mart 1337/1921, sayı: 61. Demiryolunu tahrip sırasında Osmaniye'de mücadelenin sembolü haline gelen Rahime Hatun şehid olmuştu. YA, 9 Eylül 1336/1920 sayı: 14.

(200) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.188. Yeni Adana, önce "Adana'ya avdet eden Müslümanların tevkif" edildiğini, sonra da "bazı hainlerin son günlerde Adana'ya firar" ettiklerini yazmıştır. YA, 16 Teşrinievvel 1336/16 Ekim 1920, sayı: 21 ve 19 Teşrinievvel, sayı: 22.

(201) YA, 2 Haziran 1337/1921, sayı: 97.

hükmederek, şeker, pirinç, sabun gibi erzakın bir kıyyeden fazlasının o cihete çıkarılmasını yasaklamıştı (202). Adana'da Sofibahçe mahallesi muhtarı Mahmut Efendi ise Kuva-yı Milliye'ye çamaşır topladığı gerekçesiyle tutuklanmıştı (203).

Askeri başarısızlıklar, Fransa'nın bölgeyi tahliyesi ihtimalini ortaya çıkardı. Aslında Fransızların bölgeyi tahliye edeceği yolunda zaman zaman haberler yayılıyordu. Konu Büyük Millet Meclisi'nin 24.10.1920 tarihli gizli oturumunda gündeme gelmiş ve bu haberlerin kasıtlı olarak yayıldığı değerlendirilmesi yapılmıştı (204). Fransa'nın bölgeyi tahliye edeceği yolundaki söylentiler, 1921 yılı başından itibaren artarak devam etti (205). Paris ve Marsilya'da şark politikasından dolayı hükümeti protesto eden gösteriler düzenleniyordu (206). Yeni Adana, tahliye ile ilgili haberleri ihtiyatla karşılıyor, Fransa'nın kendi isteğiyle bölgeden ayrılacağına ihtimal vermiyordu. Nitekim konuyla ilgili bir yazıda, "Fransa büyük bir nedâmet ve fütur ile Çukurova'ya veda etmek üzeredir. Bu nâilîyetin şerefi, onu istihsal eden kahramanlara aittir. Hiçbir zaman Fransa bir hiss-i insanî veyahud hakşinaslık neticesi olarak buradan ayrılmıyor" denilmişti (207). Fransa'nın Çukurova'yı tahliyesinin ve Türkiye ile anlaşmasının kendi çıkarlarının gereği olduğu, çünkü yakın bir gelecekte Türkiye'nin Yunanistan'ı İzmir'den çıkaracağı, doğrultusundaki görüşler Fransız kamuoyunda da ağırlık kazanmaya başlamıştı (208).

Bölgenin tahliyesi ihtimali, Türkiye'de azınlık hakları tartışmasına neden oldu. Türklerin kendi yurtlarında her türlü zulüm ve işgenceye

(202) YA, 30 Haziran 1337/1921, sayı: 117.

(203) YA, 30 Teşrinievvel 1337/30 Ekim 1921, sayı: 168.

(204) GCZ, c.I, s.221.

(205) YA, 15 Mart 1337/1921, sayı: 63.

(206) YA, 5 Şubat 1337/1921, sayı: 52.

(207) YA, 13 Mayıs 1337/1921, sayı: 80.

(208) YA, 4 Kanunusani 1337/4 Ocak 1921, sayı: 44 ve 15 Haziran 1337/1921, sayı: 105.

maruz kaldığı bir dönemde bile, Türk kontrolündeki Orta Anadolu'da hiçbir Hıristiyan'ın herhangi bir haksızlığa uğramadığını belirten Yeni Adana (209), böyle bir tartışmayı anlamsız buluyordu. Millî hükümetin bir insanlık ve hürriyet mücadelesi verdiğini belirten gazete, her din, mezhep ve milliyetten insanın insanî ve medenî haklardan mahrum edilmesinin düşünülemediğine inanıyordu (210). "Bidayet-i işgalde Adana'nın vaziyet ve ehemmiyeti, üzerinde yaşayan azim bir Türk ekseriyetinin kıymeti hiçbir kimsenin nazâr-ı dikkatini celbetmemişken... (şimdi) bir ekalliyet meselesi ortaya çıktı" (211) diyen Yeni Adana, bu memlekette Türklerden daha fenâ yaşadığını iddia edebilecek kimsenin bulunmadığını vurgulayarak (212), "bizim bayrağımıza hürmet eden ve onun gölgesi altında hiçbir hain his beslemeyen herkes bir Türk gibi yaşayabilir" diyordu (213).

Türkiye'de azınlık haklarının tartışıldığı günlerde, Keskin Ortodoks Metropolit Vekili, Anadolu Ortodoksları açısından bir ekalliyet meselesinin bulunmadığını açıklamış (214), Çorum Ortodoks Metropoliti de aynı doğrultuda bir beyanatta bulunmuştu (215). Adana Musevi Hahambaşı Büyük Taarruz dolayısıyla Yeni Adana gazetesine gönderdiği mesajda, Türk ordusunu övdükten ve Musevilerin bu sonucu sabırsızlıkla belediklerini belirttikten sonra, "Türk millet-i muhteremesinin elemli günlerinde dahi Musevilerin vaziyeti cümlece malumdur" demişti (216).

(209) YA, 23 Nisan 1337/1921, sayı: 74.

(210) YA, 13 Teşrinisani 1337/13 Kasım 1921, sayı: 178.

(211) YA, 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922, sayı: 199.

(212) YA, 2 Ağustos 1337/1921, sayı: 136.

(213) YA, 25 Teşrinievvel 1337/25 Ekim 1921, sayı: 170.

(214) YA, 15 Teşrinisani 1337/15 Kasım 1921, sayı: 179.

(215) YA, 9 Kanunuevvel 1337/9 Aralık 1921, sayı: 185. daha önce Lozan'da bulunan Türk Ortodoksları, Rum patrikhanesinden ayrılarak müstakil bir idare kurmak istediklerini beyan etmişlerdi. YA, 17 Haziran 1337/1921, sayı: 107.

(216) YA, 15 Eylül 1338/1922, sayı: 367.

Fransızların Adana'yı tahliye etmeye karar verdikleri yolundaki haber, 11 Mayıs 1921'de İçel mebusu Şevki Bey tarafından, Pozantı'da İbrahim, Ferid ve Ahmet Remzi Bey'lere telgrafla duyuruldu (217). Ankara Hükümeti ile Fransa arasında görüşmeler devam ederken, Fransızlar tahliye hazırlıklarına başladılar. 1921 yılı Haziranında, askeri nakliye araçları satışa çıkarıldı. 77 kamyon, 11 salib-i ahmer aracı 8 motorsiklet, 49 bisiklet ve bunlara ait malzeme müzayedede yoluyla satışa sunulmuştu (218). Anlaşmadan sonra da, topçeker katırları top, silah ve mermileri çok az bir ücretle Türklere satılmıştır (219).

Ankara Antlaşması Büyük Millet Meclisi'nin 12-18 Ekim 1921 tarihlerindeki gizli oturumlarında tartışıldı. Üyeler özellikle, sınır, azınlıklar ve demiryollarının işletilmesi sorunları üzerinde durdular. İskenderun'un Fransız yönetimine bırakılmasını eleştirdiler ve bunun Misak-ı Milli'ye aykırı olduğunu savundular (220). İsmail Safa Bey ve Tunalı Hilmi Bey de, Fransızların bölgeye Ermeni ve Fellahları yerleştirerek kısa sürede nüfus yapısını bozabileceği yolundaki endişelerini dile getirdiler (221). Anlaşmanın onaylanması üzerine Adana ve Havalisi Kumandanı Muhuttin Paşa ile Dahaliye Müsteşarı Hamit Bey, 24 Kasım 1921'de Adana'ya geldiler (222). Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına İbrahim Kethüda, belediye başkanı Mehmet Fuat ve Yeni Adana gazetesi sahibi Ahmet Remzi'nin dahil olduğu heyet, 30 Kasım'da Adana'ya geldi ve 1 Aralık 1921'de Adana'nın yönetimini Türk devleti adına teslim aldı (223). Tarsus'un teslim alınması sırasında, Kayseri mebusları Sabit ve Refet, Kars mebusu Cavit, Antep mebusu Ali Cenani,

(217) YA, 13 Mayıs 1337/1921, sayı: 80.

(218) YA, 13 Haziran 1337/1921, sayı: 103 ve 22 Haziran, sayı: 111.

(219) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.262.

(220) GCZ, c.II, s.323 ve 367.

(221) GCZ, c.II, s.339 ve 357.

(222) YA, 24 Teşrinisani 1337/24 Kasım 1921, sayı: 183.

(223) ENER, *Adana Cephesi*, s.289.

Mersin mebusları İsmail Safa ve Muhtar Bey ile Adana mebusu Zamir Bey hazır bulundular (224). Belediye reisi, azalar, vatandaşlar, Ermeni, Protestan, Katolik, Rum, Arap ve Maruni temsilcilerinin imzaladığı, Adana'nın Türk idâresine devir ve tesliminin "kemâl-i intizam ve asayiş-i tam" içinde gerçekleştirildiğini belirten şükran belgesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına gönderildi (225).

Ankara Antlaşması, Fransızların bölgeyi 2 ay içerisinde tahliye etmesini hükme bağlamıştı. Bu hüküm uyarınca 20 Aralık 191'de Adana Türk askeri tarafından teslim alındı. Ancak Fransızların isteği üzerine bölgenin tamamının tahliyesi 5 Ocak 1922 tarihine kadar uzatıldı. Son Fransız birliği 5 Ocak günü Mersin limanından ayrıldı. Bu tarih, Adana'nın ve bölgenin işgalden kurtuluş günü olarak kabul edildi (226). Adanalılar kurtuluş günü için hazırladıkları 7x15 m. ebadındaki büyük bayrağı, caddelerde dolaştırdıktan sonra 5 Ocak günü Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına çektiler (227). Yeni Adana gazetesi Adana'nın kurtuluşu dolayısıyla 23 Ekim 1921'de ay-yıldızlı ve kırmızı mürekkeple yazılmış özel sayı yayınlamıştı (228). 5 Ocak 1922 tarihinde de "**5 Kanunusani 338 Sevgili Adana ve Mülhakatının Anavatana İltihak Ettiği Bir Gündür. Bugün Adana'nın Milli Bayramıdır**" başlığıyla kurtuluş özel sayısı yayınladı. Bu sayıda, işgal altındaki bütün vatan topraklarının kurtarılması dileği tekrarlandı (229).

Adana'nın Türk kuvvetleri tarafından teslim alınmasından önce Ermeni ve Asuriler şehri terkettiler (230). İşgal döneminde Fransızlarla

(224) YA, 1 Kanunusani 1338/1 Ocak 1922, sayı: 195.

(225) YA, 13 Kanunuevvel 1337/13 Aralık 1921, sayı: 187. ZC, c.15, s.191.

(226) ENER, **Adana Cephesi**, s.293. Hakimiyet-i Milliye, 5 Ocak 1922 tarihli nüshasında "Adana İle Gelen Müjde" başlıklı makalesinde Adana'nın kurtuluşunu, Anadolu'nun verdiği "pek çetin mücadelenin ilk meyvesi" olarak değerlendirdi sayı: 397.

(227) YA, 8 Kanunusani 1338/8 Ocak 1922, sayı: 198. ENER, **Adana Cephesi**, s.294.

(228) YA, 23 Teşrinievvel 1337/23 Ekim 1921, sayı: 166.

(229) YA, 5 Kanunusani 1338/5 Ocak 1922, sayı: 197.

(230) YA, 10 Teşrinisani 1337/10 Kasım 1921, sayı: 177 ve 13 Teşrinisani, sayı: 178.

işbirliği yapan vali vekili Abdurrahman, belediye başkanları Hafız Mahmut ve Kemal, Giritli İlhami (231), Zihni, ülkeyi terkettiler. Ferda gazetesini sahibi Ali İlmî Efendi İskenderun'a yerleşti (232). Ali İlmî Efendi ve iki kardeşi ile Abdurrahman ve Hafız Mahmut 150'likler listesine alındılar (233).

Sonuç olarak, "Avrupa'nın, bilhassa İngiltere ve Amerika'nın pek büyük yardımlarıyla Trabzon'dan Mersin'e çekilecek hattın şarkında (234), Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi'nde belirttiği gibi, bir Ermenistan kurma girişimi başarısızlığa uğratılmıştır (235).

F. SOSYAL, KÜLTÜREL ve EKONOMİK HAYAT

1. Sosyal ve Kültürel Gelişmeler, Etkinlikler

Adana'nın Fransız işgali altında bulunduğu dönemde, Fransızların Ermenilerle ilişkisi, Müslüman ahalinin Adana'yı terkederek kuzeye çekilmesine sebep olmuştu. Bu durum, her alanda olduğu gibi, sosyal ve kültürel alanda da olumsuz sonuçlar doğurdu. Sosyal ve kültürel faaliyetler ancak işgal bölgesi dışındaki küçük yerleşim birimlerinde yapılabildi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olarak kabul edilen 1 Ocak İstiklâl Bayramı (236) ve Büyük Millet Meclisi'nin açılış yıldönümü nedeniyle 23 Nisan kutlamaları Pozanti'da (237), Batum'un anavatana katılması şenlikleri de Bor'da yapıldı (238). 1921 yılı Mart ayında Kars (Kadirli) belediyesi tarafından, kaymakam Şükrü Bey başkanlığında,

(231) Giritli İlhami daha önce Fransızlar tarafından Suriye'nin Azaz ilçesi kaymakamlığına atanmıştı. ENER, *Adana Cephesi*, s.289.

(232) ENER, *Adana Cephesi*, s.298.

(233) ENER, *Adana Cephesi*, s.290.

(234) YA, 26 Nisan 1337/1921, sayı: 75.

(235) Mazhar Müfit KANSU; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, Ankara, 1988, s.81.

(236) YA, 1 Kanunusani 1337/1 Ocak 1921, sayı: 43.

(237) YA, 26 Nisan 1337/1921, sayı: 75.

Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan'ın resmi bayram olması, Saruhan mebusu Refik Şevket Bey ve arkadaşları tarafından verilen bir önerge üzerine, 23 Nisan 1921'de bir kanunla kabul edilmiştir. ZC, c.10, s.69-74.

(238) YA, 19 Mart 1337/1921, sayı: 64.

"cirid, at koşusu, deve ve pehlivan güreşlerini ihtiva eden, milli bir eğlence tertib ve icra" edildi. Eğlenceden elde edilen 130 lira gelir "zükur ve inâs" mekteplerine bağışlandı (239). Mayıs ayında Silifke'de, askerî ve mülki erkanın katıldığı ilkbahar at yarışları düzenlendi (240). Adana pazarında 7 Ekim 1921 günü Hilâl-ı Ahmer yararına bir at yarışı düzenlendi (241).

Adana ve çevresinin Anadolu Hükümeti yönetimine geçmesinden sonra, sosyal ve kültürel etkinlikler, Adana merkez olmak üzere yoğunluk kazandı. Adana Türk Gücü Kulübü (242), Kozan İslam Gençliği Derneği (243), Kars Gençlerbirliği teşkilâtı (244), düzenledikleri ziyafet müsamere ve diğer etkinliklerle, gelenekleri ve kültürel değerleri korumaya çalıştılar. Bunlardan başka Bor'da İslam Gençler Birliği (245), Antakya'da Selâmet-i Belde (246) cemiyeti kuruldu. Bu cemiyetler de millî ve dinî kültürün geliştirilmesi doğrultusunda çaba harcadılar. Adana'nın tahliyesi ile Toroslarda muhacirin yeniden Adana'ya dönmesi, yerleşim, konut, işsizlik gibi sosyal boyutlu sorunlara neden oldu (247). Esnaf ise, Cuma gününün "yevm-i ibadet ve tatil" olması için bir kampanya başlattı.

Yeni Adana gazetesinin 1922 yılı başlarında üzerinde durduğu en önemli konulardan biri Cuma tatili meselesidir. 29 Ocak 1922'de "Tanrı'ya bin şükürler ki, tüccar ve esnafımızın azim bir ekseriyeti Cuma'nın kudsiyet ve ehemmiyetini anlamış bulunuyorlar" (248), 22 Şubat 1922'de, Cuma günleri birkaç saat cirit oyunu millî gelenekleri-

(239) YA, 12 Mart 1337/1921, sayı: 62.

(240) YA, 9 Nisan 1337/1921, sayı: 70.

(241) **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Eylül 1337/1921, sayı: 305.

(242) YA, 17 Kanunuevvel 1338/17 Aralık 1922, sayı: 444.

(243) YA, 19 Şubat 1338/1922, sayı: 218.

(244) YA, 23 Mart 1338/1922, sayı: 236.

(245) YA, 12 Kanunusani 1338/12 Ocak 1922, sayı: 200.

(246) YA, 12 Eylül 1338/1922, sayı: 364.

(247) YA, 27 Kanunuevvel 1337/27 Aralık 1921, sayı: 193 ve 16 Kanunusani 1338/16 Ocak 1922, sayı: 202.

(248) Sayı: 208.

mızdendir. Fakat pazar günü cirit olmaz. Hem Cuma, hem Pazar eğlenmek fazladır" (249). cümleleriyle Cuma gününün önemini belirten gazete, 25 Mart'ta Kars Gençler Birliği cemiyetinin teşvik ve irşadiyla, Cuma gününün bir yevm-i ibadet ve istirahat" olduğuna karar verildiğini ve Cuma günü dükkanların açılmadığını haber veriyordu (250). 9 Nisan tarihinde ise konuyla ilgili olarak şu görüşlere yer verilmiştir: "Tarihi, dini, milleti olan bütün insanların mukaddes ve mübarek tanıdığı bir günleri vardır. Dünya'da günü olmayanlar ancak bir rabıta-i ictimaiye mâlik olamayanlardır... İki aydan beri, hiçbir teşvik ve tazyikin taht-ı te-sirinde olmayarak, sırf halkın ve esnafların kendi iradesiyle Cuma günleri dükkanlarını kapattıkları... Adana'nın başlattığı bu değerli ictimai hareket Anadolu'nun birçok yerinde kabul edilmeye başlanmış,Suriye ve sair Müslüman diyarlarında da büyük takdire mazhar olmuştur..." (251).

Yeni Adana ayrıca, 10 Nisan'da esnafın Cuma tatili ile ilgili olarak hazırladığı deklarasyonu (252), 14 Nisan'da da "Cuma Tatilinin Fezâili" hakkında bir makale yayınlamıştır (253).

Mütareke işgal dönemi, Adana ve çevresinde eğitim öğretimi de olumsuz yönde etkiledi. Zaten yetersiz olan eğitim öğretim, I. Dünya savaşı sırasında daha da gerilemişti. İşgal döneminde Adana Ziraat Mektebi, ve Adana Sultanisi eğitimine ara vermek zorunda kaldı.

İşgal yönetimi, Adana Darü'l-muallimin mektebini kapattığı gibi, Darü'l-muallimat mektebinin de kadrosunu değiştirdi. Vilayet makamı, öğretmenlerin görevine iadesini istediye de bu istek işgal yönetimi tarafından kabul edilmedi (254).

(249) Sayı: 220.

(250) Sayı: 236.

(251) Sayı: 248.

(252) Sayı: 249.

(253) Sayı: 251.

(254) BOA, DH. KMS, D: 57-1, v: 25.

Ziraat mektebinde eğitimlerine devam edemeyen öğrenciler için Ankara Amelî Ziraat Mektebi'ne devam olanağı sağlandı (255). Adana Sultanisi, 1912 yılında, hepsi yüksek öğrenime devam eden, 15 talebe mezun etmişken, sonraki 10 yılda toplam 6 öğrenci mezun edilebilmişti (256). Adana'nın Türk yönetimine geçmesinden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi 22.12.1921 tarihinde, Adana Sultanisininin 1 Aralık 1921 tarihinden geçerli olmak üzere yeniden açılması için ödenek ayrılmasına karar verdi (257). Pozantı'daki Adana Maarif Müdürlüğü, 1921 yılı Eylül ayında, erkek ve kız öğrenciler için ayrı ayrı iki mektep açılmasını kararlaştırmış, tahsil çağındaki çocukların veya velilerin kayıt için başvurmalarını duyurmuştu (258). Adana'nın kurtuluşundan sonra da, Numune Mektebi bünyesinde, ilk tahsilini tamamlamış esnaf ve çocuklar için 3 ay süreli gece mektebi açılmıştır (259).

Yeni Adana, "Muallimlerimiz" başlıklı bir makalede, eğitimin içinde bulunduğu sorunları değrelendirdi. Buna göre; eğitim görmüş kişilerin köylerde görev yapmak istememesi, ihmal ve imkansızlık, eğitim bütçesinin yetersizliği, maaş azlığı, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çağın anlayışını ve öğretim yöntemlerini kavrayamaması, öğretmenlerin önemli bir kısmının asker ve okulların kapalı olması, eğitimin en önemli sorunlarıdır (260). Toplumun gelişmesi için bu sorunların çözülmesi ve iyi bir eğitim şarttır.

2. Ekonomik Durum:

"Bu asırda esaretin şekli değişmiştir. Milletler yekdiğerlerini esir etmek için iktisadî galibiyeti temine uğraşıyorlar... Hazineseleri boş milletler, istiklâl ve hürriyetlerini muhafaza edemezler... Fakir milletler, zengin milletlerin oyuncacı olmaktan hiçbir zaman kurtulamazlar..." (261).

(255) Ya, 30 Teşrinievvel 1336/30 Ekim 1920, sayı: 25.

(256) YA, 14 Haziran 1338/1922, sayı: 290.

(257) ZC, c.15, s.204.

(258) YA, 4 Eylül 1337/1921, sayı: 148.

(259) YA, 14 Kanunusani 1338/14 Ocak 1922, sayı: 201.

(260) YA, 12 Mart 1337/1921, sayı: 62.

(261) YA, 30 Haziran 1337/1921, sayı: 117.

Yeni Adana gazetesi, Millî Mücadele'nin bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde, 30 Haziran 1921 tarihinde, ekonomik gücün milletlerin hayatı bakımından önemini, yukardaki cümlelerle anlatıyordu. İktisadî bağımsızlığını kazanamayan milletlerin, siyasî bağımsızlıklarını kazansalar bile koruyamayacaklarını savunuyordu. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin bıraktığı ekonomik miras olumlu nitelikler taşıyordu.

Yeni Adana, 1922 yılı başında, büyük devletlerin ihracat ve ithalatına ilişkin verileri yayınladı. Buna göre I. Dünya Savaşı öncesinde; Fransa'nın ithalatının %60'ını ham madde, %20'sini mamul maddeler oluşturuyordu. İngiltere'nin ithalatının %42-45'i gıda, %33'ü ham madde, %22'si mamul madde idi. Almanya'nın ithalatının %30'unu gıda maddeleri oluşturuyordu. Bu devletlerin ihracatlarının %70'den fazlasını mamul maddeler oluşturuyordu (262). Rusya'da ihracatın %60'ı gıda, %35'i ham madde, %5'i mamul madde idi. Osmanlı Devleti'nde, ithalatın %65'ini sanayi, %30'unu gıda, %5'ini ham madde, ihracatın %45'ini ham madde, %48'ini gıda, %7'sini sanayi ürünleri oluşturuyordu. Bu verilere göre Osmanlı Devleti "mevadd-ı ibtidaiye ihracatçısı ve mevadd-ı mamule idhalatçısı" idi. Bunun sonucu her yıl 11 milyon lira millî servet kaybı ortaya çıkıyordu. Dış ticaretteki asıl sorun ithalatın ihracattan fazla olması değil, ham madde satıp mamul madde alıyor olmaktı (263). I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki işgaller dış ticareti daha kötü bir hale getirdi. Zira, işgal altındaki Musul ve havalisinden Anadolu'ya bol miktarda manifatura eşyası ithal ediliyor, karşılığında tedavüldeki kağıt para kabul edilmiyor ve altın isteniyordu (264). Halep'den Avrupa'ya ihraç edilen malların önemli bir bölümü de Anadolu'dan gidiyordu (265).

(262) YA, 26 Şubat 1338/1922, sayı: 223.

(263) YA, 2 Mart 1338/1922, sayı: 224.

(264) YA, 1 Haziran 1337/1921, sayı:96.

(265) YA, 19 Şubat 1338/1922, sayı: 218.

Demiryollarının yönetimi ve flat tesbiti (266) ile, reji idaresi de ülkenin ekonomik sorunları arasında bulunuyordu. İstanbul'da reji idaresinin yayınladığı bir rapora göre, 1.5 milyon lira asıl sermayesi olan idare, son 7 yılda 29 milyon liralık işlem yapmış, 15 milyon lira kâr etmişti. Yeni Adana bu rakamları, "reji idaresi gibi bir ecnebi şirkete memleketimiz senede iki milyon liraya yakın haraç vermiş oluyor" (267) şeklinde değerlendiriyordu.

Ülkenin önemli sorunlarından biri de bayındırlık faaliyetlerinin durmuş olmasıydı. Elektrik, tramvay gibi birçok alanda, çağın gerektirdiği ölçülere ulaşabilmek için çeşitli şirketlere imtiyaz verilmiş olduğu halde, hiçbir faaliyet gözlenemiyordu (268).

Çukurova'da iktisadi hayatın göstergeleri de, ülke genelinde olduğu gibi olumsuzdu. I. Dünya Savaşı, bölgeyi perişan hale getirmişti. Küçük esnaf tamamen yok olmuş, açlık ve sefalet başlamıştı (269). İşgal döneminde Fransa yol yapım ve tamiri, posta ve telgraf hizmetleri, Mersin limanının genişletilmesi, gümrük binası yapımı gibi bayındırlık faaliyetleri yürüttü. Bu faaliyetler, gelirlerin bir miktar artmasına neden oldu (270). Fransa, Adana'da Suriye Bankası'nın bir şubesini açmak suretiyle ihtiyaç sahiplerine uzun vadeli kredi olanağı da sağladı (271). Ancak, işgal yönetiminin tutumu, nüfus hareketleri ve sosyal huzursuzluklar, bölge ekonomisinin tamamen çökmesine yol açtı.

İşgal yönetiminin Müslümanlara uyguladığı baskı, idareye güvensizlik ve asayişsizlik sebebiyle üretim düştü, ticaret geriledi, ihracat azaldı. Bölgenin en önemli ekonomik varlığı olan pamuk üretimi

(266) YA, 13 Teşrinievvel 1338/13 Ekim 1922, sayı: 390.

(267) YA, 19 Mayıs 1921, sayı: 85.

(268) YA, 16 Şubat 1338/1922, sayı: 217.

(269) ARIKOĞLU, *Hatıralarım*, s.69.

(270) BREMOND, *Cilicie*, s.23-24.

(271) YA, 20 Eylül 1337/1921, sayı: 155.

düştü (272). Çukurova'ya dışarıdan tarım işçisi gelmediği için, pamuk ve un fabrikaları kapandı (273). Ticaret daraldığı için, ticari malların değeri düşerken, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı yükseliyordu (274).

Çukurova'nın ithalat ve ihracatının büyük bölümü Mersin limanından yapıyordu. Mersin limanından Temmuz 1921'de 2.010.178 kilo ithalat, 628.430 kilo, ihracat gerçekleştirildi (275). Ağustos ayı ithalatı 2.338.987 kilo ihracatı 589.381 kilo oldu (276). İhracatın önemli bölümünü, üretimi düşmüş olmasına rağmen, pamuk oluşturuyordu. Hububat ve canlı hayvan diğer ihraç kalemlerini meydana getiriyordu (277). Adana pazarında bulunan yabancı mallar arasında ise İngiliz kumaşı, İzmir incisi ve Fransız şarabı vardı (278).

Yeni Adana'nın işgal döneminde en çok yakınlığı konular fiyatlar ve üretimin düşmesi idi. Ekmek, et, domates, yağ ve zahire başta olmak üzere temel gıda maddelerinin fiyatının artması, bölgede yaşanan ekonomik sorunların en önemlileriydi (279). Öte yandan, asayişin sağlanamamış olması nedeniyle bölgeye dışardan işçi gelmiyordu. Bu da üretimin düşmesine neden oluyordu. Ticaretin durgun ve ihracatın az olması ise, hem üretimin azalmasına, hem de ihracat malları olan pamuk ve susamın fiyatlarının düşmesine sebep oluyordu. Bu yüzden pamuk ve un fabrikaları kapanma noktasına gelmişti (280). Bu koşullar dışarıya za-

(272) A. Rıza Bey, "Adana", s.1485. I. Dünya Savaşı sonunda Dünya'da pamuk üretimi hakkında bkz. YA, 28 Kanunuevvel 1338/28 Aralık 1922, sayı: 453.

(273) YA, 23 Mayıs 1337/1921, sayı: 88 ve YA, 11 Kanunuevvel 1337/11 Aralık 1921, sayı: 186.

(274) YA, 25 Kanunusani 1337/25 Ocak 1921, sayı: 49 ve 22 Eylül 1337/1921, sayı: 156.

(275) YA, 6 Eylül 1337/1921, sayı: 149.

(276) YA, 2 Teşrinievvel 1337/2 Ekim 1921, sayı: 160.

(277) YA, Adana'dan toplanıp Karataş yoluyla ihraç edilen hayvanların Yunan ordusuna götürüldüğünü iddia ediyor. 25 Ağustos 1337/1921, sayı: 144.

(278) Ferda 5 Kanunusani 1336/5 Ocak 1920, sayı: 96. YA, Fransa'dan 60.000 kilo şarap getirildiğini, rakı ve diğer alkollü içkilerin yasaklandığını, belirtiyor. 8 Mart 1337/1921, sayı: 61.

(279) YA, 30 Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34, 22 Eylül 1337/1921, sayı: 156.

(280) YA, 29 Kanunusani 1337/29 Ocak 1921, sayı: 50, 23 Mayıs 1337/1921, sayı: 88. **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Mayıs 1921, sayı: 175.

hire ihraç eden Adana'yı zahire sıkıntısıyla karşı karşıya bırakmış ve bölgeye Afrika'dan bin ton buğday getirilmesine karar verilmiştir (281).

Millî Mücadele dönemi, Müslüman ahali için, ekonomik bakımdan çok zor bir dönem oldu. Bölge milletvekilleri Muhtar ve Zekâî Bey'ler, meclise muhacirin için yardım teklif ettiler (282). İktisad Vekâleti, Fransızlar tarafından tahrip edilen köylere tohumluk yardımı amacıyla 500.000 kuruş tahsis etti (283). Çukurovalılar zor ekonomik koşullara rağmen, Millî Mücadele'ye maddi desteklerini sürdürdüler. Kadirli'de, muallim Çıldırzade Bekir Efendi'nin eşi bir çift altın küpesini satarak parayı Ankara Hilal-ı Ahmer Genel Merkezi'ne gönderdi (284). Gözne'de Mersinli muhacir hanımlar, kendi aralarında topladıkları parayı Hilâl-ı Ahmer'e bağışladılar (285). İskenderunlu gençler, 7.200 lira, Adana İslam Gençler Birliği, 147 çift yemeni ve 1.130 kuruş müsamere gelirini Hilal-ı Ahmer, ordu ve fakir çocuklara bağışladılar (286).

Büyük Millet Meclisinde Ankara Antlaşması görüşülürken bölgenin ekonomik varlığı da tartışıldı. Payas'da demir cevheri bulunduğu, Pozantı'nın sanayi merkezi olduğu, Fransız sermayesi ile kurulacak şirketlerin, ileride Fransa tarafından himaye edileceği ve Halep'in gelişmiş sanayisiyle pamuk üretim ve işleminde Adana'ya rakip olabileceği değerlendirilmişti (287).

Fransızlar bölgeyi büyük ekonomik sorunlarla Türk yönetimine devrettiler. Üretim düşmüş, ticaret durmuştu. Yeni Adana'nın

(281) YA, 11 Teşrinievvel 1337/11 Ekim 1921, sayı: 164. Gazete daha önce 1920 yılında Fransızların, halkın elindeki zahireyi düşük fiyata ve zorla alarak Fransa'ya gönderdiğini yazmıştı. 30 Kasım, sayı: 34. Zahire sıkıntısı bu uygulamadan kaynaklanmış olabilir. Bölgenin Türk yönetimine geçmesinden sonra da zahire ihtiyacının diğer bölgelerden karşılanmasına devam edilmiştir. ZC, c.16, s.169-170.

(282) ZC, c.6, s.457-458.

(283) YA, 12 Şubat 1337/1921, sayı: 54.

(284) YA, 15 Haziran 1337/1921, sayı: 105.

(285) YA, 1 Eylül 1337/1921, sayı: 147.

(286) YA, 1 Kanunusani 1338/1 Ocak 1922, sayı: 195.

(287) GCZ, c.2, s.290 vd.

tanımlamasıyla, "tarlalar boş, çiftlikler boş, çarşılar boş"tu (288). Gazete, bölgenin Türk yönetimine geçmesinden hemen sonraki ekonomik sorunları ve bu sorunlara çözüm arayışı, "Adana'ya İktisadi Muavenet" başlıklı yazısında şöyle dile getiriyordu:

ADANA'YA İKTİSADÎ MUAVENET

"Milletin azm-i âzâmı, fedâkârlığı nihayet Adanamızı kurtardı. Artık bu altın toprak, onun hesapsız defneleri bize avdet ediyor. Halâs mücadelesinden bekâ mücadelesine geçiyoruz. Halâs mücadelemizi temin eden silahımız oldu. fakat orada bekâ ve inkişafımızı temin edecek yegâne mühim silah iktisadî silahımız olacaktır.

Harb-i umumi afeti, onu takip eden üç müellim acı yıl Adana'nın gerek iktisadî, gerek zirâî varlığına, tedavisi pek büyük mesaiye muhtaç olan yaralar açtı. Adana milyonlarca lira zarar ve ziyan içinde, çiftçinin elinde tarlasını ekip ondan istifâde edebilecek hiçbir vesâit yok. Binlerce dönüm bereketli, feyzli topraklar boş yatıyor. Hatta bu sene Adana kendi yiyeceği buğdayı heriçten celbetmek mecburiyetinde kaldı. Halkın elinde para namına birşey kalmamıştır.

Bu vaziyeti ta esasından düşünüp halletmek icabeder.

Neş'e-i halâs bizi mestetmesin. Önümüzde en çetin ve müşkül bir dert var. Eğer âzamî mesai ile memleketimizin bu yarasını tedaviye uğraşmaz isek bedbahtlık, sefâlet gittikçe büyür. Her işi hükümetten beklemeye kalkmayalım. Bu işlerin bütün çare ve sebeplerini kendimiz arayalım. Bu da yek diğerimize yardımla, esaslı bir muâvenetle kâbil olabilir. Bundan üç sene evvelki çiftçilik ve iktisadî faaliyetin îadesi bir sene içinde katiyen mümkün değildir. Fakat muâvenetler bunu birkaç sene sonra hâl-i tabiisine îade edebilir.

İşittiğimize göre Konya'daki millî bankalardan bir tanesi Adana'ya nakletmek üzere istihzaratta bulunuyor. Bu bankanın sermayesi, ecnebî bankaların sermayesi kadar değilse de, her halde Adana'ya büyük bir hizmette bulunacağına, büyük bir kanaatimiz vardır. Hatta Konya'da bulunan küçük sermayeli bankalardan birkaç tanesi Adana'ya nakledilecek olsa tam mahallinde iş görmüş olurlar.

Bir de paramızın harice çıkarılmaması, dertlerimizin bir an evvel tedavisine yardım eder. Bizim yapacağımız iş, Anadolu'daki sermayedârları yardımcı olarak Adanamıza davet etmektir. Bugün Anadolu'da hiç şüphesiz birçok sermayeler âtil bir haldedir. Gerek ticarî ve gerek zirâî faaliyetlere sahne olan memleketimizde en ufak bir para birkaç sene sonra üç dört misline bâliğ olacağına katiyen şüphe yoktur.

Bugün Mersin gibi iskelesiyle, Anadolu'nun ortasına doğru uzanan şimendiferiyle Adana, ne kazançlı bir mevkiidir. Bundan istifâde etmek fırsatını kaçırmamak lâzımdır. Memleketimiz zirâî bir memleket olduğu kadar san'at ve ticaret memleketidir. Her meslekteki erbâb-ı mesai, buralardan avuç dolusu para kazanabilir. Bilhassa san'atkârlara olan ihtiyaç pek ziyâdedir.

Her türlü terâkki ve inkişâfa son derece müsâit olan memleketimiz, bugün kendi kardeşlerini muâvenete çağırıyor. Binlerce can, milyonlarca servetin mahvına mal olan memleketimiz yabancılara el açtırılmayacak olursa hem onun fedâkârlığına hürmet edilmiş ve hem de kazançlı bir yardım yapılmış olur.

Bizler, sermayelerimizi işletmek hususunda manâsız bir korkaklığımız var. Cebinde üç kuruş olmayan bir Yahudi, bir Ermeni birkaç sene içinde muâvenet sayesinde birçok sermaye ve servet sahibi olarak meydana çıkar.

Biz neden müteşebbis olmayalım. Neden elimizdeki paraları işletmek hususunda zuhur eden fırsatlardan istifâde etmeyelim..." (289).

Büyük Millet Meclisi'nde Adana, Mersin, İçel ve Konya temsilcileri, Adana'nın Türk yönetimine geçmesinden sonra, savaş ve işgal dolayısıyla başka yerlere göçetmiş olanların, asıl yerleşim merkezlerine sevki ile "etfal, eytam ve aceze-i nisvanın iskân ve iaşesi" için, ordunun elinde bulunan hayvanlardan, yemeklik, tohumluk ve ziraat aletleri ihtiyacının da hükümet depolarından karşılanmasını istediler (290). Sıhhiye ve Muavenet-i İctimâiye Vekâleti, 15.12.1921 tarihinde Adana muhacirini için 10.000 liralık havale, İktisat Vekâleti, 17.12.1921 tarihinde, tohumluk temini için Adana ve Antep'e 30'ar, Mersin ve Kozan'a 10'ar bin liralık havale gönderdi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti de, ziraî ihtiyaçların, gıda ihtiyacının, küçük, yetim ve düşkünlerin ihtiyaçlarının hükümet depolarından karşılanacağını bildirdi (291).

Fransız kuvvetlerinin bölgeyi tahliyesinden sonra Ankara Hükümeti, ekonomik sorunları çözmek için, çiftçiye yardım (292), bayındırlık faaliyetleri (293), elektrik sisteminin yenilenmesi (294) gibi faaliyetlere girişti. M. Kemal Paşa da, 11.6.1922 tarihinde, 17.4.1922 tarih ve 6009 numaralı emir ve Başkumandanlığın on numaralı Tekâlif-i Milliye emri

(289) YA, 24 Teşrinisani 1337/24 Kasım 1921, sayı: 183.

(290) ZC, c.14, s.87.

(291) ZC, c.16, s.80-81. Buna rağmen bölge milletvekilleri Eşref, İ. Safa, Muhtar ve Zamir Bey'ler, meclise gönderdikleri telgrafta "hariçten gümrük, dahilden vaziyet bahanesiyle" Adana'nın kapılarının bağlandığını, zahire sıkıntısı nedeniyle ekmeğin fiyatlarının işgal zamanının iki katına çıktığını belirtmişlerdi. ZC, c.16, s.160.

(292) YA, 19 Şubat 1338/1922, sayı: 210.

(293) YA, 27 Teşrinievvel 1337/27 Ekim 1921, sayı: 171.

(294) YA, 30 Nisan 1338/1922, sayı: 259 ve 1 Mayıs, sayı: 260.

gereği toplanmakta olan %20 vesait-i nakliyeden, Adana, Mersin ve Osmaniye mntikalarının muaf tutulduğunu bildirdi (295).

Görüldüğü gibi bölgenin tahliyesi sorunları çözmemiş, aksine yeni yönetimi büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Yeni Adana'nın belirttiği gibi, sermaye yokluğu, ticaretin azlığı, üretim düşüklüğü, boş kalan ve tahrip edilen tarlaların, çiftliklerin, fabrikaların yeniden üretime geçirilmesi kısa sürede çözülebilecek sorunlar değildir. Dahası, Hıristiyan vatandaşların bölgeyi terketmesi özellikle el sanatları üretiminde düşüşe yol açtı. Müslümanların dönüşüyle de işsizlik, konut sorunu gibi yeni sorunlar ortaya çıktı. Ankara Hükümeti, Yunanistan ve İngiltere ile mücadele etmek zorunda olduğundan bölgeye yeterli yardımda bulunamıyordu. Bölge halkı, Fransız işgalinin acısını bir süre daha çekecek ve kendisinin sebep olmadığı olayların sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaktır.

SONUÇ

Basın, bir toplumdaki görüş, düşünce ve eğilimlerin ifadesi olarak tanımlanabilir. Toplumun görüntüsünü yansıtmaya, toplumu bilgilendirme ve toplumsal tepkiyi ifade etmenin yanında, toplumu yönlendirmek gibi önemli bir işleve de sahiptir. Teknolojik gelişme, ekonomik şartlar ve sosyal dinamiklere bağlı olarak modern çağda hızlı bir gelişme gösteren basın, propagandanın en önemli unsuru olmuştur. Bu bağlamda basın, hedef ve beklentilerin gerçekleşmesinde önemli bir araçtır.

Millî Mücadele'nin başladığı dönemde, Anadolu'da hem bu mücadelenin amaç ve ilkelerini anlatacak, hem de aleyhte propagandayı karşılayacak bir basın gücünün olmaması ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Bu sıkıntıların aşılması için İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye gazeteleri çıkarılmış, böylece, Millî Mücadele lehinde bir kamuoyu oluşması sağlanmıştır. Bu faaliyetler yerel basının güçlenmesine de katkıda bulunmuştur.

Yeni Adana gazetesi, Çukurova'nın işgalinin ilk günlerinde neşriyata başlamıştır. Bugün yayın hayatına devam eden gazete, Millî Mücadele'de yerel basının önemli temsilcilerinden biridir. Yeni Adana'nın yayınlanmasındaki temel amaç, bölgenin ve ülkenin düşman işgalinden kurtarılmasıdır. Esasen neşriyatın temel gerekçesi de budur. Gazete, temel işlevi olan, Millî Mücadele konusunda halkı bilinçlendirmek, haber vermek ve aleyhte propagandayı etkisiz hale getirmek konusunda amacına ulaşmıştır. Dahası, bölgede işgale karşı örgütlenme, milli kuvvetlere maddî destek ve yardım toplama, diğer cephelerde mücadele yürütenlere ulaşma çabası içinde olmuştur.

Özellikle Adana'nın kurtuluşuna kadar, zor şartlar altında, sınırlı bir kadro ile, sürgünde yayın hayatını sürdüren Yeni Adana, bölgedeki

Fransız ve Ermeni faaliyetlerini hem bölge halkına hem de Ankara'ya duyurmak suretiyle, işgale karşı tepkinin artmasını sağlamıştır. Ferda ve Adana Postası gibi muhalif basının Millî Mücadele aleyhindeki propagandasını karşılayarak, Millî Mücadele'ye ilgi, destek ve güveni sürekli kılmayı başarmıştır. Fransa'nın bölgedeki uygulamalarını, Londra Konferansı'ndaki tutumunu ve halkın işgal bölgesine dönmesi yolundaki propagandasını protesto ederek, işgal yönetimine karşı kamuoyu oluşmasına katkı sağlamıştır.

Yeni Adana gazetesi Millî Mücadele süresince Ankara yönetimi ile uyum içerisinde olmuştur. İstiklâl Mahkemeleri, Tekâlif-i Milliye gibi uygulamalarda bile Ankara'nın yetkisini eleştiri konusu yapmamıştır. Hatta, Ankara Antlaşması TBMM'de, uzun uzun tartışıldığı halde gazete-
de hiç tartışılmamıştır.

Yeni Adana, çok zor bir dönemde, çeşitli etnik ve toplumsal gruplara mensup insanları Millî Mücadele amacı etrafında birleştirmeyi başarmıştır. Böylece Millî Mücadele'ye desteği, ülkenin işgalden kurtarılması yolundaki beklentiyi her zaman canlı tutmuştur. Gazetenin amacı ve temel beklentisi ülkenin işgalden kurtarılması ve Türk Milleti'nin bağımsız bir devlet çatısı altında kendi kendini yönetmesidir. Bu amaca da ulaşılmıştır. Zaten 1909 olayları, Ermeni tehciri ve işgal, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını büyük ölçüde tahrip etmiş, bu ortam, fantazi sayılabilecek beklentilerin ortaya çıkmasını engellemiştir.

BİBLİYOGRAFYA**A ARŞİV ve KOLLEKSİYONLAR**

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Yeni Adana Gazetesi Koleksiyonu

I. cilt: 1-184. sayılar

II. cilt: 185-304. sayılar

III. cilt: 305-456. sayılar

Ferda Gazetesi Koleksiyonu,

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Koleksiyonu,

Yeni Gün Gazetesi Koleksiyonu.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

B ZABIT CERİDELERİ

TBMM, I. Devre Zabıtları, c.1-29, Ankara 1940-1961.

TBMM, Gizli Celse Zabıtları, c.1-4, Ankara, 1985.

C SALNAMELER

Adana Vilayet Salnameleri. (1309, 1316 ve 1318 tarihli)

D HATIRALAR ve ARAŞTIRMALAR

ABADAN, Nermin; **Halk Efkârı Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, 1956.

Ahmet Cevdet Paşa; **Tezahir**, c. 1-4, yayınlayan Cavit Baysun, Ankara, 1986.

Ahmet Şerif; **Anadolu'da Tanin**, yayınlayan Çetin Börekçi, İstanbul, 1977.

AKBIYIK, Yaşar; **Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990.

AKBULUT, Dursun Ali; **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991.

-----; **Saltanat, Hilâfet ve Millî Hakimiyet**, Samsun, 1994.

AKYÜZ, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, 1988.

-----; **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1989.

Ali Rıza Bey; "**Adana ve Havalisi Hakkında İktisadî Tedkikat**", Ayın Tarihi, 10-11/29-34, 1926, s.1478-1996.

Andrea; **Fransızlara Nazaran Kilikya Muharebeleri**, Çev. Kadri, İstanbul, 1341.

ARIKAN, Zeki; **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, Ankara, 1989.

ARIKOĞLU Damar; **Hatıralarım**, İstanbul, 1961.

AYBARS, Ergün; **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir, 1988.

AYHAN, Yusuf; **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, Adana, 1963.

-----; **Adana'nın İstiklâl Beyannamesi**, Adana, 1970.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara, 1974.

BAYKAL, Hülya; "**Millî Mücadele'de Basın**", AAMD, IV/11, (Mart 1988), s.471-479.

BREMOND, E.; **La Clície en 1919-1920**, Paris, 1921.

CEBESÖY, Ali Fuat; **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953.

CUÏNET, Vital; **La Turquie d'Asie**, c.II, Paris, 1892.

DOĞAN, Avni; **Kurtuluş, Kurtuluş ve Sonrası**, İstanbul, 1964.

DOĞANAY, Hayati; **Türkiye İktisadî Coğrafyası I**, Erzurum, 1986.

DURAN, Tülay; "**Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi**", BTDD, 32-36 (Ekim 1987 - Şubat 1988).

ENER, Kasım; **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, 1970.

-----; **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, Adana, 1993.

- ERDEHA, Kâmil; **Millî Mücadele Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975.
- ERYILMAZ, Bilal; "**Osmanlı Devletinde Nüfus Sayımları ve Nüfusun Yapısı**", Türk İdare Dergisi, 60/380, 1988, s.69-91.
- FENK, Mehmet; **5 Ocak Adana'nın Kurtuluşu**, İstanbul, 1960.
- Genelkurmay Başkanlığı; **Türk İstiklal Harbi I**, Ankara, 1962.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyıp; **Millî Mücadele Başlarken I**, Ankara, 1959.
- GÜNER, Zekai - KARATAŞ Orhan; **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, 1990.
- GÜRÜN, Kamuran; **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1983.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; "**Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı**", İÜFTD, 32 (1979).
- HATİBOĞLU, Süleyman; **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Ankara, 1989.
- Hikmet Şevki; "**Millî Mücadelede Matbuat**", Ayın Tarihi, 20/67 (Ekim, 1929) s.4933-4935.
- İNÜĞUR, M. Nuri; **Basın Yayın Tarihi**, İstanbul, 1982.
- İsmail Tevkif; **Adana Vilâyeti Matbuatı**, İstanbul, 1932.
- JAESCHKE, Gottard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Ankara, 1989.
- ; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1981.
- KANSU, Mazhar Müfit; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I-II**, Ankara, 1988.
- KARPAT, Kemal; **Ottoman Population 1830-1914**, London, 1985.
- KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi**, Ankara, 1983.

- KOLOĞLU, Orhan; **"Türkçe-Dışı Basın"**, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.1, s.94-98.
- KURT, Yılmaz; **Sis (Kozan) Sancağı Mufassal Tahrir Defteri Tanıtım ve Değerlendirmesi**, OTAM, sayı: 1 (Ankara 1990) ve sayı: 2 (Ankara 1991)'den ayrı basım.
- LANGLOÏS, Victor; **Eski Kilikya**, Çev. Rahmi Balaban, Mersin, 1947.
- Mehmed Asaf; **1909 Adana Ermeni Olayları**, Ankara, 1982.
- MORALI, Nail; **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara, 1973.
- ORAL, Fuad Süreyya; **Türk Basın Tarihi**, Ankara, 1968.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai; **"Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi"**, BTDD 25-43 (Mart 1987 - Eylül 1988).
- ÖZKAYA, Yücel; **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın**, Ankara, 1989.
- ; **"I. ve II. İnönü Muharebelerinin Basındaki Yankıları"**
A. Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, 1981, s.229-247.
- ÖZOĞUZ, Esat; **Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, İstanbul, 1935.
- ÖZTOPRAK, İzzet; **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Ankara, 1981.
- ; **Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele**, Ankara, 1989.
- ; **"Adana ve Çevresinde Müdafaa,i Hukuk Çalışmaları"**
AAMD, VIII/22, 1991, s.117-139.
- ÖZTÜRK, Kazım; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü**, Ankara, 1973.
- POLAT, İlknur; **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990.
- SARAL, A. Hulki; **Türk İstiklal Harbi IV. cilt, Güney Cephesi**, Ankara, 1966.
- ; **Vatan Nasıl Kurtarıldı**, Ankara, 1970.
- SEZER, Duygu; **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972.

- SHAW, Stanford; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I-II**, İstanbul, 1983.
- Strabon; **Coğrafya, Anadolu**, çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1991.
- SÜMER, Faruk; "**Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar**", TAD, I/1, 1963, s.1-111.
- ŞİMŞİR, N. Bilal; **Atatürk İle Yazışmalar 1920-1923**, Ankara, 1992.
- TANSEL, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I-IV**, Ankara, 1973-1974.
- TOPUZ, Hıfzı; **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 1973.
- TOROS, Taha; **Mesnil'in Türkiye Anıları**, Milliyet, 5-23 Ocak 1972.
- TUNAYA, T. Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler I**, İstanbul, 1988.
 -----; "**Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş**" Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul, 1986, s.297-311.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat; **Mondros ve Mudanya Mütarakeleri Tarihi**, Ankara, 1948.
- UMAR, Bilge; **Türkiye Halkının İlçâğ Tarihi**, İzmir, 1982.
- URSAVAŞ, Ali Saib; **Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, yay. M. Ali Akdil, İstanbul, 1988.
- ÜSTÜN, Faik; **Adana'nın İşgali ve Millî Mücadele**, İstanbul, 1955.
- VARLIK, Bülent; **Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi**, Ankara, 1977.
 -----; "**Yerel Basının öncüsü: Vilayet Gazeteleri**", Tanzimat-tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.1, s.99-102.
- YÜREĞİR, Ahmet Remzi; "**Millî Mücadele'de Çukurova**", Yeni Adana Gazetesi, 1953.
- YURTSEVER, Cezmi; **Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi**, İstanbul, 1983.
- ZÜRCHER, Erik Jan; **Millî Mücadelede İttihatçılık**, çev. Nüzhet Sallıhoğlu, İstanbul, 1987.

ÖZGEÇMİŞ

1960 yılında Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da yaptı. 1980 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında başladığı lisans eğitimini 1984 yılında tamamladı. 1984-1987 yılları arasında aynı üniversitenin Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde Yüksek Lisans yaptı. Bir süre Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde Müze Araştırmacısı olarak çalıştı. 1989'da askerlik görevini yaptıktan sonra Dicle Üniversitesi'ne Okutman olarak atandı. Halen bu görevi sürdürmektedir.

EKLER

EK 1 : Yeni Adana Gazetesinin Sahibi Ahmet Remzi YÜREĞİR ve
Başyazarları Avni DOĞAN ile Ferit Celal GÜVEN

AHMET REMZİ YÜREGİR

AVNİ DOĞAN

FERİT CELÂL GÜVEN

EK 2: Seçilmiş Makalalar 1**AYDINLIK GÜNLER**

Gaddar Avrupa'nın medeniyet perdesi altında aziz yurdumuza karşı tertib ettiği kanlı ve zâlim suikastı yıkmak için Anadolu'nun açtığı mukaddes mücahede semere vermeye başladı. Son günün vekayii ümidlerimizi kuvvetlendirdi. Sağlam bir iman kanaatiyle sarıldığımız silahlarımızın pek yakında bize zaferler bahşedeceğine eminiz artık...

Kahraman Türk'ün, Dünya'da hiçbir milletin tarihinde görülmeyen bugünkü azim ve iradesi, Avrupa'nın en kuvvetli hükümetlerini düşündürdü. Mağrur düşmanlar yavaş yavaş hakikatı alıyorlar. Her zaman öldüğü iddia edilen Türk saltanatının etrafına uçuşan düşmanlar, bu defa da yeni bir devâ ile şifa bulup dirildiğini gördüklerinden, bin türlü hain desiselerle şaklabanlık yapıyorlar.

İşte Fransa'nın yeni reis-i cumhurluğuna geçen Mösyö Milran, meclis-i mebusandaki beyanatında en sarih bir ifade ile, Türkiye muahede-i sulhiyesinin tadili, Türkiye hududlarının tashihi lüzumu ve bu hususta İtalya Başvekili ile de hemfikir olduğunu söylüyor. Evvelce tatbik edilmek üzere San Remo'da yaptıkları muahede-i sulhiyeyi kabul ettirmek mümkün olmayınca, hakkı bilhassa Türk'ün vicdanından doğan Milli Mücadele'nin kuvvetini takdir ederek Şark'ın bu büyük milletine karşı yaptıkları hatayı tashih etmek istiyorlar.

Bir taraftan İstanbul Hükümeti'nin bu millet ve mülkün lâayık olmadığı bir muahede-i sulhiyeyi hainane bir inat ve ısrar ile İngiliz köleliğini kabul ederek imza etmesi, hiçbir netice vermediğini, milletin böyle müşkül bir muahedeyi yırtıp atacak kadar kuvvetli olduğunu anlayan o namertler acz, zaaf içinde sersemliyorlar. Garbdaki kuvvetlerimiz

Yunanlı ve İngilizler'i İzmir'den denize kadar atıyor. Şark'da Ermenistan'ın resmî ağızları yeni Türk kuvvetlerinin Ermenistan'a yürümek üzere toplandıklarını acı acı feryadlarla ve beyannamelerle ilan ediyorlar. Arab kardeşlerimiz birçok kanlı ve şanlı mücadeleden sonra İngilizler'i Bağdad'a sokup, Osmanlı sancağını tekrar o mıntikalarda gezdiriyorlar.

Bilhassa güzel, kıymetli vatanı için kanının son damlasına kadar çalışmaya yemin eden vilâyetimizin kahraman çocukları Haçın gibi sarp ve müşgül bir yeri zaptederek Adana'nın hâlasına büyük bir kuvvet ilave ediyorlar ki, başlıca bu vekayii bize ne kadar haklı meserretler bahşediyor. Hele Yunan ordusundaki ihtilâl, İtalya'daki Bolşevik hareketleri, Avrupa'nın bugünkü kararsız mezâlim vaziyeti, gaye ve maksadca beraber yürüdüğümüz Rusya'nın zaferden zafere koşan orduları vatanımızın kurtulacağına dair ne kadar kat'i ve açık bir emaredir.

Tarihimizin dönüm noktasındaki bu büyük işleri vücuda getiren milletimizi bütün cihan takdir ve takdis ederek, bir daha Türk'ün hukukuna ve vatanına hiçbir kimse taarruz etmeye cesaret edemeyecek. Bu meşru mücahede devam ettikçe karanlık yollarımız aydınlanıp vatanımız kurtulacak. Kendi yarasını hiçbir kimseye boyun eğib yalvarmadan saracaktır.

Yeni Adana, 19 Teşrinievvel 336/19 Ekim

1920, sayı: 22

EK 3: Seçilmiş Makalalar 2**HAÇİN'DEKİ TÜRKLER****- Nasıl İmhâ Edildi -**

Haçin'in sükutunu tebşir eden tebliğ-i resmide yüreğimize diken gibi batan bir ufak cümle vardı (Haçin'den tek bir İslâm kurtarılamamıştır). O büyük muvaffakiyetin yanındaki bu zehirli haber zavallı mazlum kardeşlerimizin uğradığı feci' akibetin neden ibaret olduğunu anlatıyordu. Bu defa o havaliden gelen sahib-i imtiyazımız, Ağubos ismindeki bir Ermeni çocuğunun İslâmlara tatbik edilen, fecayı hakkındaki ifadelerini anlattı. Bu, o kadar dehşetli, şen'i bir fecayı ki, insan naklini dinlemekten tevehhüş ediyor. Bütün vukuâtı en ince noktalarına kadar bilen bu çocuk vakayı şöylece anlatmış.

Kozan ve sair yerlerin yolları kapandıktan sonra Cebeciyan namındaki çete kumandanının ilk işi üç yüz aileden mürekkep Haçin İslâmlarını katliam yapmak olmuş. Evvelâ bir dehşet sahnesi başlamış. Oradaki memurin-i hükümete envâi mezalim icra edilmiştir. Kızgın şiş dürtmek, çıplak vücutlarına nal basmak gibi facialar kadınlar ve çocuklar da dahil olduğu halde İslâmların gözü önünde yapılmıştır. Bu esnada birçok kadınlar akıllarını kaybederek, saçlarını yolmağa, başlarını taşlara vurmağa başlamışlar. Bu sahne-i vahşet, onlar için de bir zevk ve eğlence sahnesi olmuş, kahkahalarla bu halleri seyretmişler. Bilahire kadınlar erkeklerden, yavrucaklar da annelerinden ayrılmış. Erkekler, hatır ve hayale sığmayan canavarlıkla şehid edilmişler. Kadınların genç ve güzelleri de ayrılarak çıplak bir halde oynatılmış. Bu oyun esnasında aşka gelen Ermeni kamavurları, hançerlerini ismet ve bekâretî parçalanan kadınların göğsüne saparlarmış. Birçok kadınlar bu tecavüzâta ta-

hammül edemeyerek kendilerini tavanlara asmak suretiyle intihar etmişlerdir. Kızlar ve gelinlerin bir kısmı da o vahşilere çırak çıkarılmış, uzun müddet yanlarında kaldıktan sonra sükuttan birkaç gün evvel onları da kesmişler.

En zalim işkence çocuklara tatbik edilmiş, bu masumlar annelerinden, babalarından ayrıldıktan sonra karanlık bir izbeye doldurulmuş. Günlerce ne bir lokma ekmek ve ne de bir yudum su verilmemiştir. Açlıktan o masumlar kuşlar gibi bağırdıkca ferî sönen gözlerinin karşısına geçerek su içer ve ekmek yerlermiş. Bu ölüm sahnesi o derece feci olmuş ki, o yavrular ızdırabın şiddetinden tırnaklarını birbirlerinin göğsüne ve boğazına batırarak dünyalarına veda etmişler. Günlerce devam eden bu hazin vaka, o zalim heriflerin zerre kadar merhametini celbetmemiş. Bari bizi öldürün diye bağırdıkca, kurşuna yazık derlermiş. Bu zavallıların iskeletleri hâlâ bir yığın halinde duruyormuş.

Biz bunu kendilerinin lisanından alarak naklediyoruz. Eğer bir tek İslâm kurtulsa idi, kim bilir ne gibi işkenceler icra ettiklerini daha vâzih öğrenecekdik. "Artık Haçın Yok" diye, izhâr-ı matem eden Ermeniler, biraz utanarak, biraz hayâ ederek, acaba oradaki İslâmlar ne oldu, diye olmayan vicdanlarına sorsalar.

Yeni Adana, 4 Kanunuevvel 1336/

4 Aralık 1920, sayı: 35.

EK 4: Seçilmiş Makaleler 3**İSTİKLAL GÜNÜ**

699

30 Kanunuevvel

Ey Okuyucu,

Bugün Türklerin Anadolu'da devlet kurub başlı başına kendi işlerini kendileri görmeye başladığı bir gündür. Atalarımız Asya'nın altın ovalarında yaşıyorlardı. Yedi yüz yıl evvel yine kendi ırklarından meydana gelen büyük bir akıncı ordusunun önünde hiç bir aşiret barınamıyordu. O zamanların töresince bu akıncı ordulara karışan aşiretlerin adı ve sanı gâ'ib olurdu. İşte biz Anadolu Türklerinin dedeleri Kayı hanlılar, kendi aşiretleri adının gâ'ib olmasına râzı olmadılar. Gün batıya doğru yürüdüler. Yeşil otlu yollar kendilerini Anadolu'ya getirdi. O vakitler Anadolu'da oturanlar Selçuk Türkleri idi. Selçuk padişahı, Kayı hanlılara yurd gösterdi. Yaylak ve kışlaklar verdi. Yiğit atalarımız da bu iyiliğe müstehak olduklarını gösterdiler. Selçuk devleti üzerine her zaman saldıran Romahlara da karşı durdular. Selçukları korudular. Düşmanı sarsdılar, ezdiler...

Atalarımızın böyle yiğitçe yararlıkları görülünce kendilerine (Uç Beyliği) verildi. Atalarımız işte bu tarihte küçük bir devlet kurmuş oldular. Türk kanındaki sâfiyyet ve sadakât kendilerini hiç bir vakit Selçuklara karşı hizmetten ayıramazdı ve ayırmadı. Fakat Selçukların devleti zayıfladı. Anadolu'nun ötesinde berisindeki beyler, Selçukları tanımamaya başladılar. Bu sıralarda Kayı hanlıların ihtiyâr başbuğu (re'is) Ertuğrul Bey tanrısına kavuştu. Ulusun (kabîle) ağaları toplandılar. Bir kurultay (meclis) yaptılar. Ertuğrul Bey'in mert oğlu Osman Bey'i

babasının yerine geçirdiler. Osman Bey de Selçuklara yararlık etmek istiyordu. Lâkin kurultay, bütün beylerin istiklâllerini ilan ettiklerini, Kayı hanlıların da istiklâli ilan mecburiyetinde kaldıklarına karar verdiler. Bütün ulus Türk töresine uydular. Kaân (Hakan) Osman'ın önünde boyun kırdılar. Bia't ettiler. O dakikadan beri müstakil yaşayan devlet ve milletimizin adı Osmanlı oldu.

İşte uzdaşlar, o gün bu gündür. Bugün 641'inci yıla basıyoruz. Biz Türkler bu günü yürekden kutlularken Dünya'nın bütün Müslümanları da gözlerini çevirmiş bize bakıyorlar. Pek az zamanda kuvvetli ve büyük bir devlet meydana çıkaran atalarımızın temiz ruhları üzerlerimizde uçuyordu. Çünkü: Bugün bütün Anadolu yalnız istiklâli için ayaklanmış. Hiçbir millet istiklalsiz yaşamaz. Bilhassa biz, dünya kurulalı beri müstakil yaşamış, hiçbir boyunduruğa girmemiş bir ırkın oğullarıyız.

Sevgili ırkdaşlar ve Müslümanlar, bu günü kalbinde yaşat, sevin... Çünkü bu gün yaşadıkça millî varlığımız yaşayacak, sen yaşadıkça bu gün yaşayacaktır.

Agâh Tuğrul

Yeni Adana, 1 Kanunusani 1337/

1 Ocak 1921, sayı: 43.

EK 5: Seçilmiş Makaleler 4**HAK VE KUVVET**

Altıbin yıllık tarihin mezalim ve fec'i hadiselerle dolu sahifelerini çevirdikçe, her vak'anın etrâfında dâimâ iki âmil görürüz. Haklılar, kuvvetliler... Ve bütün vekâyının kanlı neticesinde ise dâimâ yalnız bir hakikat sırtır: Kuvvetin galebesi. Biz bu hiç şaşmayan muâdelenin ta Hâbil ile Kâbil vak'asından beri mazlum beşeriyetin sefâleti ve göz yaşları namına tekrar etdiğini, yine o ihtiyâr tarihin buruşuk simâsından okuyoruz. Beşeriyet, Dünya'nın üzerinde şimdiye kadar yalnız cenk ve cidâl ve gırtlaklaşma gürültüsü dinledi. Hak nâmına yapılmış haksızlıklarla sefil ve muzdarib inleyen milyonlarca insanın enîni, yüzlerce asrın karanlık ve korkunç boğuşmalarını sinesinde taşıyan bu sağır Dünya'nın duygusuz sakinlerinde hiçbir zaman şefkât hissini tahrik edemedi. Ekseriya bir adamın, şöhret ve tahakküm arzusuyla atıldığı menfûr bir sergüzeşt için milyonlarca insan ölür, yüzbinlerce mâtem ve hıçkırık yükselir, ma'mureler harab olur. Fakat ne kadar acıdır ki; tarih dâ'ima galibleri alkışlar. İnsanlar her zaman muzafferlerin arkasından takdir ve hürmetle koşar! Bütün bu hengâme-yi fecâatde ise yalnız bir şey asla anılmaz: Hak!..

Ne Allah'ın dört kitabı, ne de milletlerin kanunları maa'teessüf bu ezeli ve ebedi ka'ideyi ta'dil bile edemedi.

Bizden uzaklaşan asırlara ait vekâyî ve mâceraları okurken müteheyyic olan ruhlar, içinde yuvarlandığımız didişmelerin kanlı sahnelerinden basit bir ra'se-i elem bile duymuyor.

Ortada bir "yirminci asr-ı medeniyet" lafı dolaşiyor. Ve kulaklarımız gibi dimâğlarımız da bu "medeniyet asrı"nın mevlûdât ve mevzûatıyla

lüzûmundan fazla doldu. Bundan yüz otuz iki sene evvel Fransa'da başlayan büyük ihtilâl ile; insanların ve bin-netice milletlerin "hakk-ı masuniyet"leri için Dünya'da vas'i ve şumullü inkilâb meydana getiren Avrupa; kendi milletleri hâricindeki milletler için bir türlü böyle bir "hak" i'tiraf edemiyor.

Bilhassa Şarkda, beşeriyetin tarihi kadar eski ve azametli maziye mâlik bir millet vardı ki; yüzlerce seneden beri omuzları üzerinde taşıdığı İslâmiyet sancağının nur ve ulviyetinden korkan Avrupa'ya ve onun zulüm ve hıyanetine karşı kılıncı sallıyordu...

Son asırlarda, ma'ruz kaldığı müte'addid su'ikasdlardan dolayı uzviyet-i ictima'iyesinde hâsıl olan sarsıntılar bu merd ve fedâkâr milleti, tahammülü güç tecâvüzlerle karşıladı. Ve sonra da on iki sene zarfında da dâhilî isyanlardan maadâ Trablusgarb, Balkan ve Harb-i Umumî gibi bâdirelerde, hakkını mahafazaya mecbur oldu. Yine çarpıştı ve nihâyet kuvvetin zâlim ve kâhir yumruğu altında mağlub ve binaenaleyh düşmanlarca esaretine hükmedildi.

Fakat Türkiye'nin tarihinde bu kadar fec'i bir esâret misli yoktu ki...

İğfalkârâne mevâid ile boynumuza köleliğin ağır zincirini takmak isteyen o hodbin Avrupa'nın gâyet sefil ve bayağı bir âleti Yunan yurdu-muza ayak bastı ve memleketlerimizi birer birer almağa başladı. Avrupa'nın keyfi ve Yunan'ın hatırı için milletimiz tekrar zulme, itisafa, fecayi'e ölüme ma'ruz kalmıştı.

Bir yorgun ve mağlub idik, silahımız, ordumuz hiçbir şeyimiz kalmamıştı. Bununla beraber milletin azmiyle yoktan bir kuvvet doğdu.

Gazetelerin sütunlarını dolduran Yunan fecayi'ini okurken ulviyet ve rikkat taşıyan her ruh şübhesiz ki muzdarib olur. Fakat bu zâlim bir Hıristiyan kuvvetle ikâ edildiği içindir ki, zihniyeti: "kuvvete hürmet" sözüyle hülâsa edilen Avrupa'ca mübah idi.

Hatta:

Reva mı ki toprağım devletimden alınsın

Başda gezen bayrağım çamurlara çalınsın

diye inleyen büyük şairimize derin bir Avrupa sesi şöyle cevap veriyor idi: Evet; toprağın alınacak çünkü kuvvetsizsin!

İyi bilelim ki; bu dünyada daha pek çok asırlar kuvvete verilen mevki-i hürmet zayıflamıyacaktır.

Nasıl tabiatın kanunları kuvvet üzerine müessis ise, münâsebât-ı ictimâiyede de kuvvet dâimâ muhterem kalacaktır. Bugün ecdâdımızın bin küsür senelik hatıratını taşıyan öz topraklarımız, düşmanlarımız tarafından ancak kuvvete istinaden elimizden alınıyor. Hakdan bahseden yok, binaenaleyh müstakil ve mes'ud olabilmek için çok kuvvetli olmamız icabediyor. Zayıf kaldıkça ezileceğiz. İhtimal; Dünya'nın yeni ve büyük inkılâbı olan Bolşeviklik beşeriyetin bu hastalığına bir çare bulacaktır. Fakat görüyoruz ki o inkılâp bile kuvvetle hasıl oluyor, kuvvetle yürüyor.

O halde dünyaya karşı hakkımızı isterken dâima kuvvetli bir yumruk gösterebilmeliyiz. Çünkü henüz "kuvvet"siz "hak" yoktur.

Yıldız Alp

Yeni Adana, 1 Şubat 1337/1921, sayı: 51

EK 6: Seçilmiş Makaleler 5**İSTANBUL'DAKİLERE**

**Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nasiye vardır çıkacak pâk u dirahşan**

T.F.

Kahraman Anadolu vatani, dini, milleti için kan döküyor. Boynuna zincir geçirmemek, ecdadının kurduğu satlanatını dağıtıp bozmamak, tarihini kirletmemek için kahraman Anadolu kan döküyor. Hilâfetin, o muallâ makamın harimine giren cellad hisli düşmanları kovmak, kirli çizmelerle tepelenen mabetleri kurtarmak için Anadolu'nun yiğitleri kan döküyor. Anadolu kuru ekmek yiyor, Anadolu yalın ayak namus-ı mil-lisini siyanet için can veriyor, mal veriyor. Anadolu'nun içinde büyük bir düğüm, zehirli bir sızı var. Bu sızı kalbini sarıyor, dimağını eziyor. Gözlerine kanlı yaş dolduruyor. O, bu acılar içinde daima İstanbul'u yade-diyor. Daima orada semalara yükselen kimsesiz minareleri, kubbesinin altı bomboş duran camilerini, katile katile izbe sokaklarda benizleri soluk, hasta nefesli kardeşlerini düşünüyor. Anadolu sultanı düşünüyor. Halifenin kapısına asılan İngiliz kilitlerinin ağırlığı onun yüreğine taş gibi oturuyor. Anadolu vücudundaki binbir yara ile, omuzunda taşıdığı saltanat ve hilâfetin bayrağını, düşman çizmelerinin altına sermemek için kan döküyor.

Ya İstanbul... bilmem ne olmuş, düşman zincirleri onları bağlamış, düşman yumrukları onları korkutmuş. Esir olmuşlar. Bilmem neden İstanbul korkuyor. Yoksa korkmuyor da hıyanet mi ediyor? Aylardan beri Anadolu'nun gür sesi, arslan pençesi onları ikaz etmedi mi? Yoksa İstanbul bunların hepsini biliyor da, esaretin zincirine boyun mu eğiyor?

Biz cevap vereceğiz, evet...

Hayır, köhne Bizans. Anadolu'nun etinden, sırtından yedin yeter... Artık Anadolu senin saraylarına, senin mesirelerine, senin o fersude, hülyalı hissine aşık olanlara kurban gidemez...

İstanbul'ın tufeyli efendileri, Anadolu artık yemlik değildir. Beyhude el açmayınız, yetişmez mi? Yedirdi, doyurdu, sizi glydirip kâşâneler ihsan etti. Kendisi ot yedi, kaya kovuklarında oturdu. Bütün evlatlarını senin uğruna boğazlattı.

Utan İstanbul! Daha dün Anadolu Çanakkale'nin bir avuç toprağı üzerine beş yüz bin kişilik bir mezar bıraktı... Ocağında bir çok sefil öksüzler, yetimler bırakarak o sahillere gömüldü.

Sen ona şimdi, zincire, esarete katlan, diye haykıyorsun ha...

İstanbul, hainsin, nankörsün. Sen o mai sahillerde, sümbüllü lâleli bağçelerde yaşamayı esarete tercih ediyorsun. Senin içine hiç şüphesiz Bizans'ın kokmuş riyâ ve zillet hissi dolmuş. Senden biz artık kııldama, kan ümit etmiyoruz. Damarlarındaki kan irinleşmiş, gözlerin hakiki nuru göremez olmuş, kadın, zevk, sefhat seni hırhuş etmiş. Sen artık bize elini uzatamazsın.

Uyan İstanbul: Türk, medeniyetinin en büyük abidelerini kurduğı o diyarı terk edemez. Senin hıyanetin beş yüz senelik hilâfet makamını, Anadolu'nun vücudundan koparıp ayıramaz...

Anadolu kurtuluş yolunu buldu... Beyhude kan döktürmeyiniz. Ah İstanbuldakiler. Bizans'ın son günlerinde yaşayanlara ne kadar benziyorsunuz.

Dündar

EK 7: Seçilmiş Makaleler 6

Fransızlar hainane bir maksadla kendi yardakçılarında mürekkebe olmak üzere bir Cemiyet-i Hayriye teşkil ettiklerini geçenlerde gazetemizle neşr ederek bu cemiyetin teşkilindeki maksadı o zaman izah etmişdik. İşte: Fransızlar o vicdansızlara müracaat ederek Londra'da İctima eden sulh konferansına bir tesir yapmak maksadıyla veya halkın Fransız kontrol ve işgalinden memnun olduklarını göstermek için bu cemiyet vasıtasıyla rey toplamağa başlamışlardır. Fransız idaresinin zulüm ve vahşetinden evini barkını terk ederek Fransız nüfuzu haricindeki kasabalara firar eden umum ahali bu menhus havadisi haber alır almaz Büyük Millet Meclisi vasıtasıyla dünya efkâr-ı umumiyesine karşı bütün kazalardan, nahiyelerden hatta karyelerden gayet müessir protestolar gelmektedir. Bozantı ve civarındaki Adanalılar tarafından binlerce imza ile verilen protesto ber-vechi zirdir. Protestonun bir sureti Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesine çekilmiştir.

PROTESTOLAR**FRANSIZLAR HİLE ve TEHDİD İLE REY TOPLUYORLAR
CEMİYET-İ HAYRİYENİN (!) DENA'ETİ, PROTESTOLAR**

Adana Vilayetinde hakiki alâkadâr olarak memleketin sahib-i aslisi bulunan bütün ahali-i İslâmiye'nin işgalden beri görmüş olduğu tecâvüzât-ı vahşiyane ve tazyikât-ı tahammül-fersâye dayanamayarak Fransız ve Ermeniler'in milyonlarca kurşunları altında nasıl memleketi terke mecbur olduğu bütün cihan-ı medeniyetin ma'lumudur. Biz Adanalılar memleketimizi bu mezâlim ve taaddiyatdan kurtarmak ve refahımızı temin etmek, kanımızın son damlasına kadar mücâhedede bulunmak için ahd-i misak ederek bu uğurda şimdiye kadar bir çok kanlar ve bir hayli emekler sarfıyla büyük fedâkârlıkda bulunduğumuz dahi

meşhûd-ı âlemdir. Dava-yı meşru'amızın neticesine kadar elimizdeki silah-ı müdafaayı bırakmamak, bütün mevcudiyetimizle memleketimize, ilimize sahip olmak gayesinden başka kat'iyen bir emelimiz yoktur. Hâl böyle iken Adana işgal memurları Londra'da ictima eden konferansda icra-yı te'sir ederek, işgal zamanını temdide çalışmak için fercayâb firar olamayan bazı aceze-yi İslâm ile Fransızlar tarafından ıtma edilen mahdudü'l-mikdâr bir takım kâselisandan mürekkeb bir Cemiyet-i Hayriye-yi İslâmiye teşkil ederek, lehlerine rey almak teşebbüsünde bulundukları ve hatta bu emeli sigorta etmek için de heyet-i ihtiyariyeyi tebdile lüzûm gördükleri mevsukan işitilmişdir. Biz Adanalılar, aleyhimizde verilecek her türlü kararları beşeriyetin selâmeti için kanımızla silmeye hazırız. Fakat âlem-i medeniyeti müşgûl bir mevkide bulundurmak da arzu etmiyoruz. Bu cihetle bizim hakk-ı meşru'amızı bilâ-reyb nazar-ı dikkate almak iktiza eder. Şurası da bilinmelidir ki, Adana için sahib-i rey olanlar, umumen vilâyetin Fransız nüfûzu hâricindeki aksamında bulunanlardır. İşgal altında bulunan ve fercayâb-firar olamayarak hâl-i esarette kalan alâkası mahdud aceze ile Fransızların ıtma' eyledikleri hissiz ve vatan duygu ve muhabbetinden mücerret birkaç şahsın reyi mesmu değilse de bu kısım halkın Fransız işgal idâresinin devamı hakkında izhâr eyleyecekleri arzuya bina-yı emel ederek, Londra Konferansı'nda bizim zararımıza bir rol oynanması muhtemeldir. Bizi fenâ bir âkibete maruz bırakmamak için bu teşebbüsâtı şiddetle protesto eder ve bu protestomuzun cihan-ı medeniyete ve düvel-i itilâfiye başvekillerine ve bî-taraf devletlere iblağını ve zaten hilâf-ı mütareke işgal edilen memleketimizin biran evvel tahliyesi için teşebbüsât-ı müessirede bulunmaları için de hukukumuzu müdafaaya memur hey'et-i murahhasamıza tebligât ifâ buyrulmasını istirham eyleriz.

EK 8: Seçilmiş Makaleler 7**ADANALI ARAB KARDEŞLERİMİZİN PROTESTOSU BÜYÜK MİLLET
MECLİSİ REİS-İ ALİSİ MUSTAFA KEMEL PAŞA HAZRETLERİNE**

Fransızlar'ın Adana Vilâyeti dâhilinde temdid-i ikâmetlerine vesile olmak üzere cebren âhali-i İslâmiyeden rey toplamağa teşebbüs etmelerini 21 Şubat 337 tarihli telgrafla ve Türk kardeşlerimizle beraber protesto edmişdik. Ahiren Adana'dan vuku bulan istihbaratımıza nazaran Fransızlar'ın Arab İttihad-ı Alevi Kulübü namıyla açtırdıkları daireye memur eyledikleri düşman kâselisanından Şeyh Garibzade Fuad ve amcazâdesi Kemal ve polis müdür-i esbaki Emin Efendiler; Ermenilerin, Kilikya'da Fransız idâresi altında bir muhtâriyet teşkili için üçüncü defa olarak Londra Konferansı'na vuku bulan müracaatlarına mümessil-i resmî namıyla iştirak eyledikleri anlaşılmıştır. Bu alçak adamların maksadı eğerçi Adana'nın yerli Arablarını temsil etmek ise kat'iyen kabul edemeyiz. Çünkü anâsır-ı İslâmiye'nin her hangisini Ankara Büyük Millet Meclisi'nden başka hiç kimse temsil edemez. Yerli Arablar Türk kardeşleriyle beraber Fransızlar'ın esaretinden ve Ermenilerin tecavüzâtından dolayı silaha sarılmış ve elân dava-yı hak ve istiklâl uğrunda kanının son damlasına kadar çalışmağa ahd u misâk emiş olan bir milleti, Fransızlar'a nefsinin satmış ve namus-ı millî ve vatanisini telvis etmiş olan eşhas-ı merkumenin bu Arablar namına rey vermeğe kat'iyen selâhiyetleri yoktur. Adana'da emlâk ve akâr itibâriyle en ziyâde alâkadâr olan Arablar, bugün tamamen Anadolu hükümet-i âdilesinin zir-i cenahındadır. Adana'dan ve mahal-i saireden çıkamayıda Fransızlar'ın taht-ı esaretinde ve Ermenilerin gayr-i kâbil-i tevsif mezâlim ve tecavüzâtı altında kalmağa becbur olan Arab erbâb-ı

masumunun dahi bu babdaki teklife muhalefet eyledikleri mücahid-i meşhur Yahya Efendi ile bu cemaat eşrafından geçen hafta yirmi kadar zevâtin mechul bir zımna ve tağrib edilmeleri ile sabittir. Bütün mahallelerimizi, köylerimizi ve sair emlâk ve akârâtımızı bi-rahmana yakarak namusumuza, hayatımıza en şiddetli tecâvüzlerde devam eyleyen Ermenilerle, teşrik-i âmâl etmek ve bunların saik-i mezalimi olan Fransız manda yahud himayesini kabul eylemek kadar mantıksız birşey olamaz. Binaenaleyh eşhas-ı merkumenin namımıza olan iştirakini kemâl-i nefretle red ve bu hareketi şiddetle protesto ediyoruz ve bu vesile ile hilâf-ı me'mul aleyhimize verilecek ve bizi ca'mi-i İslâmiye'den ve Büyük Millet Meclisi'nin âdil hükümetinden ayıracak herhangi bir kararı silahımızla, kanımızın son damlasına kadar müdafaaya devamla silmeye namusumuzla ahd ve misâk eylediğimizi âlem-i beşeriyete ilan eyleriz. Fransız hükümeti, medeniyetiyle, adaletiyle ve hukuk-ı milliye riâyet davasıyla anâsır-ı İslâmiye'nin kulûbini celb ve eski dostluk-ı an'anâtı ihya etmek isterse; bunun böyle Ermenileri anâsır-ı İslâmiye'ye tasallut ederek ika-yı mezâlim ile değil, ancak hukukumuzla ve Büyük Millet Meclisi'nin göstereceği hudud-ı millimize riayet etmesiyle kâbil olacağını Fransız hükümeti dahi dâhil olduğu halde düvel-i itilâfiyeye ve bi-taraf hükümete lütfen iblâğ buyurmalarını ve eşhâs-ı merkûme hakkında hıyanet-i vataniye kanununa tevfikân şimdiden takibât icrasını ve netayic-i mesmûdesinin tebşiri lûtfuna inayetlerini hasseten istirhâm eyleriz.

Bilumum Adanalı Arablar namına, ulemâ, eşraf, tüccar, zürra, darü'l-fünûnlu.

Yeni Adana 12 Mart 337/12 Mart 1921

sayı: 62

EK 9: Seçilmiş Makaleler 8**SURİYE NE HALDE**

İstiklâline kavuşmak emeliyle bir kardeş kavgasından sonra bizden ayrılan Suriye, elindeki hürriyeti de kaybetti. Sesi bize pek az işitilen bu eski diyarlar, bugünkü vaziyetlerinden hiç de memnun olmadıklarını her vesileden istifade ederek izhâr ediyorlar. Çalışkan,sakın görünen Suriye'nin arkasında asabî, serkeş bir kitle var ki, sahillere ferc ferc yerleşmek isteyen yabancıları daima tâciz ediyorlar.

Fransa, Arabları mahirane bir tarzda aldatıp, Emir Faysal'ı bir manevra ile yere serdiği günden beri, dillerde dolaşan istiklâl,tac ve taht sözlerinde eser kalmadı. Fransa şimdi Suriye'ye kat'i menfaatinin temellerini kurmakla meşgul, fakat bu iş kolay kolay yapılmıyor. Şu son günlerde oradan akseden haberler, Fransızları ciddi surette meşgul edecek kadar ehemmiyetlidir. Fransız kıtaatı Suriye'ye girdiği günden beri karşısındaki tehlike gittikçe ehemmiyetini arttırmıştır. Suriye, Türkiye'den istiklâline nâil olmak emeliyle ayrıldı. Düvel-i itilâfiye kıtaatının yanında ahz-ı mevki eden Faysal, tâlinin bu kadar çabuk bir zamanda zeval bulacağını kat'iyen zannetmiyordu. O, müstakil bir Suriye yapabilmek arzusuyla didindi.

Birden bire bu kadar büyük bir inkisâr-ı hayale uğrayan Suriyeliler, sonuna kadar bu hâle sükût edecek değillerdi. Yalnız şehirlerin içindeki halk muvakkaten ihtiyar-ı sükût edebilirdi. Fakat arkasını umman kadar geniş çöllere dayayan Arablar görüldüğü veche üzere, sonuna kadar bu hale mukavemet edemezlerdi. Nitekim de öyle oldu, şehirlere kapanıp kalan Fransızlar, bu çetin düğümü çözmekle meşguldüler.

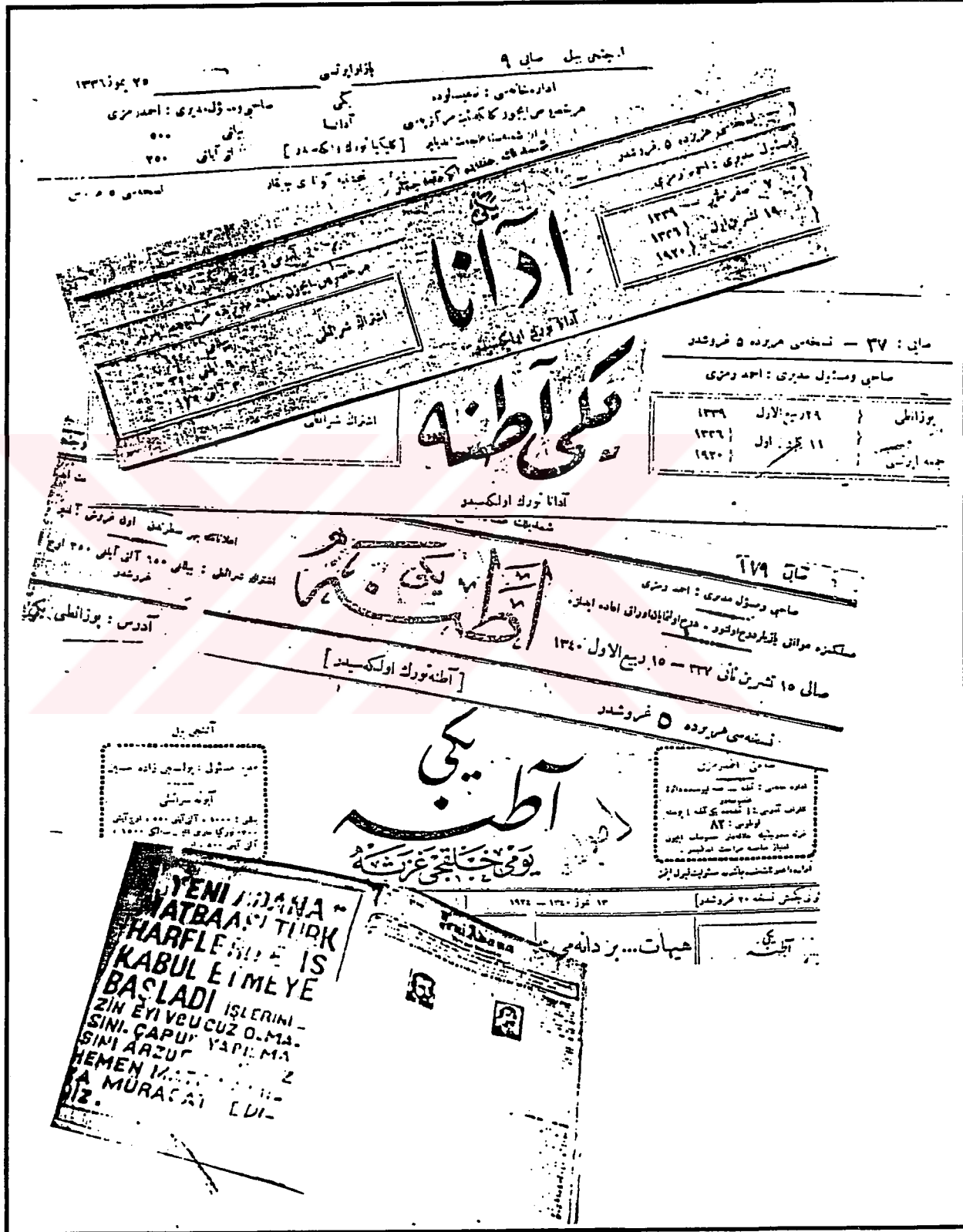
Orada bugünkü buhranı tevliid eden sebeplerden en mühimi de İngiliz parmağıdır. İngilizler, o güzel, yağlı kıtayı kolayca Fransa'ya mal etmek istemiyorlar. Fransızların kolundan tutup attıkları Emir Faysal, İngilizler tarafından ızaz ve ikram ile kabul edilerek misafir ediliyor. Hatta Irak Hükümeti'nin tacı da Faysal'a vadediliyor. Bunun için her taraftan şiddetli propagandalar yapılmaktadır.

Eğer Faysal Irak tahtına nâil olursa, Fransa'nın Suriye'deki vaziyeti pek elim olacaktır. Faysal alttan alta, kovulmasının intikamını çıkarmağa çalışacaktır. Emir Faysal'ın icra-yı nüfuz ettiği bir kıtanın yanında Fransızlar rahat rahat oturamayacaklardır. Zaten İngiltere, Emir Faysal'ı iki nokta-ı nazardan dolayı Irak tahtına geçirmeye çalışıyor. Birisi orada şiddet ve mumanaata maruz kalan nüfuzunu, elde ettiği Faysal ile temin etmek. İkincisi, Emir Faysal'ın intikamını körükleyip Suriye'yi tahrik ederek, Fransızların orada rahat rahat yerleşmesine mani olmak. Zaten gelen haberler de Urban'ın İngiliz silâhlarıyla mücehhez olduğu yolundadır. Demek İngiltere bu işe esasen çokdan başlayarak başka bir şekilde Fransa'nın karşısına çıkmıştır.

Bu muhtelif ceryanların arasında kalan Suriyeliler büyük mücadeleler içinde yuvarlanacak, eski huzurlarını çokdan arayacaklardır. Bugün Suriye'den istiklâl zihniyetinin ateşi gittikçe kuvvet peyda ediyor.

Biz Suriyelilerin büyük bir tevekkülle kaderlerine razı olup oturacaklarına hiç de ihtimal vermiyoruz. İstiklâlin ne olduğunu sezen her millet gibi Suriyeliler de, şüphesiz bir zaman düşdükleri vaziyetden kendilerini kurtaracaklardır. Zaten bugünkü mücadelenin şekli ve onu gösteriyor.

EK 10 : Yeni Adana Gazetesinin Zaman İçinde Değişen Logosu

(13 Eylül 1921)

شماره ۱۶۲

شعبه مطبعه لوج و قهوه خانه چایخانه خرمدره

اولین آگوست ۱۹۲۱

مدرسین ایرون غزه در بریت سرحدات ایرون

مکتبه بیبر سلیمان اول غرض لوج

اداره انتشاراتی ملی : آگوست ۱۹۲۱ : ۲۵۰ : ۳۰۰ : ۲۵۰ : ۲۵۰

خرمدره

مکتبه مولانی یقزلدوغ اولدور . درج اولاد اولاد اولاد اولاد

بروز قاطی : ۱۰ : ۱۳۴۵

سال : ۱۳ (اول) ۱۳۲۷

شخصی هر روزه : ۵ : خرمدره

[آگوست اولدور]

آدرس : بوزاقلی بی آگوست

کلمه

اوردومز قطعی ظفری قازاندی - دشمن پانیک یانیر .

۱۲ - ۹ - ۲۷ تیغ رسید : برانچ کوندتیزو دوام ایدن مقابل قمرشزله سقازنه منقلتسده کی دشمن اردوسی یکجا چه مقولری ویردیله ترک قیاسله مغلوب ایلیش و طیاره لر مزك دشمنی اشترایکله هر طرفدن ایچرا ایلیدن برته تیب قیجسته محاربه سلسلته و وحیت برلری اورونده بر جوق ماسلحه اشیا حالته حریه و اورجوبیلر ترك ایدهرك وحی باره لیری طلیشته فرست بوله میروی برشان برصودنده چككك باشلاشندو . بالکن بوجمعی حجابه ایرون چكك کویبی شرقده ترك ایلیکی تقریباً ایک فرقاتق برقوی بوکون ایسن . وادنی محافظه ایقك ایسته مش رسده اقداماترك بشود قمرخلری ایله بدوشن قمرخلری ده طیسه بک قوتی اولان مرانشندن مره ایلیش ویر صودنده ۲۳ اغتیس ۳۷ دن برو بلا فاصله یکری بوکون دوام ایدن سقازیا میدانلر نیچار میس اوردومزك تام برطرطه نهایت بولشور .

آنخالولی یونان مزاری اوله جتی

آبردیری عتقره کلهك وحیت و حیایتلره قرائمی باقن و حاصل مزه شایج دیکن و قزل مزی کلیه کوروه ترك خرسنایان یونانلیری اوردومز هر طرفدن قوتل اولور . بر مشوق ملتی آنخالولیک ایقته بوغوب اولدورمک ایرون آلسلح طرمان اولر و انتقام ایرون دشمنك اوقمت قوشکون .

قهرمانلر اقیحبه یونانلیلرک جزاسی ویردیور قوشکر

ولایت واشکر تلریه : صورت

اوج هتدیری دوام ایدن میدان محاربه سده بوگون دشمن لوجوسی نهایت حال مغلوب ایلیش ویردیمان بر شودهک بکک ش هتس هر طرفدن چن شسته شایج ایساکه برتندور

انخالولیکه شون برانسته مزار اولدو کون لول ایقشور . چانایان صون شیری ای اورس وادوسی قیاسی انخالولی ایچره . در اها ایقك اولک بر یونان شریکک ییله تومره قاجه ییلسنه میدان برانسی ایسون کابو ال صلاح طرمانلرک عسکری بر انخالول آلتنه دشمن کورلرته وایسه ازیر شلی اوردرته کیمسکی دیا ایدورم . ارکان حریه حویبه دیشی قوزی

باشاور . . . میلیونلرجه ایقك مسابوسی ورتلشینی باده تراؤکوجک امانتک اولدورده باشانایا بو خودکام ککک جیره دورورور .

ایش سنه ، انسانی بر قویجه درگمن می ایچکک بوک اوکوشونلر حرب عوموم سبب اولدور . یانی . . . هتدیرکی ظفری قیادی ایچکی وایام المانیای دکسیه .

شرقده یانی ، بویش منسکک ذککین اناپه لرجه ووغری . اور تان و یا . . . لان بر ووی . . . دنیا باقرینه قاجه لریک تئانی .

پشتی برن چوری رنگین اناپه . آقونلر غرض اولان امرغاه دوت طرفدن برشایر امانتک سولنه قورقلاسه جکر لری ایچیلان باده دیشی ویدی برمدش حونون توریشانی لازمی اناکلره . شرو قساد شطانی قورقانی ساشرلادی . اووز ملتی بر اوج یلور وایق اورونده بوغودوری . . .

مبارکه کک سوکره وایقشور اوروز ایچلیری کی نیچادی به چکله بوغوشوری دوردی . حریت وامنقلل شو لرله نه قدر کوجک ملتی وارده بر قوم کی حریدی .

نیچاق وویسی انانیا به مغلوب اولوب بربرته هوشدی . اناکلره اوسور لول شلی لرلدی . برانسه وایتیا بیرک ایده سیک قدر بر برلرک قانلری . آگوتیلر . اشیا اورون حرب شه لرکن صوکره اقری وشن بملری بوم ، بویش بییدی و اوسرا ایچیل ایلیش و چرکک چیمه دن تور اولان بوکلرک اوردرته یونانسلط ایلیش .

انخالولی ایش ایچره قالی .

دیانک شیری

دیا کدیش . بر دلو اضطراب وقلاتیلن تور اولور . هر کون یکی بر وسیله ، بوگون نسایتی تا . طرمان ییتد

تحریک ایدن و دیاک سوزور وسه مانده بوقل سده شین قزندی سوزان ماسون بر شیطان بشیر بر ال وارک ، تاری اسانولک آخیدینی قازله دیوریدور . انکارلر . . .

(23 Nisan 1922)

اطباتیکی

جہاں تہنہ وجہ اور تہنہ ماہانہ ہر کوئی جیتوختیں فرماؤ

پتو ۳۳ نisan ۱۹۲۲ - ۲۳ نisan ۱۹۲۲

۲۳ نisan

ایماندارانہ طور پر استقبال مجاہدوں کے قطعی صورتہ تکلیف ادا کرنا اور برون ملک ملت مجلسوں کے ذریعہ وقفہ وقفہ سے قورولوب انعقاد ایسی کی کوئی نہ

(کی تہنہ) (درمختار وقت اور جہاں جہاں فرماؤ)

اعرف ایدو

ایک سال کی ایک صدی پرانہ تاریخ میں

مجلس ملت اور ملت مجلسوں کے ذریعہ

تکلیف ادا کرنا اور برون ملک ملت مجلسوں کے ذریعہ

وقفہ وقفہ سے قورولوب انعقاد ایسی کی کوئی نہ

(کی تہنہ) (درمختار وقت اور جہاں جہاں فرماؤ)

مجلس ملت اور ملت مجلسوں کے ذریعہ

تکلیف ادا کرنا اور برون ملک ملت مجلسوں کے ذریعہ

وقفہ وقفہ سے قورولوب انعقاد ایسی کی کوئی نہ

(کی تہنہ) (درمختار وقت اور جہاں جہاں فرماؤ)

ایک سال کی ایک صدی پرانہ تاریخ میں

مجلس ملت اور ملت مجلسوں کے ذریعہ

تکلیف ادا کرنا اور برون ملک ملت مجلسوں کے ذریعہ

وقفہ وقفہ سے قورولوب انعقاد ایسی کی کوئی نہ

(کی تہنہ) (درمختار وقت اور جہاں جہاں فرماؤ)

